

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ,"

ΑΘΗΝΑΙ

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1943

ΑΡΙΘ. 38.

ΤΟΣΟΝ ΚΟΝΤΑ ΜΑΣ!

«Ο άνθρωπος είναι κάτι πού πρέπει να υπερνικηθῆ!»

Τὴν γνωρίζετε τὴν παρατήρησιν αὐτήν. Τὴν γνωρίζουν ὅλοι, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μετὰ τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξεπορεύθη. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ: Ἡ παρατήρησις αὐτὴ εἶναι ἀληθινή.

Ὁ ἄνθρωπος... Βέβαια εἶναι κάτι πού πρέπει νὰ υπερνικηθῆ, νὰ δώσῃ τὴν θέσιν του σὲ κάτι ἄλλο, ἀνώτερον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἄνθρωπον ἔτσι πού κατήντησε, ἔτσι πού τὸν κατήντησαν... οἱ αὐτοπιλοφοροῦμενοι ἢ μὴ ἀντίχριστοί, τῆς φιλοσοφίας, τῆς τέχνης, τῆς «ἐπιστήμης».

Ἔτσι πού τὸν κατήντησε! Ἔτσι, στερημένον ἀπὸ κάθε τι πού ἀποτελεῖ τὸν ἀνώτερον προσανατολισμόν. Ἔτσι, χωρὶς δύναμιν διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ κάτι παραπάνω ἀπὸ ἐκεῖνο πού τὸν κάνει ἀπλῶς ἓνα ζῶον διπλὸν ἄπειρον.

Τὸ εἶδαμεν, τὸ βλέπομεν τὸ κατάντημα αὐτό. Αἰῶνας τώρα τὸ βλέπει, τὸ αισθάνεται, τὸ ζῆ ἢ ἀνθρωπότης. Ἄλλὰ πρὸ παντός εἰς καιροὺς δοκιμασίας, ὅπως οἱ σημερινοί. Εἰς καιροὺς, ὅπου τὸ πρωτόζολλον σχίζεται καὶ ὁ ἄνθρωπος δείχνει τὸν ἑαυτὸν του, ὅπως πρόγραμμα εἶναι. Εἰς τέτοιους καιροὺς βλέπομεν τὸ κατάντημα καὶ δὲν

χρειάζεται νὰ ζήσωμεν ἀμέσως τὸν πόλεμον διὰ νὰ τὸ ἴδωμεν. Τὸ βλέπομεν καὶ εἰς τὴν σχετικῶς εἰρηνικὴν ζωὴν τῆς πόλεως, τὸ βλέπομεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μαυραγορίτου, ἀλλὰ τὸ βλέπομεν καὶ εἰς τὸ τραῦμα, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κυρίου ἢ τῆς κυρίας πού στέκει εἰς τὸν διάδρομον διὰ νὰ μὴ ἀφήσῃ κανένα νὰ περάσῃ μέσα. Χίλια, μύρια, ἄπειρα εἶναι τὰ πρόσωπα, μετὰ τὰ ὁποῖα τὸ κατάντημα αὐτὸ ἐμφανίζεται. Καὶ μᾶς ἐνθυμίζουσι ὅτι ὄντως ὁ ἄνθρωπος εἶναι κάτι, πού πρέπει νὰ υπερνικηθῆ.

*

Ναί, ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι πῶς θὰ υπερνικηθῆ! Πῶς ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀδύνατος καὶ καχεκτικῶς δοῦλος τοῦ κατωτέρου κόσμου, τοῦ κόσμου τοῦ τυφλοῦ ἐνοστίχτου καὶ τοῦ ἀπανθρώπου πάθους, πῶς ὁ ἄνθρωπος πού θυμίζει, σὲ χίλιες-δύο ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του, τὸ κτήνος, χωρὶς νὰ ἔχη τοῦ κτήνους τὸν φυσιολογικὸν χαρακτήρα, πῶς ὁ ἄνθρωπος αὐτός θὰ υπερνικηθῆ, θὰ δώσῃ τὴν θέσιν του εἰς κάτι ἀνώτερον, κάτι ζωντανότερον, κάτι πού νὰ ἔχη μέσα του δύναμιν ζωῆς, ἓνα ὄν πού νὰ εἶναι ζωῆς δημιουργημα καὶ ζωῆς δημιουργός. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐρώτημα, τὸ κείριον ἐρώτημα. Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα δὲν μᾶς ἔδωσαν ἀπάν-

την ἐκείνοι εἰς τοὺς ὁποίους κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνεπιστεύθη τὴν πνευματικὴν τῆς καθοδήγησιν ἢ ἀνθρωπότης τοῦ εἰσοστού αἰῶνος.

Ἡ μᾶλλον κάτι ἔδωσαν ὡς ἀπάντησιν. Ἐδωσαν μίαν συντάγην, πολλὰς συνταγὰς. Καὶ ἡ ἀρρωστη ἀνθρωπότης, ἀρρωστη ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν προηγουμένων παρομοίων συνταγῶν, τὰς ἐλήρῃ τὰς συνταγὰς αὐτὰς καί, χωρὶς καλὰ-καλὰ νὰ τὰς διαβάσῃ, ἤρχισε νὰ τὰς ἐκτελῇ. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀκριβῶς ὅτι αἰσθανόμεθα ἀκόμη περισσότερο τὴν ἀσθένειαν, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἐπρόκειτο νὰ θεραπευθῶμε. Καὶ ἂν ὑπάρχῃ ἀκόμη κάποιον κατώλιπον ἀνωτέρας ζωῆς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ζωῆς ἢ ὅποια νὰ μᾶς ξεχωρίσῃ ἀπὸ τὸ κτήνος, αὐτὸ ὀφείλεται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι, τέλος πάντων, δὲν ἐξεπληρώθησαν με' κάθε ἀκριβείαν αἱ συνταγαὶ αὐταί.

*

Καὶ τώρα θὰ ἐνθυμηθῶμε ὅτι αὐτὴν τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ ἀνθρώπου δὲν τὴν ἐξήτησε πρῶτος ὁ Νίτσε. Πολὺ πρὶν, αἰῶνας ὀλοκλήρως πρὶν, τὸ κήρυγμα τοῦ ἀγῶνος τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς νίκης ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κατωτέρου ἀνθρώπου, ποὺ εἶναι μέσα μας καὶ μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἀνεβῶμε, νὰ ἐκπληρώσουμε τὸν ἀνώτερον, τὸν θεῖον προορισμὸν μας, τὸ κήρυγμα αὐτὸ ἀντήχησε εἰς τὴν οἰκουμένην. Χωρὶς λογοτεχνικά στολίματα, ἀπλοῦν, ἀτέριτον, ἀφελές, ἀλλὰ γεμῆτο ζωὴν, ὡς ἐκφρασὴν καὶ διατύπωσιν του εἶχεν αὐτὴν τὴν ζωὴν τῶν κηρύκων του καὶ πρὸ παντὸς τοῦ Ἐνὸς κήρυκος, τοῦ μόνου, ὁ ὁποῖος ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι ἡ ζωὴ αὐτή. Ἀπὸ τότε γνωρίζομεν τὸν ἀγῶνα αὐτὸν καὶ τὴν νίκην. Ἀπὸ τότε γνωρίζομεν ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι γράφουν ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι κάτι ποὺ πρέπει νὰ ὑπερνικηθῇ, ἀλλὰ τὸ γράφουν με' τὸ αἱμά τους, με' τὴν ζωὴν τους. Καὶ δι' αὐτὸ τὰ γραφόμενά τους δὲν εἶναι φιλολογία, δὲν εἶναι φιλοσοφία, με' τὴν ξηρὰν σχολαστικὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου, δὲν εἶναι ἐπίδειξις. Εἶναι ἀγὼν καὶ εἶναι νίκη καὶ

εἶναι ἡ ὑπερνίκησις τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἶναι ὁ ὑπεράνθρωπος, μάλιστα ὁ ὑπεράνθρωπος ποὺ εἶναι πραγματικότης.

*

Ὁ ὑπεράνθρωπος! Δὲν εἶναι φανταστικὸν τὸ ὄν αὐτό. Δὲν εἶναι κἂν κανενὸς ἐυγενοῦς ὀραματισμοῦ οὐτοπιστικῶν δημιουργημάτων. Ζωντανὴ πραγματικότης εἶναι. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις του, εἶναι ἀλήθεια, δὲν ἔχει τίποτε τὸ ὑπερανθρώπινον. Ἀνάστημα σύνθητες, πολλάκις κάτω τοῦ μετρίου. Ἄλκι καὶ ρώμη σοματικὴ ἴσως ἐλαττωματικὴ. Δὲν τὸν εὐροίζετε πάντοτε εἰς τὰς παλαιστράς τὸν ὑπεράνθρωπον. Ἴσως εἰς ἓνα νοσοκομεῖον θὰ τὸν βρῆτε. Μέσα εἰς τὸ ἀσθενικὸν σῶμα μᾶς γυνακός, τὴν ὅποιαν ἡ ἀρρώστεια, ἡ φυματίωσις, ἡ παράλυσις ἴσως, κρατεῖ δεμένην εἰς τὸ κρεβάτι. Ἄλλ' ἐὰν ἠθέλατε ὑψηλὰ ἀναστήματα καὶ μὲς τοῦ σπάζουν σίδερα, ἠμπορεῖτε νὰ πάτε εἰς τὴν ζουγκλαν. Θὰ εὐρῆτε ἄφθονα. Τὸν ὑπεράνθρωπον θὰ τὸν δῆτε εἰς τὴν δύναμιν ἐκείνην τοῦ πνεύματος, ἡ ὅποια ὑπερνικᾷ ἀκριβῶς κάθε τοῦ σώματος ἀσθένειαν καὶ ξεπερνᾷ κάθε τῆς ὕλης φραγμὸν. Ἀγωγὸς τῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος ὁ ὑπεράνθρωπος δὲν ὑπερισχέει με' τοῦ σώματος τὸν ὄγκον, ἀλλὰ με' τοῦ πνεύματος τὴν ἀνίκητον ἰσχὺν καὶ με' αὐτὴν νικᾷ τὰ πάντα, καὶ πρὸ παντὸς νικᾷ τὸν ἀνθρώπον, τὸν ἀνθρώπον, ὅπως τὸν κατήτησεν ἡ ἀρνησις καὶ ἡ ἀποστασία, καὶ αἱ ἀσίδοτοι χίμαιραι.

Εἶναι πραγματικότης ὁ ὑπεράνθρωπος αὐτὸς ποικίλλουσα κατὰ τὴν δύναμιν—ἀπὸ τοῦ ἀρχαρίου εἰς τὴν ἀνωτέραν ζωὴν, με' τοῦ Μεγάλου—ἀλλὰ πάντως πραγματικότης. Καὶ εἶναι, τοῦλάχιστον εἰς τὴν ἐνθαρρυντικὴν τῆς ἀποφασιστικῆν ἀπαρχίην, πραγματικότης διὰ τὸν καθένα. Ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀποτινάξῃ τὰς χιμαιρικὰς προκαταλήψεις καὶ νὰ ἀρπαχθῇ ἀπὸ τὸν ἀγωγὸν τῆς δυνάμεως ποὺ ὑπερνικᾷ τὸν ἀνθρώπον, τὸν ἀρρωστημένον ἀνθρώπον.

Καὶ εἶναι τόσον κοντά μας ὁ ἀγωγὸς αὐτός!

«Ἠπίστις» εἶναι τὸ ὄνομά του!

Τὸ θέλω τῆς ζωῆς

ΣΤΗΝ ΑΚΡΗ ΤΟΥ ΚΑΡΑΒΙΟΥ

—'Εδῶ;

—'Εξοχα!

—Μὰς χωράει ἴσα-ἴσα...

Πίσω ἀπὸ τὸ σανίδωμα τῆς γεφύρας τοῦ πλοιάρχου, μιά ἀπὸ τὶς μεγάλες ἐκεῖνες βάρκες ἀσφαλείας τοῦ карабиού, σπτηριγμένη στὴ θέσι τῆς, ἀφῆνε δυὸ ὄργυες χῶρο, ἴσαμε τὸ χεῖλος τοῦ καταστρώματος, πού στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν εἶχε κιγκλίδωμα, γιὰ νὰ σπρώχνεται, στὴν ὥρα τοῦ κινδύνου, ἡ βάρκα ἴσα στὴ θάλασσα.

Ἐπικίνδυνη βέβαια ἡ θέσι αὐτὴ γιὰ νὰ περάσουν τὴ νύχτα οἱ τρεῖς τους—τρεῖς ἀπόφοιτοι τοῦ Γυμνασίου. Ἄλλα εἶχαν τὴν ἡλικία πού ἀγαπάει νὰ ζῆ ἐπικίνδυνα: Πρῶτες σκιές στὸ ἐπάνω χεῖλι. Φωνές πού πρωτοδοκιμάζουν τὸ πεντάγραμμο τοῦ ἀνδρικοῦ τόνου. Στέρνα πού πλαταίνουν, μάτια πού σπιθηρίζουν, ψυχὴ ἀήσυχη κι' ἐρωτηματική. Ἀποχαιρετοῦσαν τὰ θρανία τοῦ γυμνασίου μετ' ἑνὸς πολυήμερου σχολικῆ ἐκδρομῆς στοὺς Δελφούς.

Ἡ συντροφιά τῶν νέων ἐγκατεστάθηκε στὴν ὠμορφη αὐτὴ γωνία. Τὸ πλοῖο εἶχε περάσει τώρα τὸ κανάλι τῆς Κορίνθου καὶ οἱ ρυθμικὲς στροφές τῆς ἕλικος τὸ ἔσπρωχναν μέσα στὸν Κορινθιακὸ. Τὰ χαρούμενα πρόσωπα τῶν τριῶν παιδιῶν τὰ ἔκανε πιὸ γελαστὰ ἀκόμη τὸ φεγγάρι, πού ζετόλιγε ἀπέναντί τους, στὰ σκοτεινὰ νερά τοῦ κόλπου, ἕνα φωτεινὸ διάδρομο ἀπὸ τὸν Ἀκροκόρινθο ἴσαμε τὰ πλευρὰ τοῦ πλοίου.

Βέβαια, δὲν διάλεξαν τὴ μαγευτικὴ αὐτὴ θέσι γιὰ νὰ κοιμηθοῦν, ὅπως ὁ κ. γυμνασιάρχης καὶ οἱ καθηγηταί, κάτω, μέσα στὶς στενωχῶρες καμπίνες πού μυρίζουν ριπολίνη.

—Γιὰ δεῖτε παιδιά! εἶπε ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς τους—ὁ Πλευρῆς—δείχνοντας τὶς ἀσπρες δαντέλλες πού ἐπλεκε μετ' ἡρηγοράδα ὁ δρόμος τοῦ карабиού στὰ πλάγια του. Μοιάζουν ἀρχαῖοι ἥρωες, μυθικὰ ζῶα, κένταυροι...

—Ποῦ γλύστησαν κρυφὰ ἀπὸ τὴ ζωφόρο ἀρχαίου ναοῦ καὶ βιάζονται νὰ κρυφτοῦν, μὴ τοὺς ὑποχρεώσουν πάλι νὰ στέκωνται ἐκεῖ, γιὰ αἰῶνες ἀκίνητοι, πρόσθεσε ὁ Γκίνκας—δεύτερος στὴ συντροφιά τους.

Εἶχε ὁ καθένας τους ἔπειτα νὰ προσφέρῃ καὶ μίαν ἐκδρομικὴ συρρίζ. Ὁ Μά-

στρακας—ὁ τρίτος τῆς παρέας—ἔστησε ἕνα γραμμωφωνάκι τῆς τσέπης, πού προκαλεσε περισσότερο τὴν προσοχὴ μετὰ περιέργεια ἐξαρτήματά του, πού... διπλώνοντουσαν καὶ γινόταν ἕνα τόσο δὰ πραγματάκι, καὶ μετὰ τὶς μικροσκοπικὲς του πλάκες, παρὰ μετὰ τὴ μουσικὴ πού προϋπέθετε ὀξυτάτη ἀκοή. Ὁ Πλευρῆς ἔβγαλε ἀπὸ τὸ σακκιδίό του ἕνα μπουκαλάκι κονιάκ καὶ τὸ προσέφερε μετὰ ζάχαρι-καραμέλλα. Ὁ Γκίνκας μμηθήκε τὸν κόκκορα μετὰ τὴν ἐπιτυχία, ὥστε ἐξεγέλασε μερικὰ πραγματικά κοκκόρια πού ταξίδευαν, μέσα σὲ κλοῦδες, στὴν πλώρη, κι' ἄρχισαν τὰ λαλήματα, προκαλώντας τὴν ἀπερίοριστη εὐθυμία τῶν παιδιῶν καὶ τὴν ἀπορία τῶν ἐπιβατῶν πού κοιμώντουσαν ἐκεῖ κοντά, γιὰ... τὸ γρήγορο ἐξημέρωμα.

Ἦστερα ἐξάπλωσαν τὰ πόδια, ἀκούμπησαν τὸ κεφάλι στὴν κοιλιά τῆς ἀσπρης βάρκας καὶ κύτταξαν τὸν Κορινθιακὸ κάτω ἀπὸ τὸ φεγγάρι. Τὸ τράνταγμα τῆς μηχανῆς, ντοῦκ-ντοῦκ, ντοῦκ-ντοῦκ, σάν ρυθμὸς ἑνὸς δαυρίου καὶ ἀόρατου χρονόμετρου, συνοδεύει τὸ δρόμο τοῦ карабиού, πού προχωρεῖ βουτηγμένο στὸ σελήνωφωτο, λευκὸ σ' ὅλη τὴν ἀρματωσιά, σάν τὰ κομποτεχνήματα πού κρεμοῦν στ' ἀλκαλικὰ νερά τῆς Αἰθιοπίας καὶ τὰ τραθοῦν ὕστερα ντυμένα σ' ἕνα πάλλευκο φλοῦδι ἀπὸ ἀλάτι.

—Σπουδαῖα δὲν περνᾶμε, παιδιά;

—Μαγεῖα!

Δὲν μπορούσε ἄλλος κανεὶς νὰ χαρῆ τὴ φυσικὴ αὐτὴ ὠμορφία καλύτερα ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀγνὲς νεανικὲς καρδιές τους.

—Σὰ γυρίσουμε, εἶπε ἀρχίζοντας κουθέντα ὁ Πλευρῆς, θὰ πάω νὰ ἐγγραφῶ στὸ φροντιστήριο.

—Κι' ἐγώ, εἶπε ὁ Γκίνκας.

—Γιὰ τὴν Ἰατρικὴ;

—Ναί, ἔσῳ;

—Γιὰ τὸ Πολυτεχνεῖο.

—ἔσῳ; ρώτησαν τὸν Μάστρακα.

—Στὴν Ἀνωτάτη λέω... Κι' ὕστερα γιὰ τὸ μαγαζὶ.

—Ἐχεις ἔτοιμη τὴ δουλειὰ σου ἐσῳ, τοῦ εἶπαν. Τὸ μαγαζὶ τοῦ πατέρα σου σὲ περιμένει. Γρήγορα-γρήγορα θὰ τακτοποιήθῃς.

—Δὲν θὰ μὲν ὕστερα παρὰ νὰ ἀνοίξῃ καὶ δικὴ τοῦ οικογένεια, εἶπε ὁ Πλευρῆς.

—Βέβαια, σὲ ἔξη-ἑπτὰ χρόνια μπορεί...

—Σπάνια παντρεύονται ὁμοῦ τώρα τόσο νέοι, εἶπε σκεπτικὸς ὁ Γκίνκας.

—Ὁ πατέρας μου παντρεύτηκε εἰκοσιπέντε χρόνων εἶπε ὁ Πλευρῆς.

—Κι' ἐμένα εἰκοσιεφτά, εἶπε ὁ Μάστρακας.

—Γιατί ἀρὰ γε σήμερα ν' ἀργοῦν τόσο; Πρὸ ἡμερῶν ἕνας ξάδελφός μου παντρεύτηκε, κι' ἔχει ἄσπρα μαλλιά. Εἶναι πάνω

άπό σαρανταπέντε χρονών.

—Γιά οικονομικούς λόγους, ίσως...

—Μπά! Νά ήξερες πόσα λεφτά ξόδευε πριν... Ήταν γλεντζές. Ο ίδιος δέν ήθελε νά παντρευτή. Τόν πίεςαν οί θείοι μου. Άφήστε με νά χαρώ τή ζωή μου, τούς έλεγε. Νά με σκληρώσετε θέλετε...

—Τί νά σάς πώ, βρέ παιδιά, είπε ο Πλευρής, δέν μου γεμίζει τήν καρδιά αύτό το είδος το γλέντι. Βλέπω και τούς «γλεντζέδες» τούς δικούς μας, τόν Νικόπουλο και τήν παρέα του, πού γυρίζουν πάντα έδω κι' έκει... Σάν χαμένοι είναι. Κούφιοι άνθρωποι. Άνικανοί γιά σοβαρή δουλειά... Στά μαθήματα πίσω. Στο γυμναστήριο νούδες.

...Σκέπτομαι, συνέχισε έπειτα από λίγο ο Πλευρής, κυττώντας μακριά, σκέπτομαι, πόσο ώραίο, πόσο τέλειο θά είναι νά έφταναν δυο νέοι στον γάμο με ανέγγυχη τήν ψυχή, καθαροί, σαν δυο χελιδόνια πού σπαθίζουν ακούραστα τόν άέρα, χτίζοντας τή φωλιά, πού θά ξεχειλάει πιό ύστερα από τά τιθίσιαματα τής καινούργιας ζωής πού θά γίνουν αύτά ή αίτια της. Μου φαίνεται ότι αύτό είναι πιό κοντά στην ευτυχία από ένα γάμο σαν του εξαδέλφου του Μάστρακα. Έτσι θά τόν ήθελα έγώ. Μου δίνει χαρά το όνειρο μιάς τέτοιας καθάριας και φωτεινής ζωής! Μοιάζει σαν τό φως αύτό, είπε ένθουσιασμένος και σήκωσε τό χέρι δείχνοντας τά φωτισμένα από τό φεγγάρι νερά.

Σώπασαν κι' οί τρεις, με τά βλέμματα βυθισμένα στο μαγευτικό τοπίο.

—Δέν μπορεί ν' άρνηθώ κανείς, είπε ύστερα από τήν παύση αύτή ο Μάστρακας, ότι είναι ώραία ή ιδέα σου. Νά είναι όμως κάτι κατορθωτό ή μήπως είναι μόνο ένα όνειρο, ξένο από τή ζωή; Είπες τί μάς είπε στην ύγιεινή ο γιατρός;

...ή έλεύθερη ζωή του ένστίκτου, χωρίς τά καλούπια πού τής έφτιασαν σκουριασμένες προκαταλήψεις, θά μάς δώσει τή χαρά και τή δύναμη όπως και σέ όλους τούς ζωϊκούς οργανισμούς...

—Δηλαδή; ρώτησε ο Πλευρής.

—Έ, δέν καταλαβαίνεις τώρα, είπε ο Μάστρακας. Δέν ήθελε βέβαια νά προπαγανδίσω τόν γάμο όπως τόν φαντάζεσαι έσύ... Τά ίδια έλεγε κι' ο ξάδελφός μου πού σάς είπα...

—Και όμως, ψιθύρισε ουλλογιασμένος ο Πλευρής, σαν νά μιλούσε με τόν έαυτό του, δέν μπορεί νά έχη δική αύτός ο γιατρός, κάτι μου λέει, μέσα μου ότι δέν μπορεί νά είναι έτσι.....

—Μά, έλα πάλι πού είναι γιατρός, είπε ο Μάστρακας.

Ένα μακρινό σύννεφο πλησίασε τώρα τό φεγγάρι, πού φώτισε τά πρώτα ξεφτίδια από τό σύννεφο. Μά ύστερα οί βαθύ-

χρωμες τούφες έπιασαν επάνω στον άστραφτερό δίσκο και χάθηκε πίσω τους. Ο άσημένιος διάδρομος έσβυσε. Η θάλασσα σκυθρώπασε, σαν τό πρόσωπο ενός μεγάλου πού τό ξεσκοτείνιασε γιά λίγο τό άφρόντιστο χαμόγελο ενός μικρού παιδιού, πού έτρεξε ύστερα μακριά του και τόν αφήνει πάλι κλεισμένο στις φροντίδες του. Το καράβι προχωρεί, σκοτεινός όγκος τώρα.

Ήταν όμως ή άλλαγή του τοπίου, πού έρριξε, στην ειρηνική καρδιά του Πλευρή, έναν μελαγχολικό ίσκιο;

Σταμάτησε ο διάλογος τών τριών παιδιών—πρώτα δειλά χτυπήματα στην πόρτα του μέλλοντος...

Φαίνονται τώρα τά λιγοστά φώτα τής 'Ιτέας...

Τελείωσε τό ώραίο ταξίδι. Έπειτα από λίγες ήμέρες τελείωσε και ή έκδρομή...

...και μαζί μ' αύτή τά χαρούμενα και άφρόντιστα πρώτα νεανικά χρόνια τών τριών μαθητών.

*

Στό Ζάππειο τώρα. Κάτω έκει στο ξέφωτο πού στολίζουν τόσο χαριτωμένα, δεξιά ο βράχος τής Άθηνάς, οί στήλες πού όρθώνουν στο βάθος τούς ξαθούς σπονδυλους τους μέσα από τό σκηνικό τών κήπων, κι' άριστερά ο 'Υμηττός πού του άρέσει νά αλλάζει κάθε στιγμή και μιά απόχρωσι, τήν ώρα πού γέρνουν άπάνω στην ξερή ράχη του οί τελευταίες άκτινες σούβρονται άπ' τή δύση. Ένα άπογευματινό του καλοκαιριού, άργά, όταν ή άναπνοή γίνεται πάλι ευχάριστη στην Άθηναϊκή αύτή γωνιάσα.

Έκει συναντήθηκε ο Πλευρής με τόν Γκίνα. Είπε κάποιον, ο Πλευρής, νά σταματά έμπρός του, μιλώντας του με τ' όνομά του. Ευχάριστες οί συναντήσεις, στην άνδρική πιά ήλικία, δυο συμμαθητών πού κήθησαν χρόνια στο ίδιο θρανίο.

Στήν άρχή δυσκολεύτηκε νά τόν γνωρίση.

—Μέ συχωρείς... Δέν σε γνώρισα. Έχεις αλλάξει όμως, του δικαιολογήθηκε.

Δέ θέλησε, από λεπτότητα, νά προχωρήση. Η άλλαγή του Γκίνα δέν ήταν στο καλύτερο. Πραχωρούσε σκυφτός, τά μήλα τών παρειών του πέταγαν έξω, στο μέταπό του—πού τό μεγάλωνε μιά πρόωρη φαλάκρα—ήσαν ρυτίδες.

—Θέλεις νά τής, έχω γέρασει, είπε ο Γκίνας διαβάζοντας στα μέγιστα του φίλου του τις σκέψεις του.... Έσύ όμως είσαι ο ίδιος πάντα, είπε κυττώντας τόν Πλευρή στο πρόσωπο. Πιό γεμάτος, μά σαν νά είχαμε χωρίσει χτές.

—Θά είναι δέκα χρόνια που έχουμε να ιδωθούμε;

—Βέβαια... είπε ο Γκίνας ύπολογίζοντας, έννηά χρόνια είναι.

... Άρραβωνιασμένος; είπε έπειτα, δείχνοντας το δάκτυλο του Πλευρή, που είχε βέρα.

—Όχι, παντρεύτηκα.

—Γρήγορα-γρήγορα, έ;

—Όχι και τόσο... Είμαι είκοσιεννήα τώρα. Έχω τρία χρόνια παντρεμένος.

—Και τὰ βγάξεις πέρα; Τέλειωσες σπουδές, υποχρεώσεις, είσαι τακτοποιημένος;...

—Δόξα τῷ Θεῷ, ναι, είπε ήρεμα ο Πλευρή. Άγωνίζομαι βέβαια...

—Καλά, αλλά βρίσκεσαι τὸ κουράγιο γιὰ έναν τέτοιον άγώνα; Πῶς τὰ κατάφερες, πῶς τὰ καταφέρνεις; Ἡ θὰ πέτυχες καμιά μιά προικία ή τοῦ... Ἄλαδιν τὸ λυχνάρι θὰ βρήκες.

—Ίσως... είπε γελώντας ο Πλευρή... Θυμάσαι Γκίνα, είπε έπειτα σοβαρά, πιάνοντάς τον από τὸ μπράτσο-που πρόσεξε ὅτι δέν ήταν πιά στιβαρό ὅπως τότε, στοὺς σχολικούς άγῶνες—θυμάσαι τὴν έκδρομή μας, στοὺς Δελφούς, στὸ καράβι γιὰ τὴν Ἰτέα... ἐκεῖ στὴν άκρη τοῦ καταστρώματος... πίσω από τὴ μεγάλη άσπρη βάρκα... μιά κουβέντα μας ἐκεῖ στὸ φεγγάρι...;

—Ναι, θυμάμαι... Εἶχες κάτι περιέργες ιδέες... ὄνειρα γιὰ τὸ μέλλον.

—Μάλιστα!... Λοιπόν, τὰ ὄνειρα ἐκείνα ἦσαν τὸ λυχνάρι τοῦ Ἄλαδιν...

—Δέν καταλαβαίνω...

—Δέν καταλαβαίνεις, γιατί δέν θυμάσαι καλὰ τὴν κουβέντα μας, ἀλλὰ ἐγὼ δέν τὰ ξεχάσα. Οὐτε θὰ τὰ ξεχάσω...

Ἔχει ἐνθουσιασθῆ ὁ Πλευρή.

—... Ἀπορείς, συνέχισε, γιὰ τὸ κουράγιο που βρήκα νὰ εἶμαι τώρα οὐκογενειάρχη, ἀπορείς γιατί εἶμαι εὐτυχημένος, Γκίνα, γιατί—τὸ ὁμολογῶ—εἶμαι εὐτυχημένος...

...Μάθε λοιπόν ὅτι τὰ μεγάλα ἐκείνα ὄνειρα ὁ έρωτας γιὰ τὸ τέλειο, καὶ ὁ άγῶνας, ὁ ακληρός καὶ συνεχής άγώνας, ἔγιναν ἡ προικία καὶ τὸ λυχνάρι τοῦ Ἄλαδιν!...

...Ἐκεῖ, ἡ ἐπικίνδυνη γωνία τοῦ καραβιοῦ—θυμάσαι—ἦταν σάν ἓνα σύμβολο. Ταξειδεύαμε τὴν ὥρα που ἀφήναμε τὰ παιχνίδια γιὰ νὰ μποῦμε στὴ σοβαρότητα τῆς ζωῆς. Στεκόμασε μπροστὰ στὸ ὄνειρο ἐνός τοπειο μαγευτικοῦ—ἀντικρίζαμε τ' ἀληθινὰ καὶ τέλεια ἰδανικά. Μά εἶμαστε συγχρόνως καὶ στὴν άκρη τοῦ καραβιοῦ, μπροστὰ στὸ σκοτεινὸ χάος που ἔχει ρουφήξει τόνον κόσμο. Ὁ σχολίατρος—τὸν θυμάσαι—μᾶς ἔδινε μιά σπρωξιά...

Ἦταν ὁμως πίσω μας μιά άσπρη μεγάλη βάρκα, ἡ βάρκα τῆς σωτηρίας. Ὑπάρχει πάντα ἡ βάρκα αὐτή γιὰ νὰ μᾶς σώσει; εἶναι ἡ πίστις. Μά χρειάζεται νὰ σφιέξωμε τὰ δόντια, νὰ τρέξῃ ὁ ἰδρωτάς

μας πάνω στὰ κουπιά τῆς, μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὸ ὄνειρο—σάν σὲ μακρυνῆ ποθητὴ στερεά, πέρνοντας δύναμι από τὸ δράμα αὐτό. Καὶ τὸ ὄνειρο γίνεται ζωὴ ὕστερα.

Ὁ Πλευρὴς σηκώθηκε ὀρθιος κόβοντας τὴν συζήτηση.

—Εἰρήνη! Ἐδῶ εἶμαι, φάναξ σὲ μιά νέα κυρία που ὠδηγοῦσε ἓνα μωρουδιάτικο καρροτσάκι.

...Νὰ σοῦ συστήσω τὴ γυναίκα μου, εἶπε στὸν Γκίνα, σάν πλησίασαν.

...Καὶ τὸν—άνωνυμο άκόμη—γυιό μου, εἶπε δείχνοντας στὸ ἀμαξάκι. Μόνον που δέν ἔμαθε άκόμη τρόπους καὶ προσφέρει... τὸ ποδαράκι του ἀντὶ γιὰ τὸ χεράκι του!

—Εἶναι τόσο χαριτωμένο, εἶπε ὁ Γκίνας γελώντας, που τ' ἀξίζει. Μόνον που δέν τὸ δίνει οὔτε αὐτό!... Μπράβο! Σωστός ἀθλητᾶκος εἶναι...

Ὁ μπέμπης, ἀδιαφορώντας γιὰ τίς συστάσεις, ἀρπαξε τὴ ροδαλή πατουσίτσα του καὶ τὴ φέρνει παίζοντας ὡς τὸ πηγοῦνι του, ἐνῶ τὸ στοματάκι του κελαιδάει μωρουδιτικῆς τριλλίλις...

—Θὰ τὸν πάω λιγάκι μὲ τὸ καρροτσάκι γιὰ νὰ κοιμηθῆ, εἶπε ἡ γυναίκα τοῦ Πλευρὴ, ἐνῶ τὸ βλέμμα τῆς χαϊδεύει τὸ ἀγγελουδί τῆς!...

—Καλά, θὰ σὲ περιμένωμε ἐδῶ, εἶπε ὁ Πλευρὴς.

Πέρασαν λίγα δευτερόλεπτα σιωπῆς. Εὐτυχισμένος ὁ Πλευρὴς. Παρασυρμένος καὶ ὁ μελαγχολικὸς Γκίνας από τὴ χαρὰ τῆς χαριτωμένης οὐκογένειας.

—Ἡ γυναίκα μου εἶναι ἓνας θησαυρός, εἶπε, κόβοντας τὴ σιωπῆ, ὁ Πλευρὴς. Πολλές φορές άπορῶ πῶς τὰ καταφέρνει, ἔπειτα από τόσα βάρη που σηκώνει, νὰ εἶναι ἐκεῖνη που μὲ ἐλαφρώνει σὲ μιά δύσκολη στιγμή. Δέν εἶμαι μόνος Γκίνα στὸν άγώνα μου... Κι' ὕστερα, ὅταν βλέπω τὰ ματάκια τοῦ γυιου μου νὰ μὲ κυττάζουν—αὐτὰ τὰ ματάκια που ἔχουν τὸ χρῶμα τοῦ οὐρανοῦ—καὶ τὸ μεγαλύτερο βάρος γίνεται γιὰ μένα πτερό!...

...Μὲ συγχωρεῖς ὁμως, μίλησα πολὺ γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου...

—...Ὅπως συμβαίνει σὲ ὄσους ζοῦν τὴν εὐτυχία τους. Ἄλλὰ ἐγὼ σὲ προκάλεσα, εἶπε ὁ Γκίνας. Πάντως δέν χρειάζεται ν' αὐτοσυστηθῆς φίλε μου. Τὸ βλέπω τώρα. Εἶσαι ὁ κερδισμένος. Φαίνεται...

—Ἐσὺ τί κάνεις τώρα; ρώτησε μὲ καλῶσύνῃ ὁ Πλευρὴς.

—Ἐγὼ...; εἶπε μελαγχολικά ὁ Γκίνας. Ἄστα! Ἐχῶ μπλέξει... Μιά δικὴ ὕστερα, ὅπως ἴσως θὰ άκουσες... Τώρα κυττάζω νὰ πάρω τὸ πτυχίο μου, που μοῦ χρειάζεται γιὰ τὴν προαγωγή μου. Ἄργα δυστυχῶς...

—Ἀλήθεια, βλέπεις κανένα από τούς δι-

κούς μας; τοῦ εἶπε, δίνοντάς του εὐκαιρία γιὰ νὰ τελειώσῃ μιὰ δυσάρεστη ἀφήγησι. Ἐκεῖνος ὁ Μάστρακας τί γίνεται; Τὸν ἔχω χάσει τελείως.

—Δὲν τὸ ξέρεις λοιπόν; εἶπε μὲ ἀπορία ὁ Γκίνας. Πάει ὁ δυστυχοσιμένος!

—Τί, πέθανε;

—Καλύτερα θὰ ἦταν... Ἰὰτι χειρότερο ὅμως. Εἶναι μόνιμος στὸ νοσοκομεῖο. Ἐκεῖνος ἦτανε δά κι' ἂν ἦταν, πού τὸρριξε στὸ γλέντι. Ἄς εἶναι, πῆγε ἄσχημα, πολὺ ἄσχημα. Ἄσχημες ἀρρώστειες τὸν κουρέλιασαν...

—Βρὲ τὸ φουκαρά,... ψιθύρισε ὁ Πλευρῆς.

Σώπασαν.

—Καὶ τώρα θυμᾶμαι ἐκεῖνον τὸν γιατρό,

εἶπε ἔπειτα ἀπὸ λίγο ὁ Πλευρῆς. Θυμᾶσαι τὸν γιατρό, στὴν ὑγιεινή; Ὁ Μάστρακας τὴν πλήρωσε τὴν προπαγάνδα του... Βρὲ τὸν φουκαρά τὸν Νίκο...

—Δὲν τὰ πλήρωσε μόνο ὁ Μάστρακας, εἶπε μελαγχολικὰ ὁ Γκίνας. Τὰ πλήρωνουν κι' ἄλλοι, ποιὸς λίγο, ποιὸς πολὺ. Τὰ πλήρωνω κι' ἐγώ. Νὰ τὰ ξέραμε τότε!... Ἐμεῖς ἐδοκιμάσαμε καὶ τὴν ἀντίθετη ζωὴ ἀπὸ τὴ δική σου, Πλευρῆ. Τὸ ἀποτέλεσμα;... Ἄς τ' ἀφήσωμε ὅμως...

Ἐκτύταξε στὰ μάτια τὸν παλιὸ τοῦ συμμαθητή:

...Σὲ ζηλεύω Πλευρῆ, εἶπε. Καὶ σώπασαν κι' οἱ δύο...

Στὸ βάθος ὁ ὕμητος φοροῦσε τώρα τὸ πιὸ σκοῦρο μαεὶ τοῦ χρῶμα.

ΟΥΤΙΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΣΤΙΧΟΙ

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΕΝΟΣ ΑΜΑΡΤΩΛΟΥ

Στὴ νύχτα μέσα ἐχύθησαν καὶ χλιμιντροῦν οἱ ἀνέμοι
καὶ μέσα μου ἡ καρδούλα μου λουφάζει ἀπόψε βράδυ,
πουλάκι πού περίφοδο μαζεύεται καὶ τρέμει
μονάχο στὴ βροχὴ καὶ στὸ σκοτάδι.

Πύρινα ξίφη οἱ ἀστραπὲς μοῦ ἀγγίζουσιν τὴν καρδιά μου.
—Θεὲ μου καὶ Κύριε, κι' ἂν πολὺ τόχα φηλώσει, ἰδέ με!
Ἄθλιο συντρίμμα σέρνομαι καὶ γονατίζω χάμιου
καὶ θέομαι Σου, Θεὲ μου, ἐλέησέ με...

ΓΥΡΙΣΜΟΣ

Ἦ. Κύριε! Δὲν ἐκράτησα κανένα ἀπ' τ' ἀγαθὰ σου.
Μέσ' στὴν πενία δὲ μούστεινε πλούσιος ἐγὼ νὰ μένω.
Κι' ἰδοῦ, γυρίζω ἀμπιτωχὸς στὴν πατρικὴ ἀγκαλιά σου,
κι' ἰδοῦ, σοῦ φέρνω τὸ κορμί γυμνὸ καὶ πληγρισμένον.

Γυρίζω δίχως ἔπαρση, χωρὶς ταπεινωσύνῃ
καὶ περιμένω ἀδιάφορος, ἡ ὀργή σου νὰ μὲ κρίνῃ,
γιατ' εἶμαι πιὸ ἄδειος ἀπ' τ' ἄσκι τὸ πλέριον στραγγισμένον
καὶ δὲν ὑπάρχει μέσα μου κακία καὶ καλωσύνῃ....

ΜΙΝΩΣ ΖΩΤΟΣ

Ὁ Ποιητὴς Μίνωσ Ζώτος πέθανε στὰ 1932, πολὺ νέος, σὲ ἡλικία μόλις εικοσιπεντὰ ἐτῶν. Προόφθασε νὰ ἐκδώσῃ δύο ποιητικὲς του συλλογές. Οἱ παραπάνω ἀνεκδοτοὶ στίχοι του, μάρτυρες μιᾶς θρησκευτικῆς ἀνησυχίας, μᾶς ἀνεκκινώθησαν ἀπ' τὸν κ. Κ. Σ. Κώνσταν.

ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Α.

“Όσοι έχουν ασχοληθῆ με τὸ μεγάλο αὐτὸ κοινωνικὸ πρόβλημα, πού λέγεται γάμος, συμφωνοῦν εἰς ἕνα σημεῖον: ὅτι ὁ γάμος ἀποτελεῖ βασικὸν στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ τελευταῖον βιβλίον τοῦ Λέοπ Blum πού ἔκαμε τόσοσ θόρυβον πρὸ τοῦ πολέμου καὶ εἰς τοὺς κοσμικοὺς κύκλους τῶν Ἀθηνῶν καὶ πού ἦτο κατ’ οὐσίαν μία ἀρνησις τοῦ γάμου, δὲν ἤμπόρεσε νὰ ἐξουθενώσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ γάμου καὶ τὴν πολιτιστικὴν του ἀποστολήν. Τώρα, πού ὁ πόλεμος κάμνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ σκέπτονται σοβαρώτερα, τίθεται καὶ πάλιν ἐνώπιον τῶν σκεπτομένων ἀνθρώπων τὸ πρόβλημα τοῦτο. Ὁ καλὸς γάμος, ἡ ἰδρυσίς οικογενειακῆς ἐστίας, τὰ παιδιά, ἡ χαρὰ καὶ ἡ ζωὴ τῆς οικογενείας εἶναι ζητήματα πού ἀπασχολοῦν τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι θέλουσιν νὰ βαδίσουσιν τὸν δρόμον τῆς ἀνυψώσεως καὶ τῆς προόδου, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν σύγχρονον πείραν τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων. Καὶ ἡ πείρα αὐτὴ κάμνει πολλοὺς ζωντανοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν χάραν μας νὰ στρέφουσιν τὰ μάτια των εἰς τὸ δράμα μίας περισσώτερον πολιτισμένης, μίας χριστιανικῆς κοινωνίας. Ἀπὸ αὐτοῦ, πού δραματίζονται μίαν τέτοιαν κοινωνίαν, ἀναητίζεται ἡ ἔρευνα πού δὲ βοήθησῃ εἰς τὴν λύσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος πού λέγεται: γάμος. Δι’ αὐτοὺς λοιπὸν προορίζονται αἱ γραμμαῖαι πού ἀκολουθοῦν. Διὰ τοὺς ἄλλους εἶναι ζήτημα γενικωτέρου προσανατολισμοῦ εἰς τὴν ζωὴν των. Καὶ ὁμολογουμένως τὸ θέμα μας ἔχει τόσοσ περισσώτερον ἐνδιαιφέρον, ὅσον ἀφορᾷ ἕνα σημαντικὸν μέρος τῆς ζωῆς τοῦ νέου ἀνθρώπου, πού ἔμαθε νὰ στέκεται μὲ σεβασμὸν καὶ μὲ εἰλικρινείαν ἐμπρὸς εἰς τὰ μεγάλα καὶ βασικά προβλήματα τῆς ζωῆς. Καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ τρόπος προϋποθέτει μίαν συνέπειαν εἰς τὰς ἀρχάς μας. Εἰς αὐτὴν τὴν συνέπειαν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀφιερῶσωμεν τὰς σκέψεις μας διὰ τὸ πρόβλημα τοῦ γάμου.

●

Τὸ νὰ γράφῃ κανεὶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦ γάμου διὰ νὰ ἀπευθυνθῇ εἰς ἕνα πιστὸν Χριστιανὸν ἀποτελεῖ πράγματι μίαν ἐξαιρετικὴν εὐκαιρίαν διὰ τὴν χρῆσιν καὶ

ὄρθην τοποθέτησιν τοῦ ὄλου προβλήματος. Ὁ πιστὸς χριστιανὸς ἀναθέτων ὀλόκληρον τὴν ὑπόστασιν του εἰς τὸν Θεὸν μέχρι καὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς ζωῆς του, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀδιαφορήσῃ, καὶ, ὄχι μόνον, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴν ζητήσῃ νὰ διαφωτισθῇ καὶ νὰ σχηματίσῃ μίαν ὑπεύθυνον γνώμην εἰς ὅ,τι θίγει βασικῶς καὶ τὴν φυσικὴν καὶ πολὺ περισσώτερον τὴν πνευματικὴν του ὑπαρξιν: «τὴν συγκλήρωσιν τοῦ βίου παντός» μετὰ τοῦ ἄλλου φύλου.

Μέσα εἰς τὴν μυστηριακὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ ὁ γάμος κατέχει θέσιν ἐξαιρετικὴν ὄλωσ. Ἡ ἐνώσις αὐτὴ μεταξὺ δύο χριστιανῶν ψυχῶν, αἱ ὅποια ἀποφασίζουσιν νὰ ἀφιερωθοῦν δι’ ὀλόκληρον τὸν βίον των ἢ μίαν εἰς τὴν ἄλλην, καὶ αἱ δύο εἰς τὸν Θεόν, νὰ μεταθεθῶσιν τὸ δῶρον τῆς ζωῆς εἰς ἀπογόνους, καὶ νὰ ἰδρῦσουσιν ἐστίαν, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς θὰ εἶναι ὁ Χριστὸς, ἦτο φυσικὰ ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνήκῃ εἰς τὴν τάξιν τῶν μυστηρίων. Ὅταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίουσ ἐπιστολήν, ὁμιλῶν περὶ τοῦ γάμου μᾶς παραπέμπει εἰς τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐνώσεως τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς ἐκκλησίας διὰ νὰ δεῖξῃ τὴν σπουδαιότητά τῆς νέας αὐτῆς μορφῆς τῆς ζωῆς, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ μὴ σταθοῦμε προσεκτικῶς μπροστὰ εἰς τὴν κλήσιν αὐτὴν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν μεγίστην χάριν καὶ εὐεργεσίαν πρὸς τὸν ἀνθρώπον νὰ γίνῃ συνεργάτης εἰς ἕνα κόσμον πού εἶναι ἀληθινὸς καὶ αἰώνιος, διότι μέσα εἰς αὐτὸν ἐργάζεται ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Τόσαι εἰκόνες, τόσαι ἀναλογίαι μὲ τὴν θείαν οικονομίαν μέσα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον διὰ νὰ δεῖξῃ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀποστολήν τοῦ γάμου δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐτέθησαν βέβαια ἐπὶ ματαίῳ. Ἐσυνήθισαμεν εἰς μερικὰς λέξεις, αἱ ὅποια ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ κινήσουν περισσώτερον τὴν προσοχήν μας. Ὁ Νυμφίος, ἡ Νύμφη, ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, τὸ μυστικὸν σῶμα τῆς ἐκκλησίας καλοῦν εἰς σοβαρὰς σκέψεις ἐκείνων πού θὰ σταθῇ ἐμπρὸς εἰς τὸ μυστήριον τοῦ γάμου. Διὰ τὸν Χριστιανὸν πού ἐσυνήθισε νὰ μελετᾷ ὅ,τι ἐνδιαφέρει τὴν ζωὴν του, ὅπὸ τὸ πρῶμα τῆς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου καὶ νὰ κανονίξῃ ἀναλόγως τὴν στάσιν του, διὰ τὸν Χριστιανόν, ὁ ὅποιος ἔχει ἀρχίσει νὰ πετᾷ ἀπὸ ἐπάνω του μερικὰ βάρη, πού τὸν πιέζουν

καί τόν κρατοῦν δεμένον κάτω εἰς τήν γῆν, διά τόν Χριστιανόν ὁ ὁποῖος θέλει νά ζήσῃ τήν πληρότητα τῆς Χριστιανικῆς ζωῆς πού σημαίνει ἠρωισμόν, καί δέν ὑπάρχει φόβος νά πῇ ὅτι ἐξετάζονται τά πράγματα «μονομερῶς». Τήν ξεύρομεν πολύ καλά αὐτήν τήν φράσιν, τήν ἠκούσαμεν ἄλλως τε κάμποσες φορές τόν τελευταῖον καιρόν—καί μοῦ φαίνεται πῶς μέ κάπως περισσότεραν εὐλικρίνειαν σημαίνει, ὅτι «καλά εἶναι ὅλα αὐτά, βέβαια πρέπει νά σεβώμεθα τόν χριστιανικόν πνεῦμα, διότι μάς διδίδει χωρίς ἀμφιβολίαν ἀφορμάς ἀνατάσεως καί στοχασμοῦ, ἀλλά, τί τά θέλετε αὐτή ἡ ἐπιμονή εἰς τήν συνέπειαν τερά για τερά μέ τās χριστιανικάς ἀπόψεις, αἱ θυοαί, ἡ ἔλληψις ἐνδιαφέροντος διά τά τοῦ κόσμου...». Αὐτοῦ εἶναι λοιπόν ὁ κόμπος: εἰς τήν συνέπειαν καί τήν ἐφαρμογήν.

Ἄλλ' εἰς αὐτήν ἀκριβῶς τήν συνέπειαν καί τήν ἐφαρμογήν ὁ συνειδητός Χριστιανός ζητεῖ τήν τελειοποίησιν καί αὐτή ἡ ἐπιθυμία μάς ὠθεῖ νά μελετήσωμεν σήμερα τό ζήτημα τοῦ γάμου καί νά θέσωμεν τά πράγματα μέ τόν τρόπον πού ἐτέθησαν.

Μία ὑψίστης σημασίας ψυχολογική ἔννοια ἀρχίζει νά κατακτᾷ ἔδαφος σιγά-σιγά εἰς τήν ἐπιστήμην τῆς ψυχολογίας: ἡ ἰδέα δηλ. ὅτι χωρίς τήν πίστιν εἰς τήν αἰωνιότητα, χωρίς τήν μεταφυσικὴν πού στηρίζεται εἰς τήν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος καί μαζί μέ αὐτόν καί τὰ πνευματικά του δημιουργήματα, ἔχουν τήν σφραγίδα τῆς ἀτελείας. Μεγάλοι ἐπιστήμονες ὅπως ὁ Jaspers καί ὁ Minkowski, ὑπεστήριξαν μέ δύναμιν τήν ἀποψίν αὐτήν. Μοῦ φαίνεται πῶς εἶναι περιττόν νά πῶ, γιατί τήν ἀναφέρω καί πόσον εἶναι χρήσιμος εἰς τό θέμα μας. Ἐνας γάμος πού βασιζέται εἰς τήν πίστιν αὐτήν καί πού ἀφίνει τούς πρωτεργάτας του νά ἐπηρεασθοῦν βαθεῖα ἀπ' αὐτήν, ξεφεύγει ἀπό πολλάς ἀνθρωπίνας ἀτελείας, αἱ ὁποῖαι εἰς τήν ἐποχὴν μας καθήρτησε νά ἀποτελοῦν τό μοναδικόν περιεχόμενον τοῦ γάμου. Δέν κτίζει ματαιῶς, δέν ἀγρυπνεῖ ἄνευ ἐλπίδος, δέν εἶναι παίγιον τυφλῆς δυνάμεως. Ὁ χριστιανός πού θέλει νά ἀφιερώσῃ ὅλας του τās δυνάμεις εἰς τήν ὑπηρεσίαν τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ καί ἐργάζεται διά τήν βασιλείαν Του, ὁ χριστιανός πού ἐξέρχεται ἔξω τῆς παρεμβολῆς πρὸς τόν σκοπὸν αὐτόν, ἠμπορεῖ νά εἶναι ξένος ἀπὸ τούς διπλανούς του. Ἡμπορεῖ ἀκόμη νά μὴ τὸν καταλαβαίνουν καί νά τὸν χαρακτηρίζουν κάποτε τρελλόν, ἠμπορεῖ νά ἐρωνευθοῦν τās σκέψεις του διά τὸν γάμον, ἀλλά εἰς τό τέλος, ὅταν φύγουν ὁ ἄτιμος τῶν φαντασιώσεων, ἡ διάγνωσις θά ἐπισηραγισθῇ ἀδυσωπήτως ἀπὸ τήν πραγματικότητα: ὁ χριστιανικός δρόμος ἦτο ὁ μόνος σωτήριος δρόμος.

«Ὁὐ καλόν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον». Μὲ τό νέον ἀνθρώπινον πλάσμα ὁ σύνδεσμος καθίστατο πλήρης κάτω ἀπὸ τήν δημιουργικὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Καί μετὰ τήν ἀποτέλειαν τῆς παρακοῆς τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης αὐτῆς δέν ἔπαυσε φυσικά νά περιβάλλῃ τὰ ἀνθρώπινα πλάσματα. Συνεπῶς δέν ἔπαυσε νά ἐκδηλώνεται καί εἰς ἕνα σύνδεσμον πρωταρχικῆς σημασίας διά τὸν ἄνθρωπον. Καί ὡς φυσικόν γεγονός ἀκόμη ὁ γάμος ἐπιβάλλει τὸν σεβασμόν, ἐννοεῖται ὅπου ὑπάρχει κάποια ἔστω καί ὑποτυπώδης πίστις, ὅπως καί εἰς τούς ἀγρίους ἀκόμη. Τὸν περιβάλλει μία αἴγλη, μία ἰδιαιτέρα δύναμις, διότι εἶναι βαθύτατα συνδεδεμένος μέ τήν ζωήν. Εἶναι ὁ προμηθεὺς τῆς ζωῆς. Ἀπὸ αὐτὴν προέρχεται καί πρὸς αὐτὴν τείνει. Ὅσα καί ἂν λέγονται ἀπὸ τούς ἱστορικούς περὶ τῶν πρώτων κοινωνιῶν καί τῶν μητριαρχικῶν ἢ πατριαρχικῶν βάσεων των, ὁ γάμος ἀπετέλει πάντοτε ἀρχὴν βιολογικὴν καί κοινωνικὴν. Ὡς βιολογικὴ ἀρχὴ ἀπεδείχθη ἡ ἀρίστη διά τήν καλύτεραν διατήρησιν τοῦ εἴδους καί ὡς κοινωνικὴ ἡ ἀσφαλεστέρα βῆσις τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐταί ἀπὸ τήν φυσικὴν ζωὴν ὁ γάμος ἀπέτέλεσε βιολογικὴν καί κοινωνικὴν μονάδα, χωρίς τήν ὁποίαν δέν ἠμποροῦσε νά σταθῇ ὁμάς ἀνθρώπων. Αὐτὸ τὸ δολογοῦν ἐξέγοντες ἀνθρωπολόγοι μέ ἐπι κεφαλῆς τὸν Malinowski. Ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὸν κανόνα αὐτὸν ἐπέφερε μοιραίως τὸν ἐκφυλισμόν εἰς τās μεγάλας ὁμάδας.

Ἡ ἀγάπη, πού ἦτο τὸ κίνητρον διά τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, δέν ἦτο δυνατόν νά ἀφίση ἔξω τοῦ κύκλου τῆς ἐπιβιώσεώς της, μίαν τόσοσιν σπουδαίαν φυσικὴν καί κοινωνικὴν ἀρχὴν διά τούς ἀνθρώπους, ὅπως ὁ γάμος. Μόνοστος, ὡς ἕνα φυσικόν γεγονός ὁ γάμος, δέν ἠμποροῦσε παρὰ νά εἶναι ἀτελής καί νά μὴ ἐκπληρῶνῃ οὔτε τούς φυσικούς του σκοπούς. Ἐχρειάζετο τὴν τελειώσιν του. Ἐταί τὸ φυσικόν τελειοῦται μέ τὸ ὑπερφυσικόν. Ὁ Θεὸς μέ τὴν ἰδικὴν του χάριν ἐξαγιάζει τὴν ἔνωσιν τῶν δύο φύλων καί δημιουργεῖ ἕνα ἱερὸν δεσμόν ἀκατάλυτον, προωρισμένον νά συμβάλῃ εἰς τὴν δημιουργικὴν ἐργασίαν ἐκεῖνου καί νά παραμείνῃ ὡς ἕνα ἱερὸν σύμβολον καί μία ἱερὰ εἰκὼν εἰς τὸν πνευματικόν κόσμον. Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον εὐρίσκειται ἡ οὐσία τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου.

Ὅσον βαθύτερον ἐξετάζομεν τὸν γάμον, τόσοσιν καί περισσότερον ἀνακαλύπτομεν τὴν μυστηριακὴν του ἀξίαν. Καί κατὰ ἄλλο. Ὅσον περισσότερον ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν περὶ γάμου, τόσοσιν ὁ θεατὸς αὐτὸς καταρρέει καί ἐκφυλλίζεται εἰς κακὰ ἀντίγραφα. Ὁ De Coulanges εἰς ἕνα ὠραῖον βιβλίον του εἴ

ἀρχαία πόλις», περιγράφει πόσον σεβασμὸν ἔπρεφαν οἱ εὐσεβοῦντες ἀρχαῖοι Ἕλληνας, μὲ τὸ φῶς πού εἶχαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, εἰς τὸν γάμον. Ἔτσι ὁ Πλούταρχος λέγει «οὐκ ἔστιν ἱερωτέρα κατὰ ζευεῖς» καὶ διὰ τοὺς προστοιμαζομένους εἰς τὸν γάμον «εἰς κοινωνίαν γένους ἑλθεῖν, τὰ μέγιστα καὶ τιμιώτατα λαμβάνοντας καὶ δίδοντας». Εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας ὁ γάμος εἶχε καθαρῶς θρησκευτικὸν χαρακτήρα καὶ ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς ἐστίας ἢ ὑπαρξείας βωμοῦ. Καὶ αὕτη ἄλλως τε ἢ ἔννοια τῆς ἐστίας προήλθεν ἀπὸ μίαν τέτοιαν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν, διότι ἐθεώρει ἀπαραίτητον τὴν ὑπαρξίν βωμοῦ καὶ λατρείας. Εἶχαν δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μίαν ἀρκετὰ ξεκαθαρισμένην ἀντίληψιν περὶ τῶν ἐπιδιωκομένων εἰς τὸν γάμον. Εἰς τὸν περὶ Ἀπαλλοδώρου λόγον ἀναφέρεται τὸ ἔξης: «Εἰ γὰρ ἐκλίπτοι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, τίς τοῖς θεοῖς θύσει;»

Ἄλλ' αὐτὰ ἐγίνοντο εἰς μίαν περιορισμένην κοινωνίαν καὶ μάλιστα μόνον ὅταν εὐρίσκτο εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς, διότι κατόπιν ἠκολούθησεν ἡ κατὰπτωσις καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτό.

Εἶναι τὸσον γνωστὸν, ὥστε εἶναι περιττὸν καὶ νὰ τὸ ἐπώμεν. Πλήρη, τελείαν καὶ πραγματικὴν ἀποστολὴν εὐρίσκει ὁ γάμος μόνον εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Μυστήριον φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν ὁ γάμος ἔπρεπε νὰ περιβληθῇ καὶ τὴν πραγματικὴν πνευματικὴν ἔκφρασιν διὰ νὰ γίνῃ πλήρης καὶ τέλειον. Ἄς θυμηθοῦμε μόνον τὴν κατάστασιν τῆς γυναίκος πρὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ νὰ καταλάβωμεν εἰς ποῖον σημεῖον εὐρίσκετο ὁ γάμος. Ἡ γυναῖκα ἦτο ἕνα κτήμα χρήσιμον δι' ὠρισμένας ἐργασίας καὶ δι' ὠρισμένην ἀποστολὴν. Καὶ μὲ μίαν τέτοιαν ἀντίληψιν περὶ γυναικὸς ὁ γάμος ἦτο φυσικὸν νὰ χαρακτηρίζεται ὡς μίαν ἀγοραπωλησίαν. Ὅταν ὁ Παῦλος ἔγραφεν «οὐκ ἔνι ἄρσεν οὐδὲ θῆλυ» τὴν ἰδίαν ἐποχὴν Ρωμαῖκος στρατιώτης ἔγραφεν εἰς τὴν σύζυγόν του ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅτι ἔάν τὸ παιδί πού θὰ γεννηθῇ εἶναι κορίτσι, νὰ τὸ πετάξῃ ἀμέσως εἰς τὸν δρόμον. Ὁ δὲ Ἰουθενάλης σατυρίζων τὴν κατάστασιν ἔγραφεν ὅτι ἠμποροῦσες νὰ ἀλλάξῃς τὴν γυναῖκα σου, διότι εἶχε συχνὰ συνάχι καὶ νὰ ζητήσῃς μίαν ἄλλην, πού νὰ ἔχῃ ὀλιγώτερον ὕγρον τὸν ρινοφάρυγγά της.

Ἐφ' ὅσον ὁ γάμος ἐχωρίσθη ἀπὸ τὸ πνευματικὸν του περιεχόμενον καὶ ἐμελετήθη ὡς κάτι τὸ ἐντελῶς γήινον, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ πληρῶσῃ καὶ αὐτὸς εἰς

τὸν νόμον τῆς φθορᾶς, νόμον τὸν ὁποῖον ἀναποτρέπτως ἀκολουθοῦν τέτοιοι χωρισμοί. Ἡ λοιπὸν ἠγνοήθη ἐντελῶς ὁ πνευματικὸς τοῦ ρόλος εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἢ ἀπέτελεσε θέμα διασκεδαστικῶν καὶ εὐτράπελων καὶ συνεπῶς περιεφρονήθη ὁ κοινωνικὸς θεσμός. Ὁ Σοπενχάουερ μάλιστα παραπονεῖται ὅτι ἕνα πράγμα πού παίξει τὸσον σημαίνοντα ρόλον εἰς ἄλλην τὴν ἀνθρώπινην ζωὴν, δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν φιλοσόφων καὶ εὐρίσκεται ὡς ἀκατέργαστος ὕλη. Εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως πού θὰ ἐθριμάβευσαν αἱ νέαι ἰδέαι καὶ ἡ εὐτυχία θὰ κατέκλυζε τὸν κόσμον, δὲν καταρωθῆθη νὰ θεοῦν βάσεις, πού θὰ προέδιδαν κάποιαν ἰσοβαρὰν μελέτην τοῦ ζητήματος τοῦ γάμου, ἀλλὰ τούναντίον, ὅπως λέγει ὁ Σέφερ, ἡ ἀναγέννησις μακρὰν ἀπὸ κάθε μεταφυσικὸν καὶ μεμονωτικὴν ἀναγνώρισιν τοῦ κατ' αἴσθησιν νοητοῦ ἔμεινε προσκαλλημένη εἰς μίαν ζηρὰν μικροπολιτικὴν σχολαστικότητα, πού πολλὰς φορὰς ἐγελοιοποίησε τὸν γάμον. Διότι, συνεχίζει ὁ Σέφερ, δὲν ἠμποροῦν νὰ λυθοῦν τὸσον βαθεῖα καὶ ψυχικῶς πολὺπλοκοὶ σχέσεις, πού εἶναι βαθεῖα ριζωμένα εἰς τὸ αἶσθημα τῆς ζωῆς, μόνον διὰ τῆς «ὕψους ἀνθρωπίνης ἀντιλήψεως» πού ἦτο τὸ ἰδεώδες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἄκρατον νατουραλισμὸν ὁ γάμος δὲν εἶχε καλύτερον τύχη. Διὰ τὸν Ρουσσὸ μόνον ὁ ἄνδρας εἶναι ἀνθρώπος, ἢ δὲ γυναικὶ ἔχει προορισμὸν νὰ ἀρέσῃ εἰς τὸν ἄνδρα, καὶ νὰ ὑποτάσσεται εἰς αὐτόν. Ὁ Καντ καὶ ὁ Φίχτε ἠθέλησαν νὰ προσδώσουν καὶ εἰς τὸν γάμον κάποιο περιεχόμενον μὲ τὴν κίνησιν περὶ τῆς ἠθικῆς προσωπικότητος, ἀλλὰ πολὺ γρήγορα οἱ νόμοι τῆς συνειδήσεως μακρὰν ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐφάνηκαν πως δὲν ἦσαν ἀρκετοὶ διὰ μίαν πραγματικὴν πνευματικὴν ἐλευθερίαν. Ἄλλως τε καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Φίχτε μόλις καταδέχεται νὰ θεωρήσῃ τὴν γυναῖκα εἰς μίαν βαθμίδα κατωτέραν τοῦ ἀνδρός καὶ συνεπεία εἶναι ὅτι ὁ χωρισμὸς τοῦ γάμου καθίσταται δυνατός κατ' αὐτόν δι' ἀπλῆς ἀνακοινωνίας τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἀνδρός εἰς τὸ κράτος. Διὰ τὸν Νίτσε, τὸν φιλόσοφον τοῦ ὑπερανθρώπου, ὅτι τὸν συγκινεῖ ἀπὸ τὸν γάμον—μέχρι δακρύων μάλιστα, ὅπως λέγει εἰς τὸ ἔργον του «Ὁδοιπὸρος καὶ σκιά του»—εἶναι τὸ ἠδυσπαθὲς βλέμμα, μὲ τὸ ὁποῖον μίαν ὠραία νεαρὰ γυναῖκα προσβλέπει τὸν σύζυγόν της. Ἐκεῖ—συνεχίζει—αἰσθάνεται καιεῖς ἄλλην τὴν φθινοπωρινὴν μελαγχολίαν, τὸσον διὰ τὸ μέγεθος, ὅσον καὶ διὰ τὸ παροδικὸν τῆς γῆτινς εὐτυχίας». Μία τετράς διανοουμένων, ὅπως ὁ Σοπενχάουερ, ὁ Νίτσε, ὁ Βάινγκερ καὶ ὁ Στρίντμπεργκ θεωροῦν τὴν γυναῖκα ὡς ἕνα ἀνεξέλικτον ἀρχέγονον δυν καὶ ὡς ἀντικείμενον (Σέφερ).

Είναι άξιον πολλής προσοχής τὸ γεγονός ὅτι τόσοσιν εἰς τὴν ἐποχὴν, ὅπου τὸ ἄτομον ἐθεοποιήθη καὶ ἐζητήθησαν δι' αὐτὸ μόνον δικαιώματα, ὅσον καὶ εἰς τὴν νεωτέραν, ὅπου ἀνεζητήθη εἰς τὰς ομάδας καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν συγκρότησιν κάποιος ὁμαλώτερος καὶ εὐτυχέστερος τρόπος ζωῆς, ἡ ἰδέα τοῦ γάμου καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν ἔμεινε φοβερά καθυστερημένη. Καὶ εἰς τὰς δύο ἐποχάς, μολοντί μετ' ἀποφευκτικῆν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν, ὁ γάμος ἐπέρασε καὶ περιᾶ μίαν μεγάλην κρίσιν. "Ενας ἀγαλλιωτὸς ἐγωϊσμὸς καὶ ἡδονισμὸς ἔκαμαν τὸν γάμον νὰ χάσῃ κάθε μυστηριακὸν χαρακτῆρα καὶ νὰ γίνῃ ἕνα συμβόλιον ἀπολαύσεων καὶ συμφερότων. "Ενας ἀνεμὸς ὕλιστικοῦ εὐδαιμονισμοῦ παρέσυρε κάθε πνευματικὴν ἀξίαν εἰς τὸν γάμον καὶ ὠδήγησεν εἰς τὴν δῆθεν ἐλευθερίαν, εἰς τὸν ἐλευθερον ἔρωτα, εἰς τὸν πολιτικὸν γάμον, εἰς τὴν διάλυσιν καὶ τὴν καταστροφὴν. Σύμφωνα μετ' ἡμῶν στατιστικὴν, τὰ διαζύγια εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀμερικὴν ἠξήθησαν κατὰ τὸ 1/3 μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν περὶ ἐλευθερίας ἀντιλήψεων. Χειρότερον δουλείαν ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ ἐνοστικτοῦ δὲν γνωρίζει ὁ σύγχρονος κόσμος. Καὶ ὅμως αὐτὸ καλεῖται ἐλευθερία.

"Ενας πολιτισμὸς ποῦ ἐβασίσθη εἰς τὴν σάρκα διὰ νὰ γνωρίσῃ τὴν εὐτυχίαν δὲν ἠμποροῦσε παρὰ νὰ θερίσῃ τὴν φθορὰν ἀπὸ τὴν σάρκα. Καὶ τὴν φθορὰν αὐτὴν ἐγέννησε τοὺς νεωτέρους χρόνους μαζί μετὰ τὰ ἄλλα καὶ εἰς τὸν γάμον. Ὁ πολιτισμὸς μας ἔχει κατεβάσει τὸ ἐπίπεδον τοῦ γάμου εἰς μίαν συναλλαγὴν. Ὁ γάμος καὶ ἡ ἐστία δὲν ἀποτελοῦν πλέον ἕνα κύτταρον πολιτισμοῦ, ἀλλὰ τούτωντιον ἀφορμὴν ἐκφυλισμοῦ. Καὶ ὅπως πολλὸ ὄρατα λέγει ὁ Σέφερ τὸ ἰδεῶδες διὰ τὰ σημερινὰ ζεύγη θὰ ἦτο νὰ ἐξηφαλιζέτο εἰ δυνατόν σὲ καθένα ἢ οὐτοπιστικὴ νῆσος τῆς εὐδαιμονίας διὰ νὰ ἔχουν δῆθεν τὴν ἐλευθερίαν των, συγχρόνως ὅμως χάριν ἀνέσεως νὰ ἐζητεῖτο καὶ ἕνα κοινὸν μαγειρεῖον δι' ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα ζεύγη!

"Ενα ἐπιχείρημα ποῦ προβάλλεται συνήθως διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν σημερινὴν κατάστασιν εἶναι ὅτι δῆθεν ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ζῆσιν τὴν φυσικὴν ζωὴν, τὴν ζωὴν τοῦ ἐνοστικτοῦ. Πόσον ἡ ζωὴ αὐτὴ μόνη, χωρισμένη ἀπὸ τὸν ψυχικὸν παράγοντα, ποῦ σήμερον πιά δὲν τολμᾷ κανεὶς νὰ τὸν ἀμφισβητήσῃ, ἠμπορεῖ νὰ δώσῃ πραγματικὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, μᾶς τὸ δείχνει ἡ πείρα. "Ενας μεγάλος ψυχίατρος, ὁ Krétschner, λέγει διὰ τὸ ἐνοστικτον ὅτι εἶναι ἕνα στοιχεῖον ποῦ συμβάλλει εἰς τὴν ψυχικὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν ἀποτελείσιν τῆς προσωπικότητος του,

χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ μόνον του, καθ' ἑαυτὸ, καὶ νὰ ἀποτελῇ ἕνα τύραννον διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ φύσις, ἡ ὁποία ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν διαίτησιν τοῦ ἐνοστικοῦ καὶ τὴν συντήρησίν του ἔδωκε μεγίστην ἰσχύιν εἰς τὸ ἐνοστικτον εἰς ὅλα τὰ ζῶα καὶ ἰδιαίτερος καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Συντηθῶν, καὶ δικαίως, νὰ θεωροῦν τὰ ἐνοστικτὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀποτελοῦντα τὴν κατωτέραν μορφήν τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία θέλει ὁπωσδήποτε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ὑπαρξίν της εἰς τὸν ἀγῶνα ποῦ ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς γεννήσεώς της καταβάλλει. Αὐτὰ τὰ ἐνοστικτὰ ὑπάρχουν βαθεῖα ριζωμένα μέσα εἰς τὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποτελοῦν τὴν βάσιν καὶ τὸ ὑλικὸν τῆς δημιουργίας. Εἶναι τὰ ἴδια εἰς ὅλους τοὺς ὀργανισμοὺς, λειτουργοῦν μετ' ὀρισμένους νόμους καὶ ἔχουν βαθεῖαν ἀπήχησιν εἰς ὀλόκληρον τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀποτελοῦν τὰς ἀδράς ἐκείνας γραμμάς ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ στηριχθῇ τὸ οἰκοδόμημα τῆς ζωῆς. Εἰς πολλὰ σημεῖα λειτουργοῦν ἀσυνειδήτως, χωρὶς νὰ ἐπεμβαίη ἡ θέλησις τοῦ ἀτόμου. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς, διότι ἡ φύσις θέλει εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁμοίμορον τὴν πρώτην ἕλην ἀπὸ τὴν ὁποίαν διαπλάσσει τὰ ὄργανα νὰ της. Θέλει νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀναρχίαν εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ ἐπιβάλλει τοὺς νόμους της διὰ τῶν ἐνοστικτῶν. Ἀλλὰ τὰ ἐνοστικτὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον δὲν ὑφίστανται μόνον, χωριστὰ ἀπὸ τὰς ἄλλας λειτουργίας, καὶ μάλιστα τὰς διανοητικὰς. Τοῦτο εἶναι ἕνα γεγονός, τὸ ὁποῖον οὐδεὶς φυσιολόγος ἢ ἰατρός ἠρνήθη μέχρι τῆς στιγμῆς. Ἡ ἀρνήσις τῶν σχέσεων αὐτῶν τῶν ἐνοστικτῶν μετὰ τὰς ἀνωτέρας λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐμφανίζουσιν ὡς ἕνα λογικὸν ὄν, σημαίνει ἀρνήσιν τῆς πραγματικότητος. Θὰ ἰσοδυναμῆ μετ' ὃ νὰ μὴ θέλωμεν νὰ ἴδωμεν ἄλλο ἀπὸ λίθους καὶ σίδηρον εἰς ἕνα ὄρασιον οἰκοδόμημα. Ποῖος ἔχει δικαίωμα νὰ ἀρνήσῃ τὴν δύναμιν τοῦ ἐνοστικτοῦ; Ἐκεῖνος ποῦ τὴν ἀρνεῖται εὐρίσκεται ἐπίσης μακρὰν τῆς πραγματικότητος καὶ οἰκοδομεῖ ἐπὶ τῆς ἀμμου. Ἀλλ' ἐνῶ τὸ ἐνοστικτον ἀποτελεῖ τὸν μόνον παράγοντα καὶ ὀδηγὸν εἰς τὰ ἄλλα ζῶα, εἰς τὸν ἄνθρωπον δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον. Ὁ ψυχικὸς ὀργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προκισμένους μετὰ τὰ μέσα ἐκείνα, ποῦ τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῶν ἐνοστικτῶν του καὶ νὰ τοὺς δώσῃ τὴν κατάλληλον κατεύθυνσιν. Ὁ ψυχικὸς αὐτὸς ὀργανισμὸς, ὅταν λάθῃ συνειδήσιν τῆς δυναμείος του, θὰ μεταχειρισθῇ τὸ ἀκατέργαστον ὑλικὸν τῶν ἐνοστικτῶν καὶ τῶν αἰσθησῶν του κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος νὰ ἀρμόζῃ εἰς τὴν ἀνθρώπινον φύσιν ποῦ θέλει νὰ ἐξυπηρετήσῃ. "Ενας νεώτερος Γάλλος βιολόγος ὁ Simponet μελετῶν τὸ γενετήσιον ἐνοστικτον εἰ-

δικῶς, λέγει ὅτι τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ ἀπομονωθῆ ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἄλλων ἐνστικτικῶν καὶ νὰ μείνῃ χωρὶς ἱκανοποίησιν, ἄνευ συνεπειῶν, τὰς ὁποίας θὰ εἶχε διὰ τὸ εἶδος ἢ μὴ ἱκανοποίησιν ἄλλων ἐνστικτικῶν. Θεωρεῖ δηλ. ὁ Simmonet τὸ γενετήσιον ἐνστικτικὸν ἕνα εἶδος ὀργανικῆς πολυτελείας, κατὰ τὴν ἔκφρασίν του. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι τὸ γενετήσιον ἐνστικτικὸν δὲν ἔχει τὴν θέσιν του καὶ τὴν ἀξίαν του εἰς τὴν ζωὴν. Ἔτερον ἐκότερον. Ὁ Simmonet ὁμιλεῖ ἀπὸ καθαρώς βιολογικῆς πλευρᾶς. Ἀλλὰ ἡ μόνη θέσις καὶ ἡ μόνη ἀξία του εὐρίσκειται εἰς τὸν γάμον, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν ἕνα σκοπὸν: τὴν γέννησιν τέκνων. Ὅταν ὅμως τὸ ἐνστικτικὸν αὐτὸ χωρισθῆ καὶ ἀποτελεσθῆ—καὶ εἰς τὸν γάμον ἀκόμη—τὸ μοναδικὸν περιεχόμενον μὲ τὴν ἐγωιστικὴν ἡδονιστικὴν τάσιν, χωρὶς μάλιστα πολλὰς φορὰς νὰ δημιουργῆ καὶ ἀπογόνους, τότε φθάνομεν εἰς τὸ κατάντημα τοῦ ἐκφυ-

λισμοῦ τοῦ γάμου, ποῦ ἀποτελεῖ φαινόμενον τῆς ἐποχῆς μας.

Ἀνάμεσα εἰς τὸν πνευματικὸν πόλον καὶ εἰς τὸν ἐνοστικτῶδη, ὁ γάμος θὰ εὕρῃ τὸν δρόμον του καὶ θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀποστολὴν του. Τὸ νὰ ἀρνηθῶμεν ὅμως τὸ πνευματικὸν του περιεχόμενον, τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, ἐν ὀνόματι δήθεν τῆς φυσικῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἐνστικτικοῦ, εἶναι μία ἀντινομία, τὴν ὁποίαν τιμωρεῖ ἡ ἴδια ἡ φύσις. Ἡ σὰρξ δὲν ἔμπορεῖ νὰ καταλάβῃ αὐτὸν τὸν σύνδεσμον καὶ ὡς ἐκ τούτου θὰ μείνωμεν εἰς τὸ πνεῦμα, εἰς τὴν ψυχὴν. Ὑστερα ἀπὸ τὸ ξεκαθάρισμα τοῦτο θὰ χρειασθῆ νὰ παρακαλουθῶμεν ἀπὸ κοντὰ τὴν θέσιν τοῦ χριστιανοῦ ἀπέναντι τοῦ γάμου, καὶ μέσα εἰς τὸν γάμον εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν. Ἐνα τέτοιο σχεδιάσμα, ποῦ εἶναι καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἐλπίζω νὰ δοθῆ εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος.

T. A.

ΠΡΩΤΗ ΣΤΡΟΦΗ

Τὸ φῶς τοῦ Βέγα ἄς κλείσω στὸ τραγούδι μου
καὶ τᾶνθισμο λευκότατου ἐνὸς κρίνου.
Μὲ ἀνείπωτη ἀρχινῶ χαρὰ τὸ στίχο μου!
Πανάκριβε, κι' ἐσὺ βοηθᾶς μου γίνου!

Καὶ κάμε νὰ χυθῶνε ἀπ' τὴ γλυκόφωνη
κι' ἀπόκοσμη καὶ παραδείσια λύρα,
τῆς ἁρμονίας οἱ χρόνοι οἱ ἀθάνατοι,
οἱ χροσαφιοὺ πρωτόγονη πλημμύρα.

Σὲ τόπους μυστικοῦς κι' αἰθέριους φέρε με,
μὲ τ' ἄμμα τῆς σοφίας ὀδήγησέ με.
Σοφία ἐσὺ ἀληθινή, ἀκατάλυτη,
τὸ νᾶμα σου οἱ μᾶνα πότισέ με.

Καὶ δός μου τὴ χαρὰ τὴν ἀναπάντεχη
καὶ τὴ γαλήνη τᾶμετρον πελάγου!
κι' ἄς ψάλλουν τ' ἀγγελούδια στὸ ξημέρωμα
τὴ λευτεριά πανεύτυχα ἐνὸς σκλάβου.

Στ' ἀστέρια βρίσκω μέσα τὴν ἀγάπη μου,
στῆς Ἄνοιξης τὰ κρίνα τ' ἀνθισμένα,
στῆς καταιγίδας μέσα τᾶγριο φρένιασμα
καὶ μὲς τὰ δειλινὰ τὰ ματωμένα.

Πανώρια κι' ὠριοστάλαχτη ἡ ἀγάπη μου,
ποῦ χρόνος δὲν τὴ φθάνει ὁ καταλύτης!
ἀνώφελα οἱ σοφοὶ τοῦ κόσμου κι' οἱ ἐνδοξοὶ
γυρεῖουν καὶ δὲ βρίσκουν τὴν ἀρχὴ τῆς.

Μὰ ἐγὼ στὸ ψηλὸ δέντρο τῆς τᾶγέραστο
ἀνθῶ καὶ ξεδιψᾶω μὲς' στὰ νερά τῆς
τρανῆ Πανώρια ἀταίριαστη ἡ ἀγάπη μου
ποῦ ζῶ καὶ τραγουδῶ τὴν ὁμορφιά τῆς!

ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ FRANÇOIS MAURIAC

Α ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ ΚΑΙ ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ

Όταν στα 1909 ο François Mauriac δημοσίευσε το πρώτο του λογοτεχνικό έργο, μία ποιητική συλλογή, με τον τίτλο «τά ένωμένα χέρια», ένας δοξασμένος τεχνίτης του γαλλικού λόγου, ο Barrès, τον υποδέχτηκε με φωνή θαυμασμού. «Ένας μεγάλος ποιητής έγεννήθη», έγραψε στην «Ηχώ των Παρισίων». Η κατοπινή εξέλιξη του Μωριάκ και το άδιεγκοτο ανέβασμά του στον ούρανό της σύγχρονης γαλλικής λογοτεχνίας έδικαίωσε πλήρως την χαρούμενη φωνή του Barrès. Κι' αν ο Μωριάκ έπροτίμησε σαν έκφραστικό του όργανο απ' τον έμμετρο λόγο το πεζογράφημα, όμως μένει πάντα και στους στίχους του και στα μυθιστορήματά του και στα κριτικά του μελετήματα ένας «μεγάλος ποιητής».

Ο Μωριάκ γεννήθηκε στο Μπορντώ στα 1885. Από την ηλικία των είκοσιεσσάρων χρόνων μέχρι σήμερα που βρίσκεται στα 58, ή λογοτεχνικά τον έχει γνωρίσει σαν έναν άκαταπόνητο έργατη, που με άνοιχτά τα μάτια της ψυχής και τευτωμένα τ' αυτιά προς όλες τις κατευθύνσεις, δέχεται μηνύματα απ' όλες τις περιοχές του κόσμου του πνεύματος, που πλουτίζουν άδιάκοπα σε βάθος και σε ποσό, σε δύναμη και σε μέγεθος, τη συμβολή του στην ύπηρεσία της τέχνης.

Στον έμμετρο ποιητικό λόγο δεν άφιέρωσε πολλά απ' τα χρόνια της ζωής του ο Μωριάκ. Όλο του το ποιητικό έργο τότε κλείσεν ως τα τώρα σε τρεις ποιητικές συλλογές, για να μείνη έλευθερος στο ζετόλιγμα των μεγάλων του συνθετικών και κριτικών Ικανοτήτων, βρίσκοντας προσφορότερο έδαφος στο μυθιστόρημα και στο κριτικό και φιλοσοφικό δοκίμιο. Όμως και τα ποιήματά του αυτά, έμπνευσμένα τα περισσότερα απ' τη νεανική του ζωή, τραγούδια νεανικής χαράς και λύπης, νεανικών πόθων και όνειρων, γεμάτα τις πιότερες φορές απ' την ευωδιά των αγρών και του ύπαιθρου της επαρχίας, μεταδίνουν τη λεπτή συγκίνηση και την αρμονικά έκφρασμένη λυρική διάθεση ενός αληθινά έμπνευσμένου τεχνίτη. Η κριτική παίνεσε πολύ τους λεπτούς και παθητικούς αυτούς στίχους: ο Barrès θαύμασε «τη γοητευτική μουσική»

τους, ο Chaigne ύπογράμμισε «την ποιητική μαεστρία, που τοποθετεί τον Μωριάκ πολύ ψηλά ανάμεσα στους ποιητάς του καιρού μας» (*).

Μά είναι γεγονός πως σε πολύ ψηλότερη θέσι ανέβασε τον Μωριάκ το πεζο λογοτεχνικό του έργο. Να τούμε πως είναι ένα απ' τα γονιμότερα μυθιστοριογραφικά ταλέντα της εποχής, δεν είναι καθόλου ύπερβολή. Τα μυθιστορήματά του που έχουν ξεπεράσει τα είκοσι ως την ώρα τούτη, τα συνοδεύουν πλέον από τριάντα βιβλία κριτικής, όπου με μία σπάνια εισδυτικότητα και με ζηλευτή πλαστικότητα ύφους, καταπιάνεται με τα ζωτικότερα προβλήματα, λογοτεχνικά, φιλοσοφικά, θρησκευτικά, κοινωνικά, που άπασχολούν ένα σύγχρονο πνευματικό άνθρωπο.

Η ραγδαία εξέλιξη του Μωριάκ είχε και τον αντίστοιχο αντίκτυπο της. Στα 1925, δώδεκα μόλις χρόνια άφóτου άρχισε να γράφει μυθιστορήματα, του άπονέμεται το μέγα βραβείον μυθιστορήματος απ' τη Γαλλική Άκαδημία. Στα 1932 εκλέγεται πρόεδρος της Έταιρείας γάλλων λογοτεχνών, τον άλλο χρόνο μέλος της Γαλλικής Άκαδημίας, με μία έξαιρετική έπιτυχία ψήφων.

Φυσικά ένα πνεύμα τόσο γόνιμο και με τέτοια δυναμικότητα, εξακολουθεί και σήμερα να βρίσκεται άπάνω στην άκμή της εξέλιξέας του ή παραγωγικότης του, που κάθε άνθρωπος των γραμμάτων του την εύχεται και στο μέλλον το ίδιο έντονη και για χρόνια μακρά, συνεχίζετα σήμερα άδιάπτωτη κι' έτσι μια όριστική και τελειωτική κρίσι δεν μας είναι δυνατό να εκφέρουμε άκόμη για το έργο του. Μένει όμως πάντα μπροστά μας και τη στιγμή αυτή ένα έργο έξαιρετικό, που το πλησίασμά του, έκτός απ' τον θαυμασμό ή την άγάπη που

(*) Υστερ' απ' αυτά, φαίνεται το λιγότερο παράξενη κι' αυθαίρετη μία κρίσι που έγραψεν έδω και χρόνια ο κ. Κλέων Παράσχος. Βρήκε πως «τά ποιήματα αυτά δε φανέρωναν καμμία ιδιαίτερη ποιητική ίδιουσγχεασία!» (Περιοδικό Μεγάλης Έλληνικής Έγκυκλοπαίδειας, 21 Οκτωβρίου 1928, άρ. φ. 153, σελ. 4).

μᾶς προκαλεῖ, ἀσκεῖ ἀπάνω στὸ πνεῦμα μας τὴ ζωογόνο ἐπίδρασι πού νοιώθουν ὅσοι ἀνεβαίνουν πρὸς τίς βουνοκορφές. Ἀφήνοντας γιὰ μιὰ δεύτερη εὐκαιρία νὰ δοῦμε τὸν Μωριάκ σὰν σύγχρονο στοχαστὴ καὶ διανοούμενο, πού στέκεται ἀντίκρου στὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ἐποχῆς, θὰ τὸν παρακολουθήσωμε σήμερα στὸ ἔργο του τὸ μυθιστοριογραφικὸ καὶ θὰ τὸν ἀκούσωμε πρὸ πάντων σὰν κριτικὸ καὶ δεοντολόγο τοῦ μυθιστορημάτος.

Ἐκεῖνος πού ἀπησχόλησε πολὺ τὸν Μωριάκ εἶναι τὸ σοβαρότατο πρόβλημα τῆς ἀποστολῆς τοῦ μυθιστορημάτος. Εἶναι ἕνα πρόβλημα, πού γιὰ τὸν Μωριάκ κατήντησε ἐναγώνιο, ἀφοῦ ἀπ' τὴν ἀπάντησι σ' αὐτὸ ἐξάρτησε καὶ τὸ σκοπὸ τῆς ἴδιας του ζωῆς. Σκέφτηκε ἀπάνω σ' αὐτὸ, τὸ μελέτησε, τὸ ἀνέλυσε μὲ τὴ λεπτεπιλεπτή εὐσυνειδησία του σὲ ἐμπειλημένες εὐκαιρίες, μὰ καὶ ξεχωριστὰ σὲ τρεῖς αὐτοτελεῖς μελέτες, πού ἡ μιὰ ἔχει τίτλο «Τὸ μυθιστόρημα», ἡ ἄλλη «Ὁ μυθιστοριογράφος καὶ οἱ ἥρωές του», κ' ἡ ἄλλη, γραμμένη ἀπὸ ἀφορμὴ μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ André Gide πρὸς τὸν Μωριάκ, ἔχει τὸν τίτλο «Θεὸς καὶ Μαριμῶνας».

Ἐνας ἀπ' τοὺς κυριώτερους σκοποὺς πού πρέπει νὰ ἐπιδιώκη τὸ μυθιστόρημα, λέει ὁ Μωριάκ, εἶναι ἡ αὐτογνωσία. Τὸ μυθιστόρημα ἀναλύοντας τὴν κάθε μιὰ ψυχὴ χωριστὰ, παρακολουθώντας τὴν ἐκδηλωσι τῶν ἐνοστικῶν ἢ τίς συνειδητὲς πνευματικὲς ἐνέργειες, καὶ δειχόντας τὸν ἠθικὸ ρόπο ἢ τὴν λαμπρότητα τῆς ἀρετῆς, βοηθεῖ τὸν ἀναγνώστη νὰ γνωρίσῃ ἀνθρώπινους τύπους· νάρθη σὲ ἐπαφῇ μὲ τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων πού τὸν περιστοιχίζουν στὴν καθημερινὴ βιοπάλη. Ἐνῶ ὁμως μαθαίνει νὰ ψυχολογῇ σὰν ἀντικειμενικὸς παρατηρητὴς τὰ πρόσωπα τῶν μυθιστορημάτων, τὴν ἴδια στιγμή καθοδηγεῖται στὸν τρόπο πού θὰ στρέφῃ τὸ ψυχικὸ του βλέμμα πρὸς «τὰ ἔνδον», πρὸς τὸν ἐσωτερικὸ του κόσμον. Μ' ἄλλα λόγια, τὸ μυθιστόρημα γίνεται—πρέπει νὰ γίνεται, λέει πάντα ὁ Μωριάκ—τὸ πνευματικὸ λυχνάρι πού φωτίζει τὰ ἄδυτα τῆς ψυχῆς, ὄχι τῆς ψυχῆς μόνον τῶν ἡρώων του, μὰ καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῶν πού τὸ διαβάζουν· καὶ παιδαγωγεῖ ἔτσι τὸν ἀναγνώστη στὴν τόσο ἀπαραίτητη γιὰ τὸν σύγχρονο μάλιστα ἀνθρώπο ἐνδοσκόπησι, πού καρπὸς τῆς εἶναι ἡ ἐπίγνωσι τοῦ ἑαυτοῦ κατὰ.

Καὶ μὲ ποῖο τρόπο θὰ πετύχη ὁ μυθιστοριογράφος ἕνα τέτοιο σκοπὸ; Ὁ ἴδιος ὁ Μωριάκ τὸ ἐπιδιώκει φέρνοντας στὸ φῶς τὸ πιὸ ἀτομικὸ καὶ ξεχωριστὸ μέρος μιᾶς καρδιάς, τὰ πιὸ ἀδιόρατα κινήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τῶν ἡρώων του. Βαθὺς

ψυχολόγος, ἔξυπνος κ' ἀνοιχτομάτης παρατηρητὴς, καὶ τὸ σπουδαιότερο μελετητὴς βαθὺς τῆς δικῆς του ψυχῆς, ἔχει μάθει νὰ βλέπῃ τὸν ἀνθρώπο σὰν πνευματικὴ ὄντοτητα, πού ὁ πνευματικὸς τῆς κόσμος δὲν ἀπαρτίζεται μόνον ἀπὸ συμπλέγματα ἐνοστικῶν, μὰ καὶ ἀπὸ βουλητικὰς καὶ λογικὰς ἐνέργειες καὶ ἰκανότητες, κάτω ἀπ' τὴν ἀνταύγεια καὶ τὴν ἐπίδρασι πού ἀσκεῖ ἀόρατα βέβαια μὰ αἰσθητὰ, ἕνας τρίτος παράγων, ἡ θεϊκὴ χάρις.

Ἀγγίζουμε ἔτσι ἕνα ἀπ' τὰ βασικὰ μεθοδολογικὰ προβλήματα τῆς μυθιστοριογραφικῆς δεοντολογίας τοῦ Μωριάκ. Σύμφωνα μ' αὐτὴν ὁ Μωριάκ ἀγωνίστηκε νὰ ἐνώσῃ τὴν ἔρευνα τοῦ ἐνοστικῶν μὲ τὴν ἔρευνα τοῦ λογικοῦ, τὴν ἐνατένισι τοῦ φωτεινοῦ μὲ τὴ διεύθυνσι στὸ σκοτεινὸ. Κι' ἔτσι στὸ μυθιστόρημα τοῦ Μωριάκ πετυχαίνεται ἡ ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ καὶ πρωτότυπη σύνθεσι τῆς ἑλληνολατινικῆς σχολῆς, πού γέννημα τῆς εἶναι τὸ γαλλικὸ μυθιστόρημα, μὲ τὸ παλαισθέντο τῆς οὐλαϊκῆς σχολῆς, πού ἐξαιρετικὸς τῆς ἐκπρόσωπος εἶναι ὁ μεγάλος Δοστογιέφσκυ. Ἐκεῖνος πού ἀκούσε βαθεῖα τὸ μάθημα τοῦ Δοστογιέφσκυ, λέει ὁ Μωριάκ, δὲν μπορεῖ πιά νὰ κρατηθῇ στὴ μορφή τοῦ γαλλικοῦ ψυχολογικοῦ μυθιστορημάτος, ὅπου τὸ ἀνθρώπινο δν εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο σχεδιασμένο, ταχτοποιημένο, ὅπως εἶναι ἡ φύσις στὸς κήπους τῶν Βερσαλλιδῶν». Ἔτσι, ὅπως σωστὰ παρατηρήθηκε κ' ἀπὸ ἄλλους κριτικούς, ἡ δύσκολη αὐτὴ σύνθεσι, ὅπου παράλληλα πρὸς τὸ ἐνοστικὸ, τὴν ἀσυναρτησία, τὸν παραλογισμό, ἢ συνείδησι, τὸ λογικὸ, καὶ τὸ μέτρο παίρνουν μὲ τὴ σειρά τους τὴ θέσι πού τοὺς ἀρμόζει, ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα μιὰ μεγάλη ἐπιτυχία: νὰ δώσῃ λύσι στὴν ἀσυμφωνία τῆς τέχνης μὲ τὴν ἀλήθεια. Μὰ καὶ μιὰν ἄλλη ἐπιτυχία: μὲ τὸν τρόπον αὐτὸ κάποιοι δρόμοι ἀνοίγονται, κάποια μυστικὰ μονοπάτια, πού ὀδηγοῦν πρὸς Ἐκεῖνον, ἀπ' ὅπου ἡ ζωὴ ἐκπορεύεται καὶ πού τὸν ἔχει πάλι σὰν τελικὸ σκοπὸ τῆς. «Ἀφοσιωνόμεσθε στὴν ἐσωτερικὴ ἀνακάλυψι, γράφει κάπου ὁ Μωριάκ. Κάποιοι δικὸ μας ἔκείνο τὸ μεγάλο λόγο ἐνὸς ρώσου μυθιστοριογράφου, πού εἶπε: Παρηκολούθησα τὴ ζωὴ μέσα στὴν πραγματικότητά τῆς—ὄχι στὰ ὀνειροπολήματα τῆς φαντασίας—κι' ἔφθασα ἔτσι πρὸς Ἐκεῖνον, πού εἶναι ἡ ἀληθινὴ πηγὴ τῆς ζωῆς».

Δρόμος πρὸς τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς. Νὰ ποῖος εἶναι, γιὰ τὸν Μωριάκ, ὁ δεῦτερος, μὰ κ' ὁ καθαυτὸ σκοπὸς τοῦ μυθιστορημάτος, καὶ γενικὰ τῆς Τέχνης. Ἡ ἀνάλυσι τῆς ψυχῆς, ἡ ἐνδοσκόπησι, ἡ γνωριμία μὲ τὰ πιὸ κρυφὰ καὶ ἀπόρητα τοῦ

πνεύματος, καλὰ-καλὰ δὲν εἶναι σκοπός. Εἶναι κι' αὐτὰ μέσα γιὰ ἕναν ἄλλο σκοπό: Θὰ προκαλέσουμε μ' αὐτὰ στὸν ἀναγνώστη τὸν πόθο γιὰ ἕναν ἑσωτερικό καθαρισμό τὴν τάσι γιὰ πνευματικὴν ἀνύψωσι τὴν ἔφεσι γιὰ τὸν λυτρωμό, ποῦ σταθμοὶ του εἶναι ὅσοι κι' οἱ σταθμοὶ ποῦ ἀπαντᾶμε στὴν πορεία γιὰ τὴν πνευματικὴ μαρτυρία.

Μὰ ὁ ἀναγνώστης, ὁ σύγχρονος μάλιστα ἀναγνώστης, χρειάζεται καὶ σ' αὐτὸ μιὰ καθοδήγηση. Περνώντας τὸν ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς δαιδάλους τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, πρέπει νὰ τὸν χειραγωγήσουμε. Ἀλλοίως, ἀποκινῶν νὰ τὸν ὀδηγήσουμε ὄχι στὴ λύτρωση, μὰ στὴν καταστροφή. Θὰ πραγματοποιηθῆ ἔτσι ἕκκεινο τὸ τραγικό: Τυφλὸς τυφλὸν ἐάν ὀδηγῆ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται. Πῶς θὰ τὸ ξεφύγουμε αὐτό; Πρῶτα-πρῶτα—λέει ὁ Μωριάκ—μὲ τὴν ἀγνότητα τοῦ ὕψους ὕστερα στιγματίζοντας τὸ κακὸ καὶ ὑψώνοντας τὴν ἀξία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς.

Ἐχει μιλήσει πολὺ γιὰ τὴν ἀγνότητα τοῦ ὕψους. Εἶναι αὐτὸ Ἰσα-Ἰσα ποῦ ἀντιδικατέλλει τὴν τέχνη του πρὸς τὸν νατουραλισμό, πρὸς τὴ σχολὴ τοῦ Ζολά. «Ἐνῶ ἡ νατουραλιστικὴ σχολὴ—λέει—ἔρριχνε πυρὶ στὴν ἀμαρτία, ἐμφανίζοντάς τὴν μὲ μιὰ ἐσκεμμένη ἀμώτητα λέξεων καὶ εἰκόνων, ἡ σύγχρονη σχολὴ σκεπάζει τὸν κυνισμό τῶν προθέσεων καὶ τῶν πράξεων κάτω ἀπὸ τὴ διακριτικὴ χρῆσι τῶν ὄρων καὶ τὴν λιτότητα τῶν σκηνῶν».

Κι' ἂν τὸ εἶπε αὐτό, μὰ τὸχει δεῖξει καὶ στὴν πράξι. Ὅπως τονίζει ἡ γαλλίδα Amélie Fillon στὸ κριτικώτατο βιβλίον τῆς «François Mauriac», ἂν ὁ Μωριάκ στὰ βιβλία του ἔχει μελετήσῃ πολὺ τὴν ἀμαρτία, μὰ ποτὲ δὲν τῆς ἔχει δώσει μορφὴ ἑλκυστικὴ. Φθάνει μάλιστα στὸ ἀντίθετο σημεῖο: Γίνεται μαστιγωτῆς τῆς ἀμαρτίας: τόσο, ποῦ οἱ κριτικοὶ μιλήσανε γὰ τὴν προφητικὴ ὄργη, ποῦ κάνει πύρινα πολλὰς φορὰς τὰ λόγια τοῦ συγγραφέως. Ὁ Μωριάκ παρουσιάζει συχνὰ τύπους ἀνώμαλους ἢ διεφθαρμένους. Ὅμως οἱ ἥρωες αὐτοὶ δὲν εὐρίσκουν ἔλεος μπροστά του. Κυνηγημένοι ἀπὸ τὴ θεῖα χάρι, ἢ θὰ ἀντισταθοῦν σὲ κάθε κλῆσι τῆς πεισματικῆς καὶ θὰ καταστραφοῦν, ἢ θὰ λυγίσῃ κάποτε ἡ ἀντίδρασι τους ἐναντίον τοῦ καλοῦ καὶ θὰ βροῦνε τὸ δρόμο τῆς σωτηρίας. Οἱ μολυσμένες καρδιές ἢ θὰ καθαριστοῦν ἢ θὰ σαπίσουν ὀλότεια. Οἱ ἀρρωστὲς ψυχές ἢ θὰ δεχτοῦνε τὸν οὐράνιο θεραπευτὴ ἢ εἶναι καταδικασμένες στὸν ὄλεθρο.

Ἄν εἶναι ὁμως τόσο αὐστηρὸς γιὰ κάθε ἀμαρτία, γίνεται ἀμειλικτὸς ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν ἀνηθικότητα μὲ τὴ σπείρ τῆς λέξεως σημασία. «Ὅτε ἕνα ρομάντζο τοῦ

Μωριάκ δὲν ὑπάρχει, ποῦ νᾶναι μιὰ ἐρωτικὴ ἱστορία, κατὰ τὴ συνηθισμένη ἔννοια τοῦ ὄρου» γράφει ἡ Fillon. Καὶ προσθέτει ἄλλου: «Ὁ Μωριάκ ἔχει ἀποκλείσει ἀπ' τὰ ἔργα του τὴν ἀνθρώπινη φιληθονία». Ὁ Μωριάκ ἐξηγήθηκε ἐπαινετημμένως ἀπάνω σ' αὐτό. «Ἡ σαρκικὴ ἀγάπη—ἔγραφε—ἀξίζει ὅλη τὴν αὐστηρότητα, γιατί εἶναι κατωμένη ἀπὸ ὑψηλοφροσύνη, ἐγωισμό, σκληρότητα καὶ χαμέρπειαν». Καὶ προσθέτει στὸ «Journal» του: «Ἡ σαρκικὴ ῥοπή ἐξευτελίζει τὸ ἀνθρώπινο ὄν καὶ στὸ τέλος τὸ καταστρέφει. Αὐτὸ εἶναι γεγονός ἀληθινὸ κι' ἀναντίρρητο».

Μὰ δὲν χτυπιέται κανεὶς θαρρετὰ παρὰ μόνο ὅταν ἀληθινὰ ἢ ἑσωτερικὴ του φωνή, ἢ μαρτυρία τῆς συνειδήσεως, τοῦ δίνει τὴν παρηγορία νὰ τὸ κάη. Καὶ ὅσο ξέρουμε, ὁ Μωριάκ ἔχει μιὰ τέτοια πολύτιμη συμπαρτυρία. «Ἄν ἔχη πάρει αὐτὴ τὴ στάσι ὁ Μωριάκ ἀπέναντι στὰ ζητήματα τοῦτα, —βεβαίως ἢ ἴδια κριτικὸς ποῦ παραπάνω ἀναφέραμε—ἀν μάλιστα συχνὰ ἔχη ἔξαρθῆ σ' ἕναν ὕμνο πρὸς τὴν ἀγνότητα, αὐτὸ συμβαίνει γιατί ἡ νεότης του ὑπῆρξε ἀγνή, ἀφωσιωμένη στὴν εὐσέβεια, στὴ μελέτη καὶ στὴν ποίησι». Καὶ θυμάται κανεὶς αὐτὴ τὴ στιγμή τὰ θλιθερά κείνα λόγια τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη, πὼς ἂν δὲν ἔχουμε στὴν Ἑλλάδα μεγάλῃ ποίησι ποῦ νάχη ἀπήχησι κι' ἐπίδρασι πρὸς τὴ ζωὴ μας, αὐτὸ συμβαίνει γιατί «οἱ ποιητῆς μας εἶναι νιοὶ ξεγελασμένοι στὸ καιρὸ τους καὶ παραστρατημένοι κ' ἡ ποίησι τους εἶναι τὰ ἀπομεινάρια μιᾶς ταπεινῆς καὶ πρόστυχης νιότης».

Μῖσος πρὸς τὸ ἀνθρώπινο σῶμα! φωνάζανε στὸν Μωριάκ μερικοὶ. Μὰ πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ μισῆ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα ἐκεῖνος ποῦ ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἀγνότητά του; Ἄν μισοῦμε τὴν ἀμαρτία ποῦ ἀεράνει τὸ σῶμα, εἶναι Ἰσα-Ἰσα γιατί ἀγαποῦμε καὶ τιμοῦμε τὸ σῶμα. Θαρρῆ μάλιστα στιγμὴ τοῦ ὁ Μωριάκ θὰ τονίσῃ ὕμνο πρὸς τὸ σῶμα. Εἶναι ἡ Χριστιανικὴ του θρησκεία τοῦ τοῦ τὸν ὑπογορεύει—συκοφαντημένη κι' αὐτὴ στὸ σημεῖον αὐτὸ ἀπὸ κείνους ποῦ δέρνονται στὴν οἰκτῆρ καὶ παχυλὴ ἀγνοια τῶν πραγμάτων. «Σῶμα τοῦ ἀνθρώπου—λέει ὁ Μωριάκ.—Εἶναι ὁ Νὰός τοῦ Πνεύματος, ποῦ θ' ἀναστηθῆ τὴν ἑσχατὴ μέρα. Εἶναι ἡ σάρκινη Μητρόπολις, ὅπου ἀναπαύεται τὸ Σῶμα τοῦ Κυρίου!»

Ἐξ ἄλλου ὁ Μωριάκ ἀπήνησε στὴ διαμαρτυρία καὶ μ' ἕναν τρόπο διαφορετικὸ. Δὲν καταδικάζει στὰ μωπιστορημάτα του, παρὰ μόνο τοὺς ἀνθρώπους τῆς «κακῆς θελήσεως. Γι' αὐτοὺς, ἐφ' ὅσον πεισματικὰ κι' ὡς τὸ τέλος ἀντιδρῶν στὴν κλῆσι τοῦ ἀγαθοῦ, δὲν ὑπάρχει σωτηρία.

Γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ὁμως ποῦ διατηροῦν μιὰ προτίμησι, ἔστω καὶ μὴ συνειδητῆ, τοῦ ἀγαθοῦ στὴν ψυχὴ τους, γι' αὐτοὺς ὁ Μω-

ριάκ δὲν ἔχει ἐπιφυλάξει στὰ μυθιστορηματά του σὰν κληρὸν τὴν καταστροφή. Τὸ εἶπε στὸ βιβλίο του «Le jeune homme». Τὸ ξεκαθάρισε πληρέστερα σὲ μιὰ ὀμιλία του πρὸς τοὺς νέους, πού τὸν περικυκλώνανε μ' ἐνθουσιασμό καὶ τιμὲς σὲ κάποιο γεῖμα, πού ὄργανώθηκε πρὸς τιμὴν του ἀπ' τὴν «Revue du Sicle»: «Ξέρομε καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δέ, ὅτι τέρατα δὲν ὑπάρχουν. Ἐκεῖνο πού ὑπάρχει εἶναι τὰ ἀξιολύπητα δημιουργήματα, πού προσμένουν ὡστόσο τὴ συγγνώμη τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν αἰωνιότητά.»

Ἔτσι, στὸ μυθιστόρημα «Τὸ Κακό», ἔχουμε τὸν τύπο τοῦ ἀνθρώπου, πού ἀπελπισμένως ἀπ' τοὺς καρπούς τῶν παθῶν του, ζητάει ἐπὶ τέλους κοντὰ στὴ μητέρα του τὸ δρόμο τῆς θείας χάριτος. Καὶ στὸ «Κόμπος ἀπὸ ὀχιές»,—τὸ μυθιστόρημα πού τόσο ἐγκωμιαστικά ἔχει κρίνει ὁ Charles du Bos, στὸ ἀξιολογώτατο ἔργο του «ὁ Fr. Mauriac καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ χριστιανοῦ μυθιστοριογράφου»—βλέπουμε τὸν ἄνθρωπο πού δόθηκε ὅλη του τὴ ζωὴ νὰ λατρεύῃ τὸ χρῆμα, καὶ φτάνει στὸ τέλος νὰ πεθαίνει ἐγκαταλελειμμένος ἀπ' ὄλους, ἔρημος, χωρὶς καμμιὰ στοργή. Κι' ὅμως τὴ θλιβερὴ του τελευταίη φωτίζει ἓνα ὑπερκόσμιο φῶς: πεθαίνει φωτισμένος ἀπὸ τὴν χάρι.

Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά στὸ «Αὐτὸ πού εἶχε χαθῆ» ἔχουμε τὴν τραγικὴ εἰκόνα τῆς δυστυχίας τῶν ἀνθρώπων χωρὶς Θεοῦ. Καὶ στὸ διήγημα «Ὁ δαίμων τῆς γνώσεως» ἔχουμε τὴ χρεωκοπία μιᾶς ψυχῆς, πού ἐνῶ φαινόταν διαλεγμένη ἀπὸ τὴν Χάρι, ὅμως ἐπροτίμησε τὸν ἑαυτὸ τῆς ἀντὶ τοῦ Θεοῦ.

Ἔτσι, ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα τῆς ἴδιας σειρᾶς, εἶναι μυθιστορήματα πού βγήκαν, βέβαια, ἀπὸ τὴν πείρα τοῦ συγγραφέως, σὲ μιὰ ἐποχὴ, πού, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, «τοῦ ἄρεσε νὰ ζωγραφίσῃ ἓνα κόσμο ἐπαναστατημένο κατὰ τῆς Χάριτος». Μὰ δὲν ἔμεινε πάντα στοὺς ἴδιους τύπους. Ἦρθαν κι' οἱ ἐποχές πού ἔρριξε ἑταστικό τὸ βλέμμα στὸν κόσμο τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὑπακοῆς, στοὺς ἀνθρώπους πού ἔχουν νόμο στὴ ζωὴ τους τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου. Καὶ τὸν κόσμο αὐτὸν δὲν παρέλειψε νὰ τὸν παρουσιάσῃ στὰ μυθιστορηματά του. Ἀισθάνθηκα ν' αὐτοελλίγωμαι κατὰ τὴν διάρκειά τῆς ἀρρώστειάς μου—ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος σὲ μιὰ τέτοια περίπτωσι—ὅταν εἶδα ὅτι περιστοιχιζόμενος ἀπὸ ἀνθρώπους τόσο καλοὺς, τόσο ἀφωσμένους. Ἐθαύμαζα τὸν γιατρό μου. Σκεπτόμουν ἐκεῖνους πού μ' ἀγάπησαν ἀπὸ τότε πού εἶμαι στὸν κόσμο, τὴς ὁρμὲς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς θυσίας, πού θέτουν σὲ δρᾶς τόσους ἀνδρες καὶ γυναῖκες. Καὶ δὲν μποροῦσα νὰ καταλάβω πιά, πὼς μπόρεσα νὰ περιγράψω μιὰ ἄγρια ἀνθρωπότητα. Ἐκεῖνες τὶς στιγμές, χωρὶς ἀμφιβολία, γεννήθηκε ὁ πό-

θος μέσα μου νὰ γράψω τὸ βιβλίο πού συνθέτω τώρα. Αὐτὸ θὰ ἔχη δροσιά...». Καὶ εἶναι πράγματι ἀρκετὰ καὶ τὰ βιβλία του πού ἔχουν τέτοια δροσιά. Ἰδιαίτερος ὅσα εἶναι ἀφιερωμένα στὴ χριστιανικὴ οἰκογένεια—πλουτισμένα ἀπ' τὴν προσωπικὴ του πείρα κι' ἀπ' τὶς χαρούμενες παιδικὲς ἀναμνήσεις τῆς χριστιανικῆς οἰκογένειας. Μὰ καὶ χωρὶς αὐτὸ, καὶ στὰ ζοφερώτερα ἀκόμη μυθιστορηματά του χαράζει πάντα ἡ χρυσογάλαξη ἐλπίδα τῆς ἀπολυτρώσεως. Ὅπως ὠραία γράφει στὸ βραβευμένο ἀπ' τὴ γαλλικὴ Ἀκαδημία ὠραῖο ἔργο του «Vies et oeuvres d' écritains» ὁ κριτικὸς Louis Chaigne, «ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς ἀνθρώπινες νύχτες πού ἀρέσκεται νὰ περιγράψῃ ὁ Μωριάκ, εἰσδύει ἓνα φῶς πού δὲν ἔρχεται ἀπ' αὐτὸν τὸν κόσμο· μιὰ χαρὰ πού ὑπερβαίνει κάθε χαρὰ· ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ· ἡ ἐλπίδα πού μετουσιώνεται σὲ γλυκεῖα πεποίθησι...».

Ἔτσι ἡ τέχνη φέρνει μηνύματα χαρᾶς. Γίνεται τέχνη φωτιστικὴ, μὲ ἓνα φῶς πού ὁδηγεῖ πρὸς τὴ λύτρωσι· πρὸς τὴν ἴηγή τῆς λυτρώσεως.

Ἄν ὅμως ἀποστολὴ τῆς τέχνης, κατὰ τὸν Μωριάκ, εἶναι νὰ βοηθήσῃ τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴν πνευματικὴ του τελείωσι καὶ νὰ τὸν ὁδηγήσῃ ἔτσι πρὸς τὴ λύτρωσι μὲ τὰ δικὰ της μέσα, αὐτονόητο βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς ἀντίστοιχη εἶναι ἡ ἀποστολὴ καὶ ἀνάλογος οἱ εὐθύνες τοῦ κληρικοῦ, πού παίρνει ἀπάνω του τὸ βαρὺ χρέος νὰ υπηρετήσῃ σ' ἓνα τέτοιο ὑπόργημα. Τί θὰ τὸν βγάλῃ ἄξιο γιὰ μιὰ τέτοια ἀποστολή; Τὸ ταλέντο; Εἶναι τόσες οἱ ἱκανότητες πού διασπαθίστηκαν ἄκαρπα κι' ἀνώφελα, προσφέροντας ἐλάχιστα στὴν τέχνη καὶ τίποτα στὸν ἄνθρωπο! Ὑστερα ἀπὸ τὸ ταλέντο, πού εἶναι μόνον ἡ προϋπόθεσι, χρειάζεται κάτι ἄλλο, πού βαραίνει ἀκόμα πότερο στὴν ἀξιολογικὴ πλάστιγγα. Χρειάζεται συνειδησι τῆς ἀποστολῆς. Χρειάζεται τὸ αἶσθημα τοῦ χρέους, ἡ διάθεσι τῆς υπηρεσίας—ἀκόμα καὶ τῆς θυσίας. Ἔτσι τὸν νοιώθει τὸν λογοτέχνη καὶ, εἰδικώτερα στὸ προκειμένο, τὸν μυθιστοριογράφο, ὁ Μωριάκ. Ὅλα ὅσα εἶπαμε πρὸ πάνω, κι' ἡ ἀγνότητα τοῦ ὕφους, κι' ἡ προσπάθεια γιὰ ν' ἀνεβάσωμε μηλότερα τὸ ἠθικὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινού, κατανοοῦν μιὰ ὑπόθεσις ἐξωφλημένη, ὅταν ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας δὲν ἔχει τάξει στὸν ἑαυτὸ του προσιμὸ καὶ δὲν τὸ νοιώθει σὰν χρέος νὰ υπηρετήσῃ τὸν ἄνθρωπο—ὄχι μονάχα σὰν σωματικὴ ὑπαρξί, μὰ πρὸ πάντων σὰν ἠθικὴ προσωπικότητα καὶ πνευματικὴ ὄντοτητα.

Ὅταν ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας δὲν πιστεύει σὲ μιὰ τέτοια ἀποστολὴ καὶ σ' ἓνα τέτοιο χρέος, ὅταν ἀντίθετα εἶναι δοῦλος

τῆς διαφθοράς, τί θά προσφέρῃ στήν κοινωνία, πού προσδοκᾷ ἴσως ἀπ' αὐτὸν κάτι νά τῆς δώσῃ, χρησιμοποιοῦντας τὸ δῶρο πού τοῦ ἔχει δοθῆ; Ὁ Μωριάκ ἀπαντᾷ σ' αὐτὸ μὲ λίγα λόγια καὶ μὲ πολλή γλιφι: «Δὲν ἔχουν τίποτε νά μάς πούν ἐκεῖνοι πού διάλεξαν νά κάνουν τὸ κακὸ!...». Εἶναι συγγραφεῖς «χωρὶς ψυχὴ»—θὰ μάς πῆ ἄλλοῦ—πού τὰ ἔργα τους, ἂν καὶ ἔχουν κάποτε «ἐξαιρετικὴ μαστοριά», ὁμῶς «κατασκευάζονται ἐκ τῶν ἔξω», γιατί εἶναι ἔργα ἀνθρώπων πού «ἀρνοῦνται νά δοθοῦν ἢ δὲν τολμοῦν ἢ δὲν μποροῦν νά δοθοῦν ὀλόκληροί στο ἔργο τους». Ζώντας οἱ ἴδιοι μακριὰ ἀπ' τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς χάριτος, πῶς νά νοιώσουν τίς θαυμαστές καὶ μυστηριώδεις ἐπιδράσεις τῆς ἀπάναν στίς ψυχές; Πῶς νά παρακολουθήσουν τίς πνευματικὲς νεκραναστάσεις πού ἀπεργάζεται τὸ Πνεῦμα ὀλόγυρά τους; Ἀποκλείουν ἔτσι τὸ πῶ σημαντικό, τὸ πῶ ἀγνό, τὸ πῶ μυστηριώδες καὶ ἱερό μέρος τῆς καθημερινῆς πραγματικότητος. Τὸν περιβάλλει, κι' ὁμῶς γιὰ τὴν ἀγνοοῦν! Φωνάζει ὀλόγυρά τους, κι' ὁμῶς δὲν τὴν ἀκοῦν! Δὲν περιγράφουν τὴ ζωὴ, παρά μόνο σὲ ὅ,τι πῶ φτηνὸ, ἀσημαντο καὶ πρόστυχο παρουσιάζει. «Ἡ ἀληθινὴ ζωὴ ἀπουσιάζει!» ἔλεγε γι' αὐτοὺς ὁ Κλωντέλ ἐπαναλαμβάνοντας κραυγὴ τοῦ Rimbaud, «Ζωγράφοι τῆς ζωῆς πού δὲν εἶναι ἡ Ζωή»—θὰ πῆ γι' αὐτοὺς κι' ὁ Μωριάκ.

Φθάνομε λοιπὸν στήν ἀνάγκη νά βγοῦν μυθιστοριογράφοι μὲ ἀνώτερο πνεῦμα, μὲ συνείδησι χριστιανική. Ἡ ἀνησυχία τους νά εἶναι, ὅχι τὸ πῶς θά ἀξάνουν ἀτέλειωτα τὴν παραγωγή τους, μὰ τὸ πῶς θά δημιουργοῦν ἔργο πού θά οἰκοδομή, πού δὲν θά λερῶν τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ θά συντελῇ σὸ νά ὕψωνεται μέρη μὲ τὴν ἡμέρα στίς κοινωνίες μας ἢ ὁμορφιά τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς καλωσύνης, ἕνας «ὁμορφος κόσμος, ἠθικός, ἀγγελικὰ πλάσμενος», ὅπως εἶπεν ὁ Σολωμός μας.

Ἦστερα ἀπ' αὐτὰ, δὲν εἶναι παράξενο, ἂν μιά τέτοια καλλιεργημένη συνείδησι θέτει διαρκῶς μὲ ἀνησυχία ἐρωτήματα, πού θά μπορούσαν νά βάλουν ἀληθινὰ σὲ ταραχὴ τὸν κάθε λογοτέχνη: «Πῶς θά μὴ μὴ μὴ—λέει ὁ Μωριάκ—νά μὴν παράξουμε τίς ψυχὲς μὲ τὰ μυθιστορηματὰ μας, νά μὴν τίς ἐξουικειώσουμε μὲ τὴ διαφθορά καὶ μὲ ἁμαρτίες πού δὲν εἶχαν τολμήσει καν νά φαντασθοῦν;—Πῶς θά ζωγραφίζουμε τ' ἁμαρτωλὰ αἰσθήματα, χωρὶς νά κάνουμε ἔργο διαφθορῆς;» Γιατί, ἀληθινὰ, ἂν ἔχη εὐθύνη ἐκεῖνος πού παραδίνεται μὲ κλειστά μάτια σὲ ἀνεξέλεγκτους ὁδηγούς, μὰ πολὺ βαρύτερη ἐνοχὴ πέφτει στοὺς ὡμούς ἐκεῖνων πού, ἀναλαμβάνοντας τὸ ρόλο πνευματικῶν ὁδηγητῶν, σέρνουν πρὸς τὸ

βάραθρο ὁσους ἐμπιστεύονται σ' αὐτοὺς τὸν πολυτιμότερο θησαυρὸ: τὴν ψυχὴ τους.

Νὰ τί εἶναι πού κάνει τὸ χριστιανὸ διανοούμενο νά νοιώθῃ κάτι σάν δέος ἱερό πλάνοντας τὴν πέννα. Νὰ τί εἶναι, ἀκόμη, πού θά προκαλοῦσεν ἴσως φόβους καὶ δισταγμούς κι' ἀμφιβολίες σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων. Μὲ τὴν διμ' αὐτὴ ἔθεσε ξανά τὸ πρόβλημα ὁ Μωριάκ καὶ στὰ 1930. Ὑπέβαλε στὸν ἑαυτὸ του τὸ ἐρώτημα: Τί θ' ἀπαντοῦσε σὸ χριστιανὸ μυθιστοριογράφο, πού θά τοῦ ἐξέθετε τίς ἀνησυχίες του καὶ τίς ἀμφιβολίες τῆς συνειδησῆσός του;

«Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος, θά τοῦ ἔλεγε—γράφει ὁ Μωριάκ—βρίσκεται μέσ' στὰ λόγια τοῦ Σατήρος: οὐ δύναται δένδρον καλὸν ποιεῖν καρπὸς κακός. Ἔνας συγγραφέας πού εἶναι ἀποφασισμένος νά μὴν προδώσῃ τὸ Θεὸ μῆτε σὸ παραμικρὸ, πρέπει πρῶτα-πρῶτα νά παρατήσῃ τὸ γράψιμο γιὰ ἕνα χρονικὸ διάστημα, καὶ νά μὴν ἐργάζεται γιὰ τίποτ' ἄλλο, παρά μόνο γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ του τελειοποίησι».

Ἄλλὰ οἱ δυσκολίες, συνεχίζει ὁ Μωριάκ, θά παρουσιαστοῦν προπάντων τότε πού θ' ἀρχίσῃ νά ξαναγράφῃ. Τότε, λοιπὸν, ὁ Μωριάκ τὸν συμβουλεῖται «νά ξαναρχίσῃ τὸ γράψιμο μὲ τὴ συναισθησι τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νά πάψῃ οὔτε στιγμή νά προσεύχεται». Πρόκειται βέβαια γιὰ ἕνα δύσκολο ρόλο. Τὸ ξέρει ὁ Μωριάκ καὶ γράφει: «Ποῖος χριστιανὸς μυθιστοριογράφος δὲν ἐξαντλεῖται σὲ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν θυγατέρων καὶ τῶν υἱῶν τοῦ πνεύματός του, τρέμοντας μὴπως ἐξ αἰτίας τους ἔλθῃ τὸ σκάνδαλο;» Καὶ προσθέτει πῶς εἶναι δύσκολο νά καταλάβουν οἱ εὐσεβεῖς ἄνθρωποι, «πόση προσπάθεια καταβάλλει ὁ Χριστιανὸς καλλιτέχνης, γιὰ νά μείνῃ συγχρόνως ἀληθινὸς καὶ ἀγνός». Καὶ μῆπως ἀπὸ μιά τέτοιαν ἀκριβῶς λεπτότητα τῆς συνειδησῆσός του, πού μόνο μέσα στὴ χριστιανικὴ πίστι μποροῦσε νά καλλιεργηθῇ, ὁ ἴδιος ὁ Μωριάκ δὲν ἀπεκήρυξε δύο-τρία παλαιότερα μυθιστορηματὰ του; Κι' ὁμῶς, πόση τιμὴ γιὰ τὸ χριστιανὸ ἐργάτη τῶν Γραμμάτων, τί πλοῦσιος θερισμός, πόσον ἀφθονὴ ἢ ἀνταμοιβή! Τὸ ξέρει κι' αὐτὸ ὁ Μωριάκ. Τὸ ξέρει, καὶ τὸ γράφει μὲ λαχτήρα καὶ μὲ καμάρι. Τὸγραψε ξανά στὰ 1935, στήν «Vie Intellectuelle», ἀπαντῶντας στὸν Jacques Maritain: «Ὁ χριστιανὸς συγγραφέας—εἶπε—δὲν εἶναι ἕνας θριαμβευτῆς, ἀλλὰ ἕνας στρατευόμενος μέσα στὸν κίνδυνο· παίξει μὲ τὴ φωτιά καὶ καίγεται. Ἀλλὰ ἀνταμοιβή του γιὰ ἕναν τέτοιο κίνδυνο θά εἶνε ὅτι θά σωθῇ ὀλόκληρος!»

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

(Ἡ συνέχεια σὸ ἐπόμενον)

Η ΠΥΡΑ ΤΟΥ ΓΑΛΙΛΑΙΟΥ

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Δεν θα υπάσχη ασφαλῶς κανένας ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας μας πὺν δὲν θὰ γνωρίζη κατὶ περὶ τοῦ Γαλιλαίου. Τὸ ἐπιστημονικόν του ἔργον εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ τὴν Ἀστρονομίαν, εἶναι γνωστὸν εἰς ἐλαχίστους μόνον εἰδικούς. Ἐκεῖνο ὅμως πὺν γνωρίζουν ὅλοι ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἀπὸ τὴν ἑφημερίδα, ἀπὸ τὰς συναναστροφάς καὶ τὰς συζητήσεις καὶ μὲ μορφωμένους ἀκόμη ἀνθρώπους, εἶναι ὅτι ὁ διάσημος αὐτὸς ἐπιστήμων ὑπῆρξε τὸ θῦμα ἐνὸς στυγεροῦ ἐγκλήματος, τὸ ὁποῖον διέπραξεν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα. Ὁ Γαλιλαῖος, ἔχονεν ἀκούσει ὅλοι μας, ὑπεστήριξε πρῶτος τὴν θεωρίαν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἥλιος εἶναι τὸ κέντρον τοῦ πλανητικοῦ συστήματος καὶ ἡ γῆ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ αὐτόν. Αὐτὴ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνακάλυψις ἐξηγήθησε τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν, πὺν ἤθελε τὴν γῆν ἀκίνητον καὶ τὸν ἥλιον νὰ στρέφεται γύρω ἀπὸ αὐτήν. Ὁ Γαλιλαῖος λοιπόν, ὁ ὁποῖος πρῶτος εἶπεν ὅτι ἡ γῆ κινεῖται, κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου, ἐκάθη δημοσίᾳ, ἐμπρὸς δὲ εἰς τὴν πυρὰν αἱ τελευταῖαι του λέξεις ἦσαν: «Καὶ ὅμως κινεῖται» (ἡ γῆ).

Αὐτὰ λέγονται καὶ γράφονται μὲ ἱερὰν ἀγανάκτησιν διὰ τὸ φρικιαστικὸν ἐγκλήμα, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται καταλλήλως διὰ τὴν προπαγάνδαν ἐναντίον τῆς Θρησκείας, τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως, καὶ ἐλέχει θεοσιν μιᾶς «ροξέοθας», τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦν κάθε φοράν πὺν παρουσιάζεται κενὸν εἰς τὴν ρητορείαν τῆς ἀντιχριστιανικῆς προπαγάνδας, φανεράς ἢ συγκεκαλυμμένης. Ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ὅμως, πὺν ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἀντιχριστιανικὴν ἔρευναν τῶν ἱστορικῶν δεδομένων τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν ἐπὶ

τοῦ ζητήματος μᾶς ἐμφανίζει μερικὰς... λεπτομερειακὰς διαφορὰς μεταξὺ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας καὶ τῆς πυρᾶς τοῦ Γαλιλαίου, ἡ ὁποία τόσον ἔχει συγγινήσει τὴν ἀρνησιν. Φανταζόμεθα ὅτι ὁ ἀναγνώστης θὰ ἐνδιαφέρεται νὰ μᾶθη τὰς λεπτομερείας αὐτάς!

Καὶ πρῶτα-πρῶτα: Ὁ Γαλιλαῖος (Galileo Galilei 1564-1642) δ' ἐν ἐκάτῃ, εἰς καμμίαν πυρὰν! Ἀπέθανεν ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ, πλήρης ἡμερῶν, εἰς ἡλικίαν 78 ἐτῶν, μὲ τὸν φυσικώτερον τῶν θανάτων διὰ τὴν ἡλικίαν αὐτήν, εἰς τὴν ἑπαυλὶν του εἰς τὸ Arcetri, προάστειον τῆς Φλωρεντίας⁽¹⁾.

Καὶ κατὶ ἄλλο ἀκόμη: Ὁ Γαλιλαῖος δ' ἐν κατεδιώχθῃ διότι ἀνεκάλυψεν ὅτι ἡ Γῆ κινεῖται, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι αὐτὸς δὲν ἔκαμε καμμίαν τοιαύτην ἀνακάλυψιν! Τὴν κίνησιν τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον τὴν εἶχεν ὑποστηρίξει ὁ Κοπερνίκος ἀγδόντα ὀλόκληρα χρόνια προηγουμένος! Ὁ Κοπερνίκος, τὸ 1543 ἐδημοσίευσεν τὴν θεωρίαν του περὶ τῆς κινήσεως τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον, εἰς τὸ περίφημον ἔργον του: *De revolutionibus orbium coelestium* (Περὶ τῶν κυκλικῶν κινήσεων τῶν οὐρανίων σωμάτων), πολὺ δὲ ἐνωρίτερον εἶχε καταστήσει γνωστὰς τὰς ἰδέας του εἰς πολλοὺς συγχρόνους του. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία οὐδεμίαν ἀντίρρησην ἔφερεν ἐναντίον τῆς θεωρίας τοῦ Κοπερνίκου, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον φυσικὰ ἢ ἰδικῇ

(1) R. Wolf: *Geschichte der Astronomie*, München, ἀνατύποις 1940, σελ. 261. Τοῦτο ἄλλως τε τὸ βλέπει κανεὶς εἰς κάθε σοβαρὰν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος.

μας Ἐκκλησία! Πρέπει ἀκόμη νὰ προστε-
θῇ ὅτι ὁ Κοπερνίκιος, ὁ ὁποῖος, σημειωτέον,
ἀνῆκεν εἰς τὸν κλήρον, ὄχι μόνον δὲν ἠμ-
ποδίσθη, ἀλλὰ τὸναντίον παρεκινήθη ἀπὸ
τοὺς ἐκκλησιαστικούς του προϋπαρξάντες, νὰ
δημοσιεύσῃ τὸ ἀναφερθὲν ἔργον του⁽²⁾.
Ἡ θεωρία τοῦ Κοπερνίκου ἀνεζητήτετο ἐν
πάσῃ ἐλευθερίᾳ. Τὴν θεωρίαν αὐτὴν περὶ
τῆς κινήσεως τῆς γῆς τὴν κατεπολέμησαν
ὄχι ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' οἱ ἐπιστήμονες, οἱ σο-
φοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ δι' ὃ καθε ἄλ-
λο παρὰ χριστιανὸς Francis Bacon, ὁ ἄ-
στρονόμος Tycho Brahe (1546-1601) καὶ
αὐτὸς ὁ Γ α λ ι λ α ῖ ο ς ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη.

Ὁ Γαλιλαῖος, ἀρῶν μέχρι τοῦ 1597, ἄλ-
λὰ καὶ ἀργότερον, ἦτο ἀντίπαλος τοῦ Κο-
περνίκου, ἐν τέλει, τὸ 1610, ὅταν ἐχορηγι-
μοποίησε, πρῶτος αὐτός, τὸ τηλεσκόπιον
διὰ τὴν παρατήρησιν τῶν οὐρανόων σωματί-
ων, τότε ἤλλαξε γνώμη καὶ π ρ ο σ ε χ ῶ ρ
η σ ε ν εἰς τὸ σύστημα τοῦ Κοπερνίκου,
εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «Sidereus nun-
tius». Ὅπως δέχονται ὅλοι οἱ ἀντικειμενι-
κοὶ ἐρευνηταί⁽³⁾, ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ
Γαλιλαίου προῆλθε κυρίως ἀπὸ τὴν πολεμι-
κὴν τὴν ὁποίαν ἐξήγησεν οὗτος κατὰ τῶν
μαθηματικῶν καὶ φιλοσόφων τῆς ἐποχῆς ἐ-
κείνης, ποὺ ἦσαν προσκολλημένοι εἰς τὴν
παράδοσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέ-
λους καὶ εἰς τὰς συγγενεῖς πρὸς αὐτὴν θε-
ωρίας τοῦ Πτολεμαίου. Ἡ διδασκαλία τοῦ
Ἀριστοτέλους ἦσκει μέχρι τότε τόσῃ ἐ-
πιρροήν, ὥστε δὲν ἦτο εὐκόλον ἡ διανόη-
σις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ν' ἀποβάλῃ τὰς ιδέ-
ας αὐτὰς ποὺ ἐκυριάρχουν ἐπὶ δύο χιλιε-
τίας καὶ μὲ τὰς ὁποίας εἶχε ἀνατραφῆ ἐξ
ὀλοκλήρου ὁ ἐπιστημονικὸς ἐν γένει κόσμος.

Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὸν ὅτι κατὰ τὴν ἐ-
ποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχε καθ' αὐτὸ ἀνε-
πτυγμένη καὶ διαμορφωμένη φυσικὴ γενι-
κῶς ἐπιστήμη, παρὰ μόνον μεμονωμένοι ἐ-
πιστήμονες, ποὺ τότε διὰ πρώτην φοράν ἠ-
γωνίζοντο νὰ διαμορφώσουν καὶ ἐπιβάλλουν
τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα. Ἀλλὰ πρέπει νὰ

σημειωθῇ ὅτι καὶ ὅλοι αὐτοὶ οἱ πρόδρομοι
τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, δὲν ἦσαν ἐντελῶς
ἀπηλλαγμένοι παντοειδῶν προλήψεων καὶ
παραδόξων θεωριῶν, διὰ τὰς ὁποίας οἱ νε-
ώτεροι μειδιοῦν κάτω, ὅταν τὰς βλέπουν
εἰς ἱστορικά σημειώματα ἀναφερομένας.

Ο Τ Α Ρ Υ Χ Η *

Εἶναι ὅμως γεγονός, ὅτι ὁ Γαλιλαῖος ἐ-
κλήθη εἰς δίκην καὶ ἐδικάσθη ἐνώπιον ἐκ-
κλησιαστικοῦ δικαστηρίου. Ὅχι ὅμως διὰ
τὴν περικοσφοφίαν τῆς γῆς, ἢ ὅποια, ὅπως εἴ-
δομεν, ἐπὶ ὀδόντα χρόνια ἐδιδάσκετο ἡδη
ὄλως ἐλευθέρως. Ὁ Γαλιλαῖος ἐζήτησε, κα-
τὰ τὸ σύστημα τῆς ἐποχῆς, νὰ συναγάγῃ
ἀπὸ τὴν κίνησιν τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον
καὶ ὠρισμένας φιλοσοφικὰς καὶ θρησκευτι-
κὰς θεωρίας, νὰ δώσῃ δηλαδὴ καὶ κάποιον
μεταφυσικόν, θεολογικόν χροῶμα εἰς τὸ ζή-
τημα. Ἀρ' ἐνός μὲν ἡ θεολογικὴ αὐτὴ ἀ-
πόχρωσις καὶ ἀρ' ἑτέρου αἱ ἀντιπάθειαι
καὶ αἱ ἐχθρότητες τὰς ὁποίας εἶχε δημιουρ-
γήσει ὁ Γαλιλαῖος μαζὺ μὲ ἄλλους συγχρό-
νους του μαθηματικούς καὶ ἀστρονόμους
καὶ αἱ ὁποῖα ἔλαβον καὶ πολιτικὴν χροιάν,
τὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀνάκρισιν κατὰ τὸ
ἔτος 1616. Ἡ ἀνάκρισις ὅμως ἐτεροματίσθη
μὲ... φίλικὴν τιμητικὴν ἀκρόασιν, εἰς τὴν
ὁποίαν ὁ Πάπας ἐκάλεσε τὸν Γαλιλαῖον.

Τὸ 1630 ὁ Γαλιλαῖος ἠτοίμασεν ἄλλην
ἐργασίαν, μὲ τὸν τίτλον «Dialogo sopra i
due sistemi del mondo, Tolemaico e Co-
pernicano» (Διάλογος περὶ τῶν δύο
συστημάτων τοῦ κόσμου, τοῦ Πτολε-
μαίου καὶ τοῦ Κοπερνίκου) εἰς τὸ ὁποῖον,
ὑπὸ τύπον διαλόγου, ἐξέθετε τὰς ὑπὲρ τοῦ
συστήματος τοῦ Κοπερνίκου ἀπόψεις του.
Τὸ ἔτος αὐτὸ ἦλθεν εἰς τὴν Ρώμην νὰ λά-
βῃ τὴν ἀδειαν τῆς ἐκτυπώσεως. Ὁ Δομνι-
κανὸς N. Riccardi, μαθητὴς τοῦ Γαλιλαί-
ου, ἦτο ἀνώτερος λογοκριτὴς καὶ ἔδωκε τὰ
χειρόγραφα πρὸς ἔλεγχον εἰς τὸν καθηγη-
τὴν τῶν μαθηματικῶν R. Visconti. Μὲ μι-
κρὰς τινὰς τροποποιήσεις καὶ συμπληρώ-
σεις, ὁ Γαλιλαῖος ἔ λ α β ε τ ἠ ν ἄ δ ε ι α ν
τ ἠ ς ἐ κ τ υ π ῶ σ ε ω ς, μὲ τὴν συμφωνίαν
ὅτι εἰς τὸ ἔργον θὰ τεθῇ καὶ πρόλογος, ὁ
ὁποῖος θὰ ἐτοποθετῆ τρόπον τινὰ τὸ ἔργον
ἕξω θεολογικῶν ἀμφισθητήσεων, ὡς καθα-
ρῶς «ἀνθρωπίνης» (ad hominem) θεωρί-

(2) Ἴδε «Ἀκτίνες» 1943 σ. 220.

(3) F. Sherwood Taylor: Galileo and Freedom of Thought London 1938 καὶ περιοδικὰ Discovery 1939, p. 159 καὶ Die Himmelswelt, 1939, S. 167 ἔξ.

αν, χωρίς μεταφυσικὴν ἀπόφρασιν.

Ὁ Γαλιλαῖος, ἐπιστρέψας εἰς Φλωρεντίαν, ἤρχισε τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ὁμως τελικῶς δὲν περιελάμβανε τὸν μνημονευθέντα πρόλογον, ἐκτὸς δὲ τούτου εἰς τὸν διάλογον ἐπετίθετο καὶ ἐγελαιοποιεῖ τὸν ἀντίπαλόν του ἀστρονόμον Scheiner, διακεκριμένον ἐπιστήμονα μετὰ τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο ἀπὸ τοῦ ἔτους 1612 εἰς μακρὸν καὶ βίαιον ἐπιστημονικὸν ἀγῶνα. Αἱ παρατηρήσεις⁽⁴⁾ τοῦ Scheiner εἰς τὰς θεωρίας τοῦ Γαλιλαίου ἦτο φρεσιζὸν νὰ γίνωνται πιστευταὶ ἀπὸ μίαν μεγάλην μερίδα σοφῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὅλα τὰ περιστατικὰ αὐτὰ συνετέλεσαν ὥστε ὁ Γαλιλαῖος νὰ εἰσαχθῆ ἐκ νέου εἰς δίκην καὶ πρὸς τοῦτο ἐκλήθη εἰς Ρώμην. Ἦλθε λοιπὸν εἰς τὴν Ρώμην τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1633 καὶ τοῦ ἐπετρόατη νὰ καταλύσῃ εἰς τὸ μέγαρον τῆς Πρεσβείας τῆς Τοσκάνης (ὁ δούξ τῆς Τοσκάνης ἦτο στενὸς προσωπικὸς του φίλος καὶ τὸν ἐφιλοξένει συγγά), ὅπου τοῦ ἐδείχθη ἐξαιρετικὴ προσήνεια, εἰς αὐτὸ δὲ τὸ μέγαρον τοῦ δικαστηρίου, ὁ Γαλιλαῖος εἶχε μεγάλην ἐλευθερίαν κινήσεως. Πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ὁ VIII διέκειτο πολὺ φιλικῶς ἀπέναντι τοῦ Γαλιλαίου, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ ἀντίπαλοί του ἐκίνησαν πάντα λίθον ὥστε τὸ δικαστήριον νὰ ἐξαντίλῃ ὅλην του τὴν αὐστηρότητα ἐναντίον του. Εἰς τὸ δικαστήριον παρουσιάσθη τρεῖς φορές, τὴν 12 καὶ 30 Ἀπριλίου καὶ τὴν 10 Μαΐου 1633, ἐπέστρεψε δὲ μετὰ ταῦτα εἰς τὸ μέγαρον τῆς Πρεσβείας, καθ' ὅλον δὲ αὐτὸ τὸ διάστημα τῆς εἰς Ρώμην παραμονῆς του ἐφιλοξενεῖτο ἀπὸ διαφόρους ὑψηλὰς πολιτικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς προσωπικότητας. Τὴν 21 Ἰουνίου τοῦ ἰδίου ἔτους ἐξεδόθη ἡ ἀπόφασις, στηριζομένη κυρίως εἰς τὸ ὅτι παρεβιάσθη ὁ ὄρος πού εἶχε τεθῆ, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ ἔργον τοῦ Γαλιλαίου θὰ ἐδημοσιεύετο μὲ πρόλογον, πού θὰ ἔθετε τὸ ἔργον ἔξω τοῦ θεολογικοῦ πεδίου. Ἡ ἀπόφασις ἦτο καταδικαστικὴ, ἀλλ' ἡ ποινὴ κἀθε ἄλλο ἦτο παρὰ θάνατος. Εἰς τὸν Γαλιλαῖον ἐπεβλήθη «κράτησις» δηλ. περιορισμὸς ἐπιεικῆς σίμφωνος μὲ τὴν κοινωνικὴν (ἐπιστημονικὴν)

θέσιν τοῦ κρατουμένου τηρουμένου τῶν τιμῶν πού τοῦ ἀνήκουσιν (custodia honesta). Ἐκ τῶν δέκα μάλιστα δικαστῶν οἱ τρεῖς καρδιάλιοι δὲν ὑπέγραψαν οὔτε αὐτὴν τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν⁽⁵⁾! Τοῦ ἀνεκωνόθη ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐκτίσῃ τὴν κράτησιν καὶ ὡς φιλοξενούμενος τοῦ φίλου καὶ θαυμαστοῦ του δούξος τῆς Τοσκάνης, ἐπὶ τῇ ὑπόσχεται ὅτι δὲν θὰ ἐξέλθῃ τοῦ δουκικοῦ ἀνακτόρου. Ἡ φιλοξενία ἐνηλλάγη κατόπιν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἄλλων ὑψηλῶν φίλων τοῦ Γαλιλαίου καὶ μετ' ὀλίγων ἐπετρόατη νὰ μεταβῆ εἰς τὴν ἐν Arcetri ἐπαλίῳν του, ὅπου ἔμεινεν ἀνενόχλητος, δημοσιεύων νέας ἐπιστημονικὰς ἐργασίας καὶ ἀλληλογραφῶν μετὰ τῶν φίλων του μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του. Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ φίλος του, μέγας δούξ Castelli, ἀπέστειλεν εἰδικὸν ἀπεσταλμένον, τὸν Niccolini, ὅστις παρέμεινεν ἐν Φλωρεντία παρὰ τῷ Γαλιλαίῳ δύο μῆνας, ὅπου τοῦ ὑπηγόρευσε τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἐπιστημονικὰς σκέψεις καὶ συμπεράσματα. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1638 ἦτο τελειῶς ἐλεύθερος, ἔμειναν δὲ παρ' αὐτῷ ὡς μαθητευόμενοι μερικοὶ νέοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν οἷς καὶ ὁ γνωστὸς φρεσιζὸς Torricelli⁽⁶⁾.

*

«Καὶ ὁμως κινεῖται», λέγουσιν ὅτι εἶπεν ὁ Γαλιλαῖος μετὰ τὴν ἀποκήρυξιν τῶν ἰδεῶν του ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου. Καὶ ἐπαναλαμβάνεται ἡ φράσις αὕτη κατὰ κόρον ἀπὸ πολλοὺς μέχρι σήμερον. Ἐλέχθη ὁμως ποτέ τοιοῦτόν τι ὑπὸ τοῦ Γαλιλαίου; Ἀσφαλῶς ὄχι! Διότι αἱ ἱστορικὰ ἔρευνα ἀπέδειξαν ὅτι ἡ φράσις αὕτη ἀναγράφεται διὰ πρῶτην φοράν τὸ ἔτος 1789, ἦτοι 150 ὀλόκληρα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαλιλαίου, εἰς τὸν 4ον τόμον τοῦ Dictionnaire historique τοῦ Caen, ὅπου μάλιστα σημειοῦται ὅτι «ισχυρίζονται» τινες ὅτι ὁ Γαλιλαῖος εἶπε: «Καὶ ὁμως κινεῖται». Εἰς τὰς μετέπειτα ἐκδόσεις παρελείφθη ἡ λέξις «ισχυρίζονται»⁽⁷⁾ καὶ ἔτσι ἐμείναμεν μὲ

(5) R. Wolf: ἐν. ἀν. σ. 257.

(6) R. Wolf: μν. ἔργ. σελ. 261.

(7) Wochenschrift, 1868, Nr. 36 καὶ R. Wolf. μν. ἔργ. σ. 262.

(4) R. Wolf: μν. ἔργ. σ. 255 καὶ 391-395.

τὴν ἐντέλειαν ὅτι ὁ Γαλιλαῖος εἶπε πρῶ-
γματι τὴν φράσιν αὐτήν. Αὐτὸ τὸ δέχονται
σήμερον ὅλοι⁽⁸⁾. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀντιφρο-
νοῦντες ζητοῦν πῶς νὰ ξεφύγουν, περιοί-
ζοντες τὰ προσήματα. Ἔτσι, προσφάτως,
ὁ Reissmann ἔγραψεν⁽⁹⁾ ὅτι ὁ «Γαλιλαί-
ος βεβαίως δὲν ἐπέφερε τὴν φράσιν αὐ-
τήν, ἀλλ' ἀσφαλῶς τὴν ἐσκέ-
φθη!» Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔδυναμεθα
νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἐσκέφθη ἢ ὅτι ἐφαν-
τάσθη ὁ πηδύπτε ἀφάνταστον πράγμα.
Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἐπιστήμη οὔτε ἱστο-
ρία!

*

Εἰς τὸ χριστιανικὸν αἶσθημα ἀντίκειται,
βεβαίως, οἰαδήποτε ἀνάμειξις ἐπιστημονι-
κῶν θεωριῶν εἰς θεολογικὰ καὶ μεταφυσικὰ
ζητήματα, καὶ ἡ ἐπέμβασις ἐκκλησιαστικῶν
ἀρχῶν, καὶ μάλιστα ὡς δικαστικῶν, εἰς πα-
ρομοίας συζητήσεις. Ἀπὸ τοῦ σημείου ὅμως
αὐτοῦ, μέχρι τοῦ παραμυθιοῦ περὶ πυρᾶς,
εἰς τὴν ὁποίαν δῆθεν ἐκάη ὁ Γαλιλαῖος δι-
ότι τάχα αὐτὸς ἀνεκάλυψε τὴν κίνησιν τῆς
γῆς κλπ. κλπ., ὑπάρχει ἄβυσσος ὀλόκληρος.
Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς ἀντιθη-
σευτικῆς νοοτροπίας, ἡ ὁποία ζητεῖ νὰ ὑ-

περιτρίδησῃ ἀβύσσους διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ
σκοποῦ τῆς. Καὶ ὅμως εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐ-
ξακολουθοῦμεν νὰ πιστεύομεν καὶ νὰ μετα-
δίδομεν αὐτὰ τὰ μυθιστορήματα, τῶν ὁποί-
ων τὴν διάφευσιν βλέπει κανεὶς μόλις ἀνοι-
ξῆ τὴν πρῶτην ὑπεύθυνον ἐπὶ τοῦ θέματος
ἔφρυσαν⁽¹⁰⁾.

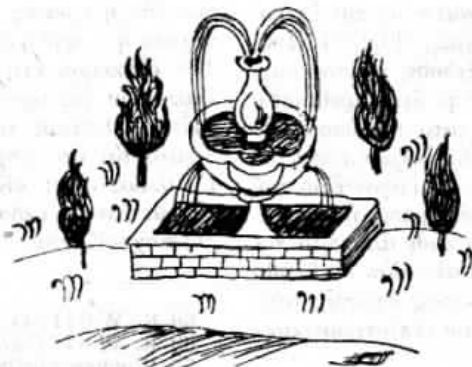
Καὶ ἀκριβῶς δι' αὐτὰ μᾶς ἀπασχόλησε τὸ
ζήτημα, ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς παραμορ-
φώσεως τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὴν ἀρητικὴν
προπαγάνδαν. Βεβαίως καὶ ἂν ὁ Γαλιλαῖος
εἶχεν ἀποθάνει ἐπάνω εἰς τὴν πυράν, ὅπως
λέγει τὸ παραμῦθι, καὶ πάλιν αὐτὸ δὲν θὰ
ἔλεγε τίποτε κατὰ τῆς χριστιανικῆς διδα-
σκαλίας, ἡ ὁποία κρινεταὶ ἀπὸ τὸ περιοχό-
μενόν τῆς καὶ ὄχι ἀπὸ τὰς παραβάσεις ποῦ
γίνονται ἐναντίον τῆς. Πολὺν δὲ ὀλιγώτερον
ἐνδιαφέρει ἡ ὑπόθεσις τὴν ἰδικὴν μας ἐκ-
κλησίαν! Ἀλλά, πάντως, ἡ πυρά τοῦ Γα-
λιλαίου, γέννημα τῆς φαντασίας τοῦ ἀντι-
θηροσεντικῶ φανατισμοῦ, θὰ πρέπει νὰ
μᾶς διδάξῃ μὲ πόσῃ προσοχῇ πρέπει νὰ
ἐλέγχομεν τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῆς ἀρηήσε-
ως!

B. Π.

(8) F. Wetzel: Die Tragödie Galileis, Natur u. Kultur 1942, S. 2.

(9) Reissmann: Der Mensch und das All, ἐν «Die Woche» 1943, σ. 11 (Nr. 20).

(10) Σημειωτέον, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1907 ἔχομεν
πλήρη ἐκδοσὶν τῶν πρακτικῶν τῆς δίκης αὐ-
τῆς, ὑπὸ Α. Favaro (Firenze, 1907). Ἐκτε-
νὴ περίληψιν εὐρίσκει κανεὶς εἰς τὸ περὶ Γα-
λιλαίου ἄρθρον τοῦ Pierre de Vregille,
εἰς τὸ Dictionnaire Apologétique τοῦ d' Al-
lès, τόμ. II (1924) σ. 147 ἑτ.

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ

Είς τὸ Πασχαλινὸν τεύχος τῶν «Ἀκτίνων» ἐδημοσιεύθη ἄρθρον τοῦ συνεργάτου μας Σεργίου Παύλου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἱ θετικαὶ ἐπιστήμαι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀσκηθεῖσα προπαγάνδα». Ἀνασκοπῶν ὅσα, ἰδίως τὸν περασμένον αἰῶνα, ἐγράφησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ὕλισμοῦ ποῦ ἤκμαζε τότε, ὁ συνεργάτης μας, ἀνεφερέ τὸ ἔργον τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ τῆς Βοτανικῆς Σπ. Μηλιαράκη, «Αἱ ψυχικαὶ ἰδιότητες τῶν ζῶων», προσέθετε δ' ὅτι τὸ ἀνεκδοτὸν αὐτὸ ἔργον, ἀτηροχαιόμενον πλέον, ἐθεώρησε καθήκον του ἐπιστημονικὸν νὰ προλογίσῃ καὶ ἐκδόσῃ τὸ 1926 ὁ καθηγητὴς κ. Κούμαρης. Ὁ ἀρθρογράφος μας παρετήρησε ὅτι εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο τὸν περισσότερον ρόλον παίζει ἡ «ἐλαφρότης καὶ χάρις τοῦ ἐρασιτέχνου» κατὰ τὸν κ. Κούμαρη καὶ ὅχι ἡ «σοβαρότης καὶ ἡ ἀκριβολόγος διονύχιας τοῦ εἰδικοῦ».

Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἁρθρου αὐτοῦ, ὁ καθηγητὴς κ. Κούμαρης μᾶς ἀπέστειλεν «ἐπιστολὴν πρὸς Σεργίου Παύλου», τὴν ὁποίαν καὶ δημοσιεύομεν ἀμέσως κατοῦρα, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ ἀπάντησιν εἰς αὐτὴν τοῦ συνεργάτου μας.

Ἄξιότιμὲ Κύριε,

Ἄφ' οὗ μοῦ ἐκάματε τὴν τιμὴν νὰ μὲ λάβετε ὑπ' ὄμιν εἰς τὸ ἄρθρον σας ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀκτίνες», ἔτ. ΣΤ', Τ. 36, σ. 87, 1943, ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἱ θετικαὶ ἐπιστήμαι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀσκηθεῖσα προπαγάνδα», ἐλπίζω ὅτι θὰ μοῦ συγχωρήσητε τὰς ὀλίγας αὐτὰς λέξεις. Δὲν πρόκειται ἄλλως τε ἐκ μέρους μου τουλάχιστον, νὰ ὑπάρξῃ καὶ συνέχεια, ἄσκοτος ἄλλως τε ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ θέματος.

*

Μὲ τὴν εἰρωνικὴν παρατήρησίν σας, ὅτι τὸν «σπουδαιότερον ρόλον (;) παίζει ἡ ἐλαφρότης καὶ χάρις» εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μηλιαράκη, ὑπενθυμίσσατε καὶ εἰς ἐμὲ τὸν σύντομον πρόλογον τοῦ ἔγγραφα κάποτε, ἀποδεχθεὶς τὴν τιμητικὴν πρότασιν, εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Οἰκογενείας τοῦ Καθηγητοῦ Σπυρ. Μηλιαράκη ἐκδοθὲν (ὅχι ὑπ' ἑμοῦ ὅπως γράφετε) μικρὸν κατάλειπον ἔργον του.

Ἀνέγνωσα καὶ πάλιν τὸν πρόλογον αὐτὸν καὶ, θὰ μοῦ ἐπιτρέψητε τὸν ἐγωϊσμόν, τὸν εἶδρον ὄραϊόν. Ὠραιότερον δέ, δι' ὅσους ἐγνώρισαν τὸν γλυκὺν καὶ ἡρεμὸν διδάσκαλον, τὴν φράσιν τοῦ ἔτυχε τῆς εἰρωνίας σας, ὅτι τὸ τόσο σοβαρὸν θέμα τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων τῶν ζῶων ὁ Μηλιαράκης τὸ πραγματεύεται «μὲ τὴν ἐλαφρότητα καὶ χάριν τοῦ ἐρασιτέχνου καὶ τὴν σοβαρότητα καὶ ἀκριβολόγον διονύχιασιν τοῦ εἰδικοῦ».

Ἄλλὰ σὰς ἐξένισε τοῦτο; καὶ τοῦ μὲν ὑποδηλουμένου ὑπανιγμοῦ περὶ μὴ σοβαρότητας τῶν γραφομένων τοῦ Μηλιαράκη,

θεωρῶ περιττὴν τὴν ἀπόκρουσιν. Δὲν πρόκειται νὰ σὰς πείσω, ὅτι ὅμως τὸν σπουδαιότερον «ρόλον (;) παίζει ἡ ἐλαφρότης κλπ., ἐγράφατε νομίζω τὰ ὀρθά, παρὰ τὴν εἰρωνειάν. Διότι αὐτὸ λείπει ἀπὸ τὰ περισσότερα ὁμοίας φύσεως βιβλία ἀκριβῶς. Αὐτὰς τὰς ἡμέρας μοῦ ἔτυχε σχετικῶν ἱταλικῶν σύγγραμματα «διαφωτιστικῶν», θαύμα ἐπιτυχίας διὰ τὴν συγκράτησιν τῆς προσοχῆς τοῦ ἀναγνώστου. Ἄν τὸ ἔκρινα, θὰ ἔγραφα, μὲ τὴν ἀδειαν σας, τὴν ἰδίαν φράσιν τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου πρόλόγου. Εἶναι μία χαρὰ νὰ βλέπῃ κανεὶς, μὲ ποῖαν «γαλατικὴν» ἐλαφρότητα μερικὸι συγγραφεῖς διαπραγματεύονται τόσο σοβαρὰ καὶ περίπλοκα θέματα. Ἄλλὰ εἶναι καὶ τόσο σπάνιον τὸ τάλαντον αὐτὸ! Μήπως πρέπει νὰ σὰς ὑπεθυμίσω καὶ τὸ περιφημον σύγγραμμα περὶ τοῦ παλαιοντολογικοῦ ἀνθρώπου τοῦ Μαρσελέν Μπουά, ὑπόδειγμα τοῦ τρόπου αὐτοῦ συγγραφῆς; Ἄλλὰ δὲν νομίζετε, ὅτι μὲ τοιαύτας χιουμουριστικὰς νύξεις δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ καταρριφθοῦν ἐπιστημονικὰ δεδομένα;

Καὶ διὰ μὲν τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅπερ ἀφορᾷ τὸ ἄτομόν μου, δὲν θὰ ἤξιζε ἴσως τὸν κόπον νὰ σὰς ἐνοχλήσω. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποιον ἐκπλήττει εἶναι ἡ ἐπικεφαλῆς τοῦ ἁρθρου σας. Διότι δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω πῶς κατελήξατε εἰς τὸ πόρισμα, ὅτι δῆθεν ὅλη ἐκείνη ἡ ἐπιστημονικὴ κίνησις τόσα χρόνια, δὲν ἦτο παρὰ «προπαγάνδα» διὰ τὰς νεοφανεῖς τότε θεωρίας. Ἄλλ' αἱ

πρόδοι τῆς ἐπιστήμης ἔχουν ἀνάγκη νὰ πῶς προπαγάνδας; Διὰ νὰ πείσουν τοῖν; Καὶ διὰ ποῖον καταχθόνιον σκοπόν; Ἡ μήπως ἐπανήλθομεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς «γαλλοκαϊκῆς αἰρέσεως» καὶ εἶνε ἀνάγκη τῆς ὑποκρισίας τοῦ Γαλλοκαϊοῦ, ὅπως ἐγειρόμενοι (ὄχι τῷ 1633, ἀλλὰ ἐν μέσῳ εἰκοστῶ αἰῶνι) ἐκ τῆς ὑποχρεωτικῆς γονυκλισίας νὰ ἀναφωρῶμεν «καὶ ὁμοῦ κινεῖται»; (*).

Ἐάν ἡ θρησκευτικὴ προπαγάνδα ἔνεκα ὠρισμένων λόγων (ἔστω καὶ τῶν ὑπερβασιῶν ἐνθουσιῶντων ἐπιστημόνων) δύναται ἴσως νὰ δικαιολογηθῆ, ἀλλ' ἐπιστημονικὴ προπαγάνδα διὰ τοιαῦτα θέματα δὲν εἶναι νοπή. Δὲν θὰ γίνω ἀπολογητὴς ἐνταῦθα τῆς Ἐπιστήμης, ἀλλὰ, οὔτε τὸ περιοδικὸν «Προμηθεύς», οὔτε αἱ Ἑλληνικαὶ Φυσιολογίαι, οὔτε οἱ «Ἡμέτεροι πρόγονοι» καὶ ὁ «Βιολογικὸς Ἑρμηνεύς» κλπ., ποὺ ἀναφέρετε, ἔκαμον προπαγάνδαν, οὔτε αἱ παραδόσεις ἀπὸ ἔδρας διαπρεπῶν ἐπιστημόνων καὶ τῆς ταπεινότητός μου, αἱ διαλέξεις, ἢ αἱ ἀνακωνώσεις καὶ τὰ δημοσιεύματα ἐν τῇ Ἑλ. Ἀνθρωπολογικῇ Ἑταιρείᾳ (π. χ. 1931), τῇ Μ. Ἑλ. Ἐγκυκλοπαίδειᾳ καὶ τῷ καθημερινῷ τύπῳ (Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον Βραδυνῆς κλπ.) εἶναι προπαγάνδα.

Ἄρα αὐτὰ εἶναι καθήκον. Καθῆκον τοῦ ἐπιστήμονος εἶναι, οὐν τῇ συμβολῇ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας καὶ ἡ μετάδοσις τῶν ἐγνοησμένων. Ἐπαινῶν δὲ μόνον θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιούρη μάλιστα ἡ σχετικὴ προσπάθεια τῶν ἐπιστημόνων Ἑλλήνων, οἵτινες πόσον ἐνωρὶς μεταλαμβάνουσαν ἔκτοτε τὰς μόλις ἐμφανιζόμενας σχετικὰς προόδους τῆς Ἐπιστήμης.

Ἰδιαιτέρως διὰ τὸ θέμα τῆς σχέσεως Ἀνθρωπολογίας καὶ Θρησκείας, ἀπορῶ πῶς δὲν ἔτυχε νὰ πληροφορηθῆτε καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς σχετικῆς διδασκαλίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ περὶ σχετικῶν, ὡς ἀνωτέρω, ἀρθρῶν, ἀπὸ τὰ ὅποια θὰ ἤμπορούσατε μάλιστα νὰ ἐκλέξετε καὶ σημεία στήριξεως τῆς καλῆς ἰδικῆς σας προπαγάνδας. Τοῦτο ἴσως θὰ ἦτο καὶ καθῆκον ὑμῶν διὰ νὰ εἰσαθε δίκαιος.

Τὰ ἀνωτέρω δὲν γράφονται βεβαίως πρὸς δικαιολογίαν τυχόν. Διότι δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη. Τὰ δεδομένα δὲν εἶναι εὐκόλως νὰ μεταβληθῶσι. Καὶ ταῦτα λέγουσιν, ὅτι ἂν θεωρήσῃ τις, ὡς φυσικόν, μεταβάλλωνται κάπως μὲ τὸν χρόνον καὶ συμπληροῦνται (ὡς ἡ Ἡταρβίσιος, ἥτις δὲν κατέπεσεν ὡς πρότινος ἐπιστεῦθη), ἢ βῆσις ὁμοῦ τῆς βιολογίας, ἢ ἐξέλιξις, παραμένει ἀ-

διάσειστος, μὲ τὰς σημερινὰς μας γνώσεις καὶ μὲ τὸν νοῦν ὅστις ἐδόθη τοῦλάχιστον. Καὶ τοῦτο, δι' ὅλον τὸν ἔμψιον κόσμον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄβιον, ἂν δὲν ἀπατώμα. Ἄνευ ἐξελίξεως οὐδὲν βιολογικὸν φαινόμενον δύναται νὰ ἐξηγηθῆ. Ἄνευ αὐτῆς Ἀνθρωπολογία δὲν ὀρίσεται. Ὁ κόσμος ἐξειλίχθη ἀπὸ τὰ ἀτελέστερα πρὸς τὰ τελειότερα. Καὶ ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὅπως ἐξειλίχθη τὸ λίθινον ἐργαλεῖον, οὕτως ἐξειλίχθη καὶ ἡ χεὶρ ποῦ τὸ ἐκράτησε καὶ ὁ ἐγκέφαλος τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάπτειν ἐβοήθησεν ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀνω ἄκρου. Δὲν εἶναι δὲ τὸσον ὀλίγα καὶ ἀβέβαια τὰ ἀπτά ἴχνη τῆς ἐξελίξεως ταύτης τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως φαίνεται ὅτι πιστεύετε. Ἐλπίζω νὰ θελήσετε νὰ ἴδτε μερικὰ κάποτε εἰς τὸ μικρὸν Ἀνθρωπολογικὸν Μουσεῖον.

Ἄλλὰ, διὰ νὰ μὴ περιορισθῶμεν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἀποτελεῖ ἑλάχιστον τιμῆμα τοῦ ὅλου ἔμψιου κόσμου, ἔν μόνον θὰ σὰς παρεκάλουν. Ὅταν οἱ χρόνοι τὸ ἐπιτρέψουν, νὰ ἐπιχειρήσετε ἐν μικρὸν ταξίδιον ὅπουδήποτε ἡ ἐπιστῆμη εἰργάζεται, π. χ. ἔως τὰ σπήλαια Γκιρμαάντι. Τότε, ἰσχυρὸς πρὸ τῆς τομῆς τῶν στρωμάτων τῆς γῆς καὶ βλέπων τὴν σειρὰν τῆς ἀποκαλύψεως ἀπὸ κατωτέρων ὄντων εἰς τὰ κατώτερα στρώματα, μέχρι τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα, νὰ ἀναζητήσετε μίαν ἐξήγησιν τοῦ ἀπτότου δεδομένου τούτου.

Μεταξὺ δύο ἀπαντήσεων θὰ ἐκλέξετε: Ἡ τῆς τοῦ μεγάλου Κυθιέρου, ὅτι ὁ Δημιουργὸς ἠσχολεῖτο κατὰ περιόδους εἰς κατασκευὰς καὶ δημιουργίας νέας, ἢ τῆς ὑπάρξεως ἐξελίξεως τῶν (ἄγνωστον ἀκόμη πότε καὶ πῶς καὶ ποῦ καὶ πόθεν δημιουργηθέντων) ἐμβρίων ὄντων ἀπὸ τῶν ἀτελεστάτων εἰς τὰ πολυπλοκώτερα, μετὰ τῆς ἐξελίξεως ἄλλως τε καὶ αὐτῆς τῆς γῆς.

Ἄλλὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον, πλείστας τῶν μεγάλων τούτων ἀποβείξουν τῆς ἐξελίξεως ὀφειλομεν, ὡς ἀσφαλῶς γνωρίζετε, εἰς μεγάλους κληρικοὺς ἀνθρωπολόγους. Εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ «ἐρευνοῦν πιστεύοντες», ἐκεῖνοι ποὺ συνδυάζουν τὸ δίκαιωμα τοῦ ἐρευνᾶν, μὲ τὴν ἀνωτέραν ἀντίληψιν τῆς Θρησκείας.

Ἐλπίζω νὰ μὴ παρεξηγήσετε τὰς ὀλίγας ταύτας γραμάς, ὅπως δὲν παρεξηγῶ καὶ ἐγὼ τὴν ὑπέρθασιν ὑμῶν, ἢν ἀποδίδω εἰς τὸν προπαγανδιστικὸν ζῆλον.

Ὅμως, μίαν ἀνωτέρα, ὀλίγη ἀντίληψις τῆς Θρησκείας δὲν ἔχει ἀνάγκη τοιοῦτων ὑπερβάσεων. Πιστεύσατε, ὅτι πρὸς ἐξασκλούσθαι καὶ ἐπιτυχίαν τοῦ θεαρέστου καὶ χριστιανικωτάτου ἔργου σας, οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχετε νὰ ἀποβείξετε, ὅτι ἡ οἰαδήποτε Ἀφροδίτῃ ἐξῆλθε πράγματι ἔκπαυλος ἀπὸ τὰ κύματα τῆς ὠραίας θαλάσσης μας, ἢ ἡ Ἀθηνᾶ πάνοπλος ἀπὸ τὴν κεφαλῆν τοῦ ἀτάκτου παλαίου θεοῦ μας, ὡς ἔγραφον

(*) Σημ. «Ἀκτίων». Ἐπὶ τοῦ «καὶ ὁμοῦ κινεῖται» τοῦ Γαλλοκαϊοῦ, ἴδε ἀρθρὸν «Ἡ πυρὰ τοῦ Γαλλοκαϊοῦ» δημοσιευόμενον εἰς τὸ τεῦχος αὐτὸ σελ. 241-244.

καί ἄλλοτε. Εἶναι δυνατόν νά προήλθον καί ἀπό κάπως ἀτελεστερόους προγόνους, διά τούς ὁποίους ἄλλωστε ἡ φύσις δέν μάς ἠρώτησε, ἂν εἶναι βέβαια τοῦ γούστου μας! Δέν πρόκειται δά περὶ τῶν ἀντιπαθῶν σας πθήκων. Ἀλλά δέν νομίζετε ὅτι θά ἦτο καί δείγμα κακῆς ἀνατροφῆς τὸ νά αἰσχύνεται καίεις διά τούς κάπως ταπεινοὺς προγόνους του;

*

Ὅπως ὑπάρχουν καλοὶ καί κακοὶ ὕπνεται τῆς Θρησκείας, οὕτως ὑπάρχουν καί καλοὶ καί κακοὶ ὕπνεται τῆς Ἐπιστήμης. Καί οἱ μὲν καί οἱ δέ, οἱ κακοὶ δηλαδή, παρασύρονται ἐκ φανατισμοῦ, ἀδικαιολογήτου διά τούς χρόνους μας τουλάχιστον. Καί ὁ φανατισμός, ὅστις εἶναι δημιουργός παντός καλοῦ, ἐπὶ ὑπερβάσει εἶναι καί κακὸς σύμβουλος.

Ἡ Ἐπιστήμη προσπαθεῖ νά κατανοήσῃ τούς «νόμους τῆς φύσεως». Κάποτε, σπανίως, κατορθώνει νά πιστεύσῃ ὅτι τούς ἀνεύρε καί κατασκευάζει τότε τούς νόμους τῆς, τούς «ἀνθρωπίνους» νόμους. Συχνότερον ἀποτυγχάνει ἢ Ἐπιστήμη καί μὴ δυναμένη νά ἐξηγήσῃ τούς φυσικοὺς νόμους, ἀρκεῖται νά κατασκευάσῃ ἀξιώματα, θεωρίας, ὑποθέσεις τέλος. Ἐάν καί οἱ νόμοι, οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι, ἀποδεικνύονται καί οἱ πλέον πειστικοὶ ἀκόμη πολλάκις μετασχηματίζονται καί συμπληρωτέοι (Νεύτων-Ἀϊνστάϊν), πόσον περισσότερο μετασχηματίζονται εἶναι αἱ θεωρία καί αἱ ὑποθέσεις μὲ τὴν διαρκῆ πρόδον τῶν γνώσεών μας. Ὑπάρχουν πάντως βασικὰ ἐπιστημονικὰ ἀποκτῆματα τῶν ὁποίων τὸ βῆθρον κατά τὸ πλεῖστον εἶναι ἀδιάσειστον.

Ἡ Ἐπιστήμη θά ἐξακολουθήσῃ ὡπωδῆποτε τὸν δρόμον τῆς, ἐκτελοῦσα τὸ καθήκον τῆς. Μὲ ὁμοιοῦν δὲ καί ἐπιμονὴν θά μελετᾷ πλὴν τῶσαν ἄλλων καί τὸ γήϊνον ἀρχεῖον μὲ τὰς σκονισμένας ἐν κυριολεξίᾳ σελίδας, διά νά συμπληρώσῃ τὴν γενεαλογίαν τοῦ ἐμθίου κόσμου καί ἰδιαίτερως τούς κλάδους τοῦ προγονικοῦ τοῦ ἀνθρώπου δένδρου, ἐν γνώσει ὅτι οὐδέποτε θά κλείσῃ τὸ ἀπέραντον τοῦτο βιβλίον διά νά γράψῃ: «Τέλος».

Δέν ὑπάρχει ὁμως λόγος καί νά ἀπογοητευόμεθα διά τὴν ἀνθρωπίνην αὐτὴν ἀδυναμίαν.

Μετ' ἄκρας τιμῆς

Ἰωάννης Κούμαρης

ἐ. καθηγητῆς τῆς Ἀνθρωπολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ κ. ΚΟΥΜΑΡΗΝ

Δέν προτίθεμαι καθόλου νά διαφωνήσω πρὸς τὴν ἀποψιν ὅτι καί ὁ ἐπιστήμων πρέπει, ὅσον τοῦ εἶναι δυνατόν, νά εἶναι καλλιλόγος, καί ὅτι προσὸν καί τάλαντον εἶναι ἡ χάρις, μὲ τὴν ὁποίαν ἀναπτύσσονται καί ἐπιστημονικὰ ἀκόμη θέματα. Τὸ ζήτημά μας ὁμως δέν εἶναι αὐτό. Τὸ ζήτημα εἶναι κατὰ πόσον ἢ «ἐλαφρότης καί χάρις» ἐπέχει θέσαν ἐπιστημονικῆς ἀποδείξεως, κατὰ πόσον δικαιοῦμεθα νά δεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ ὅσα γράφει εἷας συγγραφεὺς ἐκ τοῦ λόγου καί μόνον, ὅτι εἶναι γραμμένα εἰς περιπνὸν καί ἐπαγωγὸν ὕφος. Εἰς τὸ ἄρθρον μου ἐθεώρησα ὡς ἐσφαλμένον ὄχι τὸ ὅτι ὁ Μηλιαράκης ἔγραψε εἰς τοιοῦτον ὕφος, ἀλλὰ τὸ ὅτι κατὰ τὸν κ. Κούμαρη, εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Μηλιαράκη διαπραγματεύειν θέματος ὁλον αἱ ψυχικαὶ ἰδιότητες τῶν ζώων, τὸν σπουδαιότερον ρόλον παίζουν «ἡ ἐλαφρότης καί ἡ χάρις». Ὁ κ. καθηγητῆς δηλαδή δέν ἠχάριστήθη ἀπλῶς ἀπὸ τὴν ἐλαφρότητα καί τὴν χάριν τοῦ ἔργου, οὐδὲ τὴν ἐπήνεσε μόνον, ἀλλὰ τὴν ἐχρησιμοποίησεν ὡς στοιχεῖον διά τὸν σχηματισμὸν τῆς κρίσεως τοῦ περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας τοῦ βιβλίου τοῦ Μηλιαράκη, διά τὴν ἐκδοσὴν τοῦ ὁποίου συνεργάσθη (ἀδιάφορον ἂν δέν τὸ ἐξέδωκεν ὁ ἴδιος, ἀφοῦ αὐτὸς ἐπεμελήθη τῆς ἐκδόσεως), μολοντί τὸ βιβλίον ἦτο πλέον ἐντελῶς ἀπληρωμένον. Αὐτὸ ἀκριβῶς, τὸ ὅτι μάς ἐπηρεάζουν τέτοια ἐξω-ἐπιστημονικὰ στοιχεῖα ἐπὶ ζητημάτων καθαρῶς ἐπιστημονικῶν (καί τὸ φαινόμενον ἔχει πολὺ μεγαλυτέραν ἔκτασιν παρ' ὅσον φανταζόμεθα) αὐτὸ ἐθεώρησα ὡς τὸ ἐσφαλμένον. Εἰς αὐτὸ ἀνεφῆροτο ἢ κριτικῆ μου. Ἡ ἀπάντησις τοῦ καθηγητοῦ κ. Κούμαρη δέν μοῦ δεικνύει κατὰ τί ἡ κρίσις μου εἶναι λανθασμένη. Παρακαλῶ δὲ τὸν ἀναγνώστην νά ἐξαναδιάσῃ, ἐφ' ὅσον τοῦ εἶναι πρόχειρον, τὴν περικοπὴν τοῦ ἀρθρου μου περὶ τῆς ὁποίας πρόκειται, εἰς σελ. 87 τοῦ προπερασμένου τεύχους τῶν «Ἀκτίνων». Μοῦ φαίνεται ὅτι αὐτὸ ἀρκεῖ.

*

Ἄλλ' ὁ κ. καθηγητῆς, γενικεύων πλέον, ἀρνεῖται τελείως ὅτι ἔγινεν ὕλιστικὴ προπαγάνδα ἐν ὀνόματι τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Θεωρεῖ λοιπὸν ὡς ἀπροκατάληπτον ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τὴν μονομερῆ καί μονόπλευρον ἀνάπτυξιν μιᾶς μόνον ὑποθέσεως, τὸν χλευασμὸν, τὰς ὕβρεις, ἐναντίον ὠρισμένης κοσμοθεωρίας, καί ὅλα αὐτὰ μὲ τὴν μέθοδον τῆς ἐκλαϊκείσεως; Ὅταν εἰς τὸν σπουδαστὴν, εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ σχολείου, εἰς τὸν ἀνθρώπον τοῦ λαοῦ, ἐκθέτομεν μὲ «χάριν καί ἐλαφρότητα» μόνον μίαν θεωρίαν καί αὐτὴν ὄχι ὡς θεωρίαν,

ὡς γνώμην τὴν ὅποιον ἡμεῖς ἀποδεχόμεθα, τὴν ὅποιαν ὁμως ἡ ἐπιστήμη ἀκόμη ἔχει ὑπὸ ἔλεγχον (ἂν δὲν τὴν ἔχη ἤδη ὀριστικῶς ἀπορρίψει) ἀλλὰ τὴν ἐμφανίζομεν ὡς θέσφατον, ὡς ἀλήθειαν ἐπιστημονικὴν ἐπάνω εἰς τὴν ὅποιαν δὲν χωρεῖ συζήτηση; "Ὅταν ὄχι μόνον τὸ 1890, ἀλλὰ τὸ 1915, τὸ 1936, ἀποσιωπῶμεν τελείως ὅτι ἐγγράφη εἰς ἄλλας τὰς χώρας τοῦ κόσμου καὶ ἀπὸ ἐπιστήμονας ἀναμφισβητήτου διεθνοῦς κύρους ἐναντίον τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς; "Ἄν αὐτὸ δὲν λέγεται προπαγάνδα, ἀλλὰ λέγεται ἀπροκατάληπτος ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, τότε ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἔχω τίποτε νὰ προσθέσω, διότι ἀναγκάζομαι εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, ἐπὶ τοῦ ὅποιο ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἔχω ἀρμοδιότητα. Πάντως ἀπὸ τὸν κ. Κούμαρη θὰ ἐπερίμενα—ἀνεξαρτήτως ὀνομάτων καὶ ὄρων—νὰ συμψηφίσῃ μαζί μου εἰς τὴν οὐσίαν, διότι, ὁμολογοῦμενος ὁ ἴδιος πολλὰκις ἔδωσε δειγμάτων εἰλικρινοῦς ἐκθέσεως τῶν θεωριῶν πρὸς τὰς ὁποίας συντάσσεται, ὡς θεωριῶν τὰς ὁποίας διαστῆλλει ἀπὸ τὰς ἀποδεδειγμένας ἀληθείας. 'Ὁ ἴδιος πολλὰκις τονίζει μὲ κάποιον εἰλικρινισμόν, ὅτι ἡ ἐξελεγκτικὴ θεωρία τὴν ὅποιαν φαίνεται νὰ ὑποστηρίξη, βασίζεται εἰς πολλὰς ὑποθέσεις καὶ εἰς πολλὰ πτωχὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα (Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκ. τόμ. Κ' σ. 184-186 καὶ τόμ. ΙΘ' σ. 430. Λαϊκὸν Πανεπ. «Βραδυνῆς» τεύχ. Β' 1933 σ. 19-28).

*

Καὶ τώρα μερικά ἐπὶ τῶν «θέσεων» τὰς ὁποίας ὁ κ. Κούμαρης θέλει νὰ ὑποστηρίξη:

Δὲν πρόκειται νὰ τεθῆ ἐν ἀμφιβόλῳ ἡ διαδοχικὴ ἐμφάνισις τῶν διαφόρων βαθμίδων τῶν ὄργανων ἐμῶν ὄντων. Ἀπὸ τοῦ σημείου ὁμως αὐτοῦ μέχρι τοῦ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ μία μορφή προήλθεν ἀπὸ τὴν ἄλλην, ὑπάρχει κάποια ἀπόστασις, τὴν ὅποιαν ἡ φύσις δὲν μᾶς ἔδωσε τὴν δυνατότητα νὰ τὴν διατρέξωμεν ὁμαλῶς διὰ τῆς παρατηρήσεως ἢ τοῦ πειράματος. «Ἐάν τὰ στρωματογραφικὰ δεδομένα, λέγει ὁ Rabaud, δίδουν κάποτε ἐνδείξεις διὰ τὴν διαδοχὴν τῶν μορφῶν, αὐτὰ εἶναι πολὺ κεφαλαιώδεις καὶ εἰς τὰς περισσότερας περιπτώσεις ἡ κατάταξις εἰς μίαν σειρὰ βασίζεται εἰς καθαρῶς μορφολογικὰ κριτήρια, ποὺ προέρχονται ἀπὸ μίαν ἰδέαν *a priori*. Ἀναλόγως πρὸς τὰ κριτήρια ποὺ ὑποθετοῦμεν, καταρτίζομεν τὴν σειρὰν κατὰ μίαν ὀρισμένην τάξιν ἢ καὶ τὴν ἀντίθετον πρὸς αὐτήν, ἐξ ἴσου ἀληθοφανῆ, χωρὶς ποτὲ ἓνα ἀκριθὲς γεγονός νὰ χρησιμοῦν ὡς ἐπικύρωσις ἢ ὅποιον νὰ δίδῃ κάποιαν βεβαίωτην εἰς τὰ συμπεράσματά μας» (1).

Ἐπειδὴ ὁμως ἡμεῖς βιαζόμεθα νὰ ἔχωμεν ὀλοκληρωμένην κάπως τὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου ὁ ὁποῖός μας περιβάλλει, συνεπιηρόσαμεν δι' ὑποθέσεων τὸ ὑπάρχον κενὸν καὶ τοῦτο διότι μόνον κατὰ φαντασίαν εἶδομεν μέχρι σήμερον νὰ μεταβάλλονται φυσιολογικῶς τὰ εἶδη, ἀφοῦ, ὁπως τονίζει καὶ ὁ ἐξελεγκτὴς καθηγητὴς M. Caullery «κανένα θετικὸν γεγονός δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν φύσιν μέχρι σήμερον ἢ εἰς τὸ πρόσφατον παρελθόν, ποῦ νὰ μαρτυρῆ διὰ τὸν σχηματισμὸν νέων τύπων. Ἄπ' ἐναντίας, προσθετεῖ, ἡ πειραματικὴ μελέτη τῆς κληρονομικότητος ἀπαδεικνύει τὴν σταθερότητα ὄλων τῶν εἰδῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔγιναν ἄρκετα πειράματα» (2).

Παρὰ ταῦτα ὁ καθηγητὴς κ. Κούμαρης λέγει ὅτι «ἡ βᾶσις τῆς βιολογίας, ἡ ἐξέλιξις, παρσιμένει ἀδιάσειστος, μὲ τὰς σημερινὰς μᾶς γνώσεις... καὶ τοῦτο, ἴδ' ὅλον τὸν ἔμθιον κόσμον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄθιον, ἂν δὲν ἀπατώμαι». Ἐκ τοῦ ὅτι ὁμως εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἀνοργάνων χημικῶν ἐνώσεων παρατηρεῖται ἐξελεγκτικὴ παραγωγή αὐτῶν ἐξ ἀλλήλων, ὅπως ἐπίσης καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἐξελίξεως εἶναι βασικὴ εἰς τὴν βιολογίαν διὰ τὴν ἐξηγήσιν τῶν φαινομένων τῆς ὄντογενέσεως, δὲν ἔπεται ἀναγκαιῶς ὅτι πρέπει νὰ ἐπεκταθῆ αὕτη καὶ ἐπὶ τῶν φαινομένων τῆς φυλογενέσεως. Διότι ἐνῶ τὰ δύο πρῶτα γίνονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας ἀκαταπαύστως καὶ εἰς κάθε στιγμὴν ἡμποροῦμεν νὰ τὰ ἐπαληθεύσωμεν πειραματικῶς, τὰ τελευταῖα κοπεῖς ποτὲ δὲν κατῶρθως νὰ τὰ ἴδῃ πραγματοποιούμενα καὶ κανένα πείραμα δὲν ἡμπόρσει νὰ πιστοποιήσῃ τὴν κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἔνοιαν ἐμφάνισιν νέων σταθερῶν μορφῶν ὄργανων ὄντων. Βεβαίως «τὰ δεδομένα δὲν εἶναι εὐκαλιν νὰ μεταθληθῶσιν», ἀλλὰ ἀκριθῶς αὐτοῦ εὐρίσκεται τὸ ζήτημά μας: Ποῖα εἶναι αὐτὰ τὰ «δεδομένα»; Ἐδῶ δὲ ἡ πραγματικότης μᾶς ὁμιλεῖ μὲ τὰ ἐπιμόνως ἀρνητικὰ πειραματικὰ δεδομένα, τὰ ὁποῖα δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζονται ἢ νὰ παρασιωπῶνται. Ἐάν κρίνομεν μὲ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν κριτήριον, θὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἐπέκτασις τῆς ἔννοιας τῆς ἐξελίξεως ἐπὶ τῶν φαινομένων τῆς φυλογενέσεως, εἶναι πράξις γενικεύσεως, ποῦ ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ διευκολύνῃ ἄπλως τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ ἐργασίαν, εἶναι δηλαδὴ ὅπως συνήθως λέγουν, «ὕποθεσις ἐργασίας». Πρέπει ὁμως νὰ τονισθῆ ὅτι ἡ «ὕποθεσις» αὕτη δὲν εἶναι συνέπεια πειραματικῶν ἐξαγομῶν καὶ ἐπομένως δὲν ἔχει ποσῶς τὸ στοιχεῖόν τῆς ἀποδεδειγμένης ἐπιστημονικῆς ἀληθείας.

(1) E. Rabaud, Elements de Biologie générale, Paris 1928 p. 3-4.

(2) M. Caullery, Le problème de l'évolution, Paris 1931 p. 412.

«Ασφαλώς, «τά δεδομένα δεν είναι εύκολον να μεταβληθώσιν», δεν είναι όμως και επιστημονικόν να τὰ ἐρμηνεύωμεν ὅπως-δήποτε μετὰ μίαν *a priori* κατασκευασθεῖσαν θεωρίαν, χωρίς να ἔχωμεν καμμίαν διάθεσιν να τὴν ἀναθεωρήσωμεν, ἔστω καὶ ἂν αὕτη δὲν ἐπιβεβαιούται ἀδιαμφισβητήτως ἐκ τῶν ὑπέρων. «Αἱ τελευταῖαι ἔβρυναι, γράφει (σ. 401-402) ὁ Caullery, ἀντιθέτως παρ' ὅτι θὰ ἠδύνατο να φαντασθοῦν πρὸ 50 ἐτῶν, ἐνίσχυσαν πολὺ περισσότερον τὴν ἰδέαν τῆς σταθερότητος, τὴν ὅποιαν παρουσιάζουν σήμερον αἱ ζῳικαὶ καὶ φυτικαὶ μορφαί, καὶ ἀνεθίβασαν τὰς διακυμάνσεις των ἢ εἰς φαινόμενα καθαρῶς ἀτομικά, χωρίς οὐσιώδη ἀντίκτυπον εἰς τὴν «σειράν», ἢ εἰς μίαν περιωρισμένην διαφοροποίησιν, ἢ ὅποια δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τὸν τύπον κάθε εἶδους».

*

Ὁ κ. καθηγητὴς ἀναφέρει ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Darwin δὲν κατέπεσεν, ὡς ἐπιστεύθη. Καὶ τὴν μὲν ὀρθότητα τῆς ἰδέας τοῦ ἀγῶνος περὶ ὑπάρξεως ὡς αἰτίας τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς, δὲν βλέπομεν τοῦ καὶ πότε ἠμφεσθητήσαμεν. Ποῖαν ὅμως ἐπίδρασιν θὰ ἠδύνατο να ἔχῃ ὁ ἀγῶν αὐτὸς εἰς τὴν δημιουργίαν νέων εἰδῶν, ἀφοῦ αἱ ἀτομικαὶ παραλλαγαὶ δὲν κληρονομοῦνται, ὡς σαφῶς κατεδείχθη διὰ τῶν πειραμάτων τοῦ Johanssen, κυρίως ἐπὶ τῶν καθαρῶν σειρῶν; (3). Λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς ἐξ ἀφορμῆς τῶν πειραματικῶν τούτων ἐβρυνῶν καθορισθεῖσης βασικῆς βιολογικῆς σημασίας τὴν ὅποιαν ἐνέχει ἡ δι-ἀκρίσις τοῦ «φαινοτύπου», ἀπὸ τοῦ «γονοτύπου», ἢ ὅποια ἀπεδείχθη τόσο καρποφόρος διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ὀργάνωσιν καὶ ἀσφαλῆ διεξαγωγὴν τῶν πειραμάτων τῆς Γενετικῆς, πρέπει να ἀπαντήσωμεν: Καμμίαν! Βλέπομεν δηλ. ὅτι ἐκεῖνο ἀκριθῶς τὸ ὅποιον ἀρνοῦνται να μᾶς δώσουν τὰ πειράματα, εἶναι ἡ θεμελιώδης προϋπόθεσις τοῦ Darwin περὶ τῆς κληρονομίας τῶν ἀτομικῶν παραλλαγῶν. Ἄλλ' ὅταν ἡ βασικὴ αὕτη προϋπόθεσις δὲν ἀποδεικνύεται πραγματικῆ, τότε ἡ διὰ τοῦ ἀγῶνος περὶ ὑπάρξεως ἐπιτελούμενη φυσικὴ ἐπιλογή εἶναι φανερόν ὅτι ἀδυνατεῖ να ἐπιτελέσῃ τὴν βαθμιαίαν κατὰ τὸν Darwin μεταβολὴν τῶν εἰδῶν. Ἡ δράσις τῆς ἐπομένως περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἑκκαθάρσιν τῶν «βιοτύπων» τῶν «πληθυσμῶν», τοῦ ἀπαντῶνται εἰς τὰς ζωοκοινωνίας καὶ φυτοκοινωνίας, μετὰ σκοπὸν τὴν διατήρησιν τοῦ μέσου ὄρου τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ εἶδους σταθερῶν.

(3) W. Johanssen, *Elementen der exakten Erblchkeitslehre*, Jena 1926.

Διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ διανοητικοῦ ἰσοκοδηματοῦ τοῦ Darwin ἐτέθη ὡς θεμέλιον ἡ κληρονομία τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν. Ἡ πειραματικὴ κληρονομικότης ἀφαίρει τὸν θεμέλιον αὐτὸν λίθον. Κατὰ συνέπειαν τὸ οἰκοδόμημα, ἂν ἀκολούθη τούς φυσικοὺς νόμους, πρέπει να πέσῃ. Ἐκτὸς ἐὰν ὑπακούῃ εἰς ἄλλην *ad hoc* κατασκευασθεῖσαν λογικὴν, διάφορον ἐκείνης τὴν ὅποιαν ἔχομεν ὅλοι αἱ ἄνθρωποι. Οἱ καθηγηταὶ Guillemont καὶ Mangenot γράφουν ὅτι «ὅτε τοῦ Λαμάρκ ὅτε τοῦ Δαρβίνου αἱ ὑποθέσεις εἶναι ἀρκεταὶ διὰ να ἐξηγήσωσιν τὴν ἐξέλιξιν, καὶ πρέπει να ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἡ ἐξήγησις αὕτη, παρὰ τὴν πρόσδον τῆς ἐπιστήμης, δὲν εὐρέθη ἀκόμη (+). Ἡμεῖς δὲν ἔχομεν να προσθέσωμεν τίποτε ἐπ' αὐτοῦ. Τὸ μόνον ἴσως πού θὰ ἠδύνατο να παρατηρηθῆ, εἶναι ὅτι ἡ βλαστικὴ ἐπιλογὴ τοῦ Weissmann, μετὰ τούς πρώτους ἐνθουσιασμούς τούς ὁποίους ἐγέννησεν ἡ θεωρία τῶν μεταλλαγῶν τοῦ de Vries, ἔπαισε να διδῆ ἐλπίδας ἱκανοποιητικῆς λύσεως τοῦ ζητήματος, διότι μόνον βλασθεραὶ μεταλλαγαὶ ἐπιτελούθησαν διὰ τοῦ πειράματος μέχρι σήμερον» (5).

*

Θὰ ἠθέλωμεν να διατυπώσωμεν καὶ μίαν ἐρώτησιν πρὸς τὸν κ. καθηγητὴν: Τοῦ ἐγκεφάλου «τὴν ἀνάπτυξιν ἐδοθήσασιν ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἄνω ἄκρου», ἢ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἄνω ἄκρου συνετέλεσεν ἡ ἐγκεφαλικὴ ἱκανότης πρὸς σύλληψιν σχεδίων διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖτο οὐχ ἡ τυχοῦσα δεξιότητινα, τὴν ὅποιαν τὸ ἄνω ἄκρον ἐκαλεῖτο διὰ τῆς ἐξασκήσεως να ἀποκτήσῃ;

Ἄν ἡ μόνη ὑπάρχουσα διαφορὰ μεταξύ τοῦ ἀνωτέρου γνωστοῦ θηλαστικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου συνίστατο εἰς τὴν κατὰ ποσὸν ἐγκεφαλικῆς οὐσίας ὑπεροχὴν τοῦ τελευταίου καὶ τὴν συμπαρομαρτοῦσεν διανοητικὴν, θὰ ἦτο ἴσως «δείγμα κακῆς ἀνατροφῆς» να μὴ ἀναγνωρίζῃ κανεὶς «τοὺς κἄπως ταπεινοὺς προγόνους του». Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι γινώσις ἐπιστημονικῆ, ἀλλ' ἀπλὴ καὶ κἄπως αὐθαίρετος, ὑπόθεσις. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ τῶν προγόνων μας, δὲν ἔχομεν παρὰ να ὑπενθυμίσωμεν ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ καθηγητὴς κ. Κούμαρης, γράφει ἀλλοῦ ὅτι αἱ γινώσεις μας δὲν εἶναι τελείως ἱκανοποιητικά, ὅτι «ἂν ἠθέλωμεν να εἰμθεθα ἀκριθέστεροι δὲν θὰ ἐχρησιμοποιοῦσαμεν οὐδὲ τὸν ὄρον «πρόγονο» καὶ ὅτι δὲν κατέχομεν ἀκό-

(4) N. Guillemont—G. Mangenot: *Biologie végétale*, Paris 1937, p. 849.

(5) M. Caullery, *μν. ἐργ.* σελ. 419.

μη τούτος υποθετικότητος αὐτοῦς προγόνους μας δυστυχῶς. Ἐπίσης τονίζει ὅτι «δυστυχῶς καὶ ταῦτα καὶ ὀλίγα εἶναι καὶ λίαν ἀμφίβολα ἀκόμη, ὅπως πληρῶσουν τὸ χάσμα μεταξύ ἀνθρωποειδῶν πιθήκων καὶ ἀνθρώπων καὶ στηρίζουν, ὡς ἀποδείξεις ἀσφαλεῖς, τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελιξέως»⁽⁶⁾. Θὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ τοιαύτη καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον καὶ ἂν θέλουν οἱ ὑποστηρικταὶ τῆς νὰ τὴν παφουσιάζουν ὡς προφανῆ καὶ λογικοφανῆ, δὲν παύει νὰ ἔχη τὴν χροιάν ὑποθέσεως, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι καὶ διάφοροι σύγχρονοι εἰδικοί ἀντιμετωπίζουν κατὰ διάφορον τρόπον τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἀναφέρομεν μερικoὺς ἀπὸ τοὺς γνωστότερους εἰδικούς: Τοὺς παλαιοντολόγους Fr. von Huene (καθηγητὴν εἰς τὴν Τυβίγγην)⁽⁷⁾ καὶ E. Dacqué (καθηγητὴν εἰς τὸ Μόναχον), τοὺς ζωολόγους, F. Alverdes (Μαρβούργον)⁽⁸⁾ καὶ Friedrichs⁽⁹⁾, τὸν γεωλόγον E. Hennig (Τυβίγγην) καὶ τὸν ἀνθρωπολόγον M. Westenhöfer (Βερολίνου)⁽¹⁰⁾.

Πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι μὲ τὰ ἀνωτέρω δὲν θέλομεν νὰ λύσωμεν ἐδῶ τὸ ζήτημα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ἀναγωγή εἰς τὴν γενικώτεραν θεώρησιν τοῦ κόσμου, εἰς τὸ γνωστὸν δηλ. πρόβλημα, ἂν ὁ κόσμος γενικῶς, ὁ ἀνθρώπος εἰδικώτερον, εἶναι δημιουργίας ἢ αὐτομάτου, τυχαίας, γενέσεως ἀποτελέσμα. Τὴν χριστιανικὴν κοσμοθεωρίαν ἐνδιαφέρει μόνον ποῖος ἐδημιούργησε τὸν κόσμον καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα. Κατὰ τὰ λοιπὰ μένει

(6) I. Κούμαρη: Οἱ πρόγονοι τοῦ ἀνθρώπου. Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον Βραδυνῆς, Τόμ. Β, 1933 σ. 18 καὶ 24.

(7) Ist der Werdegang der Menschheit eine Entwicklung? 1937.

(8) Leben als Sinnverwirklichung, 1939.

(9) Oeko'logie als Wissenschaft von der Natur, 1937.

(10) Der Eigenweg des Menschen, 1942.

ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτὴν συζήτησιν καὶ δὲν θέλει νὰ ταχθῆ «ὐπὲρ» ἢ «κατὰ» τῆς ἐξελιξέως τῶν ἐμβίων ὄντων. Αὐτὸ ἄς τὸ λύσῃ ἡ ἐπιστήμη. Ἀλλὰ προσοχή: νὰ τὸ λύσῃ. Καὶ νὰ τὸ λύσῃ ἡ ἐπιστήμη, καὶ ὄχι αἱ ὑποθέσεις ποῦ χρησιμοποιοῦν τὸ ὄνομα τῆς ἐπιστήμης!

Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ βασικόν μας αἴτημα: Νὰ μὴ χρησιμοποιοῦνται οἱ ὄνομα τῆς ἐπιστήμης διὰ νὰ καλύψῃ τὰς ἰδικὰς τοῦ ὑποθέσεις, τὴν ἰδικὴν τοῦ μεταφυσικὴν, τὴν ἰδικὴν τοῦ πίστιν. Ὅπως ὁ Χριστιανὸς καθαρά καὶ ἀπροκαλύπτως ἐμφανίζει τὴν πίστιν του ὡς πίστιν, ἔτσι καὶ ὁ ὁπαδὸς τῆς οἰαοδήποτε ἄλλης κοσμοθεωρίας νὰ ὁμολογῇ τὴν πίστιν του ἀντὶ τὰ τὴν ἐμφανίσῃ ὡς ἐπιστημονικὸν τάχα δεδομένον. Μόνον ἔπειτα ἀπὸ ἓνα τοιοῦτο ξεχώρισμα, ἀπὸ ἓνα τοιοῦτον καθαρόν, θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ πραγματικότης ὅτι ὁ κ. καθηγητὴς πολὺ ὀρθῶς ζητεῖ καὶ πολὺ εὐστόχως διατυπώνει: Νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ ἐπιστήμη τὸν δρόμον τῆς, ἐπιτελοῦσα τὸ καθήκον τῆς. Διότι περὶ αὐτοῦ πρόκειται!

ΣΕΡΓΙΟΣ ΠΥΛΑΟΣ

Υ. Γ. Ὅπως καὶ ἀλλοχθὺ ἐτονίσθη, τὸ «περὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα κλπ.». ἄρθρον τοῦ Πασσαλινοῦ τεύχους, εἶχε σκοπὸν νὰ δείξῃ μὲ κάθε συντομίαν καὶ εἰς τὰς κυρίας τῶν γραμμῶν τὰς σχετικὰς ζυμώσεις ποῦ ἐσημειώθησαν ἀπὸ 50ετίας στὸν τόπον μας καὶ ἐπομένως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη τὴν πληρότητα ποῦ θὰ ἤρμοζε σὲ ἓνα τέτοιο θέμα.

Ἐξ ὑστέρου μᾶς ἐδόθησαν πολλαχόθεν ἀφορμαὶ διὰ νὰ ἴδωμεν ὅτι καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες ἀπροκατάληπτως ἐργασθέντες, συνέβαλον θετικῶς εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ τόνωσιν ὑγιoῦς κοσμοθεωρίας. Δὲν ἔχομεν λοιπὸν καμμίαν ἀντίρρησην νὰ ἐπανέλθωμεν συμπληρωματικῶς εἰς προσεχῆς τεύχος καὶ εὐχαρίστως θὰ ἐβλέπομεν καὶ ἄλλους, οἵτινες θὰ ἔθεταν εἰς τὴν διάθεσίν μας στοιχεῖα ποῦ θὰ συνέβαλλον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην τῆς ἐρεῦνης.

Η ΜΠΑΛΑΝΤΑ ΤΩΝ ΚΟΛΑΣΜΕΝΩΝ ΠΟΥ ΣΩΘΗΚΑΝ

A'.

Ἄπο παλιὰ, πολὺ παλιὰ, ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια ἀκόμα πίσω,
ἐπορευόταν μέσ' τῆ θάλασσα τοῦ χρόνου τὸ μεγάλο Βασιλεῖο τῆς Χαράς,
πού τὸ ἔζωναν ἀπ' ὀλοτρόγυρα ξέρες ἄγριες
καὶ θάλασσες αἰώνια παραγμένες.

Οἱ ξέρες ἦταν ὄλο γυμνά βράχια

πού τᾶκαίγει ὁ ἥλιος ἢ τὰ σκέπαζαν ὀλοχρονιές τὰ χιόνια
κι' οἱ θάλασσες ἔβερναν ἀδιάκοπα τὰ μαῦρα τοὺς κύματα
σ' ὄλο τὸ ἀτελεύτητο μάκρος παντοτινῆς νύχτας.

Θερία, μεγάλα συχαμένα σερπετὰ κι' ἔξαλλοι ἀνθρωποφάγοι τριγύριζαν
[οἱς πέτρες

καὶ τέρατα θαλασσινὰ ἀνέβαιναν κάποτε
ἀπὸ τὰ κολασμένα πελαγίσια σπλάγχνα.

"Ὅμως, μέσ' ἀπ' τὰ τεῖχη—τὰ κολοσσαῖα,

τὰ ἐφτάδιπλα, πού ὡς τὸν οὐρανὸ ἀνεβαίνουν,
τεῖχη, χάσμα καὶ χώρισμα καὶ φράγμα—τί χαρὰ!

Τί χαρὰ μέσ' στοῦ μεγάλο τοῦ Βασιλείου τῆς Εὐτυχίας!

Τί χρώματα, γλαυκὰ καὶ χρυσαφιά καὶ ρόδινα,
τί ἥλιος καὶ τί χαϊδέματα τῆς αὔρας.

Τί θάλασσες σαπφείρινες, ὁ πόντος γαλανός,
ὄλο ἄρωμα καὶ χρῶμα καὶ φρεσκάδα.

Χρυσὰ παλάτια, ἀσημωτοὶ πύργοι—καὶ δέντρα, καὶ πρασινάδες καὶ νερά.

Καὶ κῆποι καὶ λουλούδια. Ἡ γῆ—εὐλογημένη γῆ—

ἀναθίνει τὰ σωρὸ, μονάχη, δίχως μόχθο.

Ἐκεῖ εἶν' ὁ Ἄδας ἄρχοντας. Τὸν ἔχρισε ὁ μεγάλος Βασιληᾶς, αὐτὸν καὶ
[τὴν ἀρχόντισσα τὴν Ἔα.

Τὸν πήρε καὶ τοῦ φόρεσε χρυσὴ στολὴ καὶ χρυσὸ στέμμα στοῦ κεφάλι,

καὶ μὲ τὰ ἴδια τὰ χρυσὰ ἐστόλισε καὶ τὴν Κυρὰ τὴν Ἔα.

Τοὺς ὥρισε νὰ ἐξουσιάζουν ὅλη τὴ χαρὰ, ἄρχοντες σὲ μιὰ χώρα,

κι' ὅπου τῆς καρδιάς τοὺς ἢ γνώμη τοὺς τραθοῦσε νὰ γυρίζουν

μέσ' στοῦ μεγάλο τοῦ Βασιλείου τῆς Χαράς. Μόνο βουλή του ἦταν

νὰ μὴ ζυγώσουν, νὰ μὴ μποῦν, σ' ἓνα παλάτι ἀπ' ὄλα,

σ' ἓνα πού μέσ' στὴ μέση τοῦ βασιλείου ὑψιόνταν.

"Ὅμως μιὰ μέρα ἡ Κυρὰ ἢ Ἔα κάποιο γέρο

μ' ἀράχνες στὰ μαλλιά, πολύξερο, ἀλλὰ μὲ ποιηριὰ στὰ μάτια,

βρῆκε μπροστὰ τῆς, σκυφτό, σερνάμενο, κι' ἐκεῖνος,

ἀφοῦ τὴν καλωσῶρισε καὶ τὸ σέβας

τῆς πρόσφερε καθὼς πού ταίριαζε στὴν ἀρχοντιά τῆς.

εὐθύς, μέ χαμογέλοια, τσιριμόνιες, ὑπακλίσεις
καί τῆς ράχης φιδολυγίσματα παράξενα γιά τὰ γεράματά του,
ἄρχισε νά τῆς λέη πὼς ἦταν κρῖμα τέτοια νειῶτα,
τέτοια ὠμορφιά καί γνώμη
νά μὴν ἀνέβου—γιατί ὄχι;—ὡς τὸ θρόνο. Κι' ἦταν τὸ μόνο εὐκολο:
Δέν εἶχε παρά τὸν Ἄδα νά πάρη ἀπὸ τὸ χέρι καί μαζί του
μέσ' στὸ παλάτι εὐθύς νά μποῦν κι' Ἰαία στὸ θρόνο νά τραβήξουν.
Οἱ φύλακές του, ἡ φρουρά, ὅλοι οἱ ἀρχόντοι,
μόλις θά μπαῖναν, θέ νά σκύβαν τὸ κεφάλι,
Τ' ἦταν ἔτοι γραφτό, πὼς ὅποιος
στὸ θρόνο ἀπάνω ἀνέβαινε, Ρήγας θέ νάταν σ' ὅλο τὸ Βασίλειο τῆς Χαράς,
Γι' αὐτὸ κι' ὁ Βασιλεὺς μέ Διάτα ἐφτάβουλλη
τὸ ἔμπα στὸ παλάτι εἶχε ξεκόψει.
Δύναμι, ἄρματα, στρατός, δέ χρειαζόνταν. Μόνο ἀποκοτιά—καί γνώσι,
αὐτὴ πού ὁ γέρος, ἔτσι εἶπε, τόσο εὐγενικά τῆς πρόσφερε.

Ἐγυάλιζαν τοῦ γέρου τὰ μάτια, τὰ χεῖλια στάζανε λές μέλι.
Ἡ εὐγένεια, τὰ λόγια κι' ἡ ἀνάσα του σερνόντουσαν τριγύρω
στά πόδια τῆς ἀρχόντισσας. Ἔσθωναν κάθε ἀντίλογό της.
Ἄουπο τὸ πρόσωπο κι' ἄν γύριζε, πάντα μπροστά ὁ γέρος,
ἐκφραστικός, ὅλος χειρονομίες καί νοήματα ὑποκλινόταν ἐξηγώντας
τὸ πὼς καί τί—μά ἦταν τόσο ἀπλό...
Κι' ἐπέισθηκε. Ἄμέσως τρέχει στὸν Ἄδα,
τοῦ ξηγᾶ, ὄλη θέρη καί μανία κι' ὄνειρο,

καί τόν τραβᾷ, ὡς εἶπε ὁ γέρος, ἀπ' τὸ χέρι.
Καί τρέχει ἔμπρός, πηδοῦν μαζί, φτεροκοποῦν...—Καί μπαίνουν στό παλάτι!

Ἄληθεια, ἦτανε τόσο ἀπλό—τόσο τρομαχτικά ἀπλό, ὅσο βαρύ!...
Τρέμουμε τώρα ὁ Ἄδας κι' ἡ Ἐα μέσ' στό παλάτι πού δέν ἔχει τέλος.
Τί ὕψος καί βάθος! Τί μεγαλεῖα ἀφάνταστα γιὰ τὴ φτωχὴ καρδιά τους!
Νοιώθουμε πῶς δέν ἦτανε γι' αὐτούς—πῶς δέν μποροῦν, θά σπάσουν, δέ

το, Ρηγικό Παλάτι κι' ἡ Ἐξουσία. Ἦταν ἀπ' ἄλλη πάστα καμωμένοι.
Ριγοῦν τὰ φυλλοκάρδια τους στὴ θέα ἔμπρός τοῦ θρόνου
καί κλειοῦν τὰ μάτια μὴν τὰ χάσουν ἀπὸ τ' ἀστραποβόλημά του.
Ἄληθεια, ἦτανε τόσο ἀπλό, τόσο εὐκόλο—ἀνοιχτές ὅλες οἱ πόρτες!
Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!
Τὴν τέχνη, τὴ γνῶσι καί τὴ δύναμι μπορεῖς νὰ τὰ νικήσης μὲ τὰ ἴδια ὄπλα
καί δίχως φόβο νὰ τραθῆξῃς μπρός.
Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!
Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!

Αὐτ' ἦταν τώρα τοῦ Ἄδα ἡ γνῶσι καί τῆς Ἐας, ἐνῶ σκυμμένοι
μέσ' ἀπ' τὴ σφαλιχτὴν οὐρά, κυττᾷ νὰ κρῦψουν τὸ μαρτύριό τους
καθῶς προσμένουν νὰ φανῇ ὥραν τὴν ὥρα ὁ Βασιλεὺς.

Δέν εἶναι τίποτε νὰ νικηθῆς σ' ἕναν ἀγῶνα καί νὰ πέσης.
Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!
Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!
Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!

Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!
Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!
Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!

Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!
Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!
Ἄλλοι στὸν πού δέν φυλάγεται ἀπὸ τίς ἀνοιχτές πόρτες!

καί δάκρυα, πολλά δάκρυα. Γῆς ἔξορίας.
 Κι' ὄμως δέν εἶν' αὐτό τὸ πῶ χειρότερο. Τὸ πῶ βαρὺ
 εἶναι τὸ πὼς τοὺς μπόλιασε μιὰ φορά ἡ ἀποστασία.
 "Ἔτσι κι' αὐτοὶ καὶ τὰ παιδιὰ τους καὶ τῶν παιδιῶν τους τὰ παιδιὰ
 τὴν ἔχουνε στὸ αἷμά τους. "Ὅσο κι' ἂν νοιώθουν ὄρες-ὄρες μεταμέλεια,
 τοὺς καίει κείνος ὁ πόνθος. Μιὰ πού ἐφλόγιζε τὰ σπλάχνα τους,
 δὲ σβύνει. Τοὺς τραβᾷ, τοὺς σέρνει, τοὺς πινάζει, τοὺς παιδεύει
 ὡς πού θεριεύει κάποτε—ἢ κακιά πηγή ὠριμάζει—
 καὶ τότε ξέφρενοι, τρελλοί, μανιάζουν νὰ ἐπιχειρήσουν τὸ ἕνα 'Ολέθριο:
 Νὰ φύγουν ἔξω ἀπὸ τὰ Τείχη!
 Νὰ βγοῦν ἔξω καὶ πέρα ἀπ' τὸ βασίλειο τῆς Χαρᾶς καὶ νὰ χορτάσουνε
 [ἀποστασία!
 Καὶ τὴν ἴδια ὥρα πού παίρνουν τὴν ἀπόφασι νὰ φύγουν, ἀκούγονται τὰ
 [βήματα
 βασιλικῶν ἀποσταλμένων ποῦρχονται νὰ εἰποῦν καὶ νὰ ἐκτελέσουν
 τὴν καταδίκη ποῦθγαλε ὁ Βασιληᾶς,
 ὁμοια κι' αὐτὴ μὲ τῶν κατὰδικῶν τὴν ἐκούσια ἀπόφασι:
 "Ἐξω ἀπ' τὰ τείχη! Γιὰ χωρισμὸ τελειωτικὸ κι' αἰώνιο!
 Κι' ἔτσι τοῦ "Ἄβα καὶ τῆς "Ἐας τὰ παιδιὰ, ὅταν τὸ κακὸ μπόλι τοὺς τρελλῶνη
 ἕνα-ἕνα ἢ πολλὰ μαζί, σωρὸ, ὄμως μοναχικὰ πάντα κι' ἔρημα,
 ἀφίνουν πίσω τους τὰ τείχη, πηγαίνοντας πρὸς τὴν αἰώνια νύχτα:
 Σπῆς ξέρες πού τίς τριγυρίζουν ἐξαλλοὶ ἀνθρωποφάγοι,
 στὶς θάλασσες πού τέρατα ξεβράζουν ἀπ' τὰ κολασμένα σωθικὰ τους!

"Ἀνθρώπε, δέν εἶν' ἄλλο γιὰ νὰ κλαῖς, στὸν Κόσμο, παρὰ ἐτοῦτο!...

B'

"Ἔτσι ἐζούσατε, χρόνια καὶ χρόνια, στῆς ἐξορίας τῆ γῆ, τοῦ "Ἄβα καὶ
 [τῆς "Ἐας τὰ παιδιὰ.
 "Ἦτανε μιὰ φυλὴ ἀπὸ γεννησιμοῦ της χαλασμένη, πού τῆς καταστροφῆς
 ἔφερε μέσα της τὸ σπέρο. Τοῦ ὀλέθρου ὁ πόνθος τὴν τραβοῦσε
 λὲς σὰ μαγνήτης. Κι' ἔτσι ὅταν ἡ τραγικὴ ἔφταν' ὥρα,
 μαῦρα ἕνας-ἕνας ἔκανε πανιά γιὰ τὸ μοιραῖο ταξεῖδι.
 Βέβαια, τοῦ βασιληᾶ ἡ ἀγάπη δεινὰ εἶχε τρωθῆ. Ἀπὸ τῆς ἐξορίας τῆ γῆ
 νὰ ἐπιστρέψουν περιέμενε τ' ἄσωτα παιδιὰ, κι' ἀνθρώπους του ἔστειλε
 πολλούς,
 ἄλλους πού γύριζαν στοὺς σκονισμένους δρόμους της, τὸ χιτῶνα τοῦ ἀνα-
 [χωρητῆ φορῶντας.
 κι' ἄλλους πού ἠγεμόνες ἔγιναν καὶ συμβουλάτορες. Μὰ ὄλους
 τοὺς ἀρνήθηκε ἡ κακιά φυλὴ. Τοὺς πετροβόλησε, τοὺς ἔδιωξε,
 τί γιὰ τὸ Βασιληᾶ δέν ἠθελε ν' ἀκούση.
 "Ἔτσι ἐφάνηκε πὼς τίποτα δέν ἦταν μπορετὸ νὰ γίνῃ. Μέσ' ἀπὸ τὴν ἴδια
 τὴν ἐξόριστη φυλὴ δέν ἦταν νὰ καρπίση ἡ σωτηρία.
 Κι' ὄσοι ἀκόμα κάποτε, σὲ σοβαρὲς στιγμὲς, λαχτάραγαν
 ν' ἀφήσουνε τὴ χώρα τῶν θακρῶν γιὰ νὰ γυρίσουνε
 πίσω στὴν πρωτινὴ τῆ δόξα, δὲ μπορούσαν νὰ σταθοῦν
 σ' αὐτὴ τὴν τρισμακάριαν ἀπόφασι. Ὅσοις ἀκολοῦσας
 χύμαγε μέσ' στὸ αἷμα τους σὲ λίγο, τοὺς ἐφλόγιζε, τοὺς πινάζε
 σὰν ὄνειροπαρμένους, γητεμένους λὲς ἀπ' τὸ ἀκοτάδι τῆς ἀθύσου,

νά πᾶν νά βροῦν—ἔξ' ἀπ' τὰ Τείχη—τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ Χαιμοῦ.
 Ἦτανε, βλέπεις, σαπισμένα τῆς ψυχῆς τὰ σωθικά, καί ἐξωρ' ἀπ' αὐτὸ
 βάραινε πάνω τους, βραχνᾶς, ἢ καταδίκη. Ἔτσι καμμιά φορά ἀκουγόταν
 ἀπὸ τῆς ἐξορίας τῆ γῆ ὁ πικρότερος θρῆνος, ἐκείνων τοῦ κλαίγαν τὸ χα-
 [μό τους

πρὶν ἀκόμα ἐρθῆ, γιατί τὸν βλέπαν νάρχεται κι' ἐνοιωθαν ἀνήμεροι
 σ' ὅτι ἄλλο ἐκτός ἀπὸ τὸ Ἦρῆνο!

Μονάχα μιὰ παρήγορη ἀπόμεινε ἀλήθεια: Πὼς ὁ Βασιληᾶς ἦταν Πατέρας
 καί πὼς ἦταν ἡ Ἀγάπη πικραμένη, πονεμένη, δακρυσιμένη
 γιὰ τῶν παιδιῶν τὰ ἐκούσια βάσανα. Κι' ἀκόμα ἀπόμεινε
 ὁ λόγος ὁ προφητικός, πὼς κάποτε πλοῦσια θά σκόρπαγαν
 τῆς ἀγάπης χαρίσματα βασιλικά. Ὅτι τοῦ Δυνατοῦ
 τὸ χέρι θ' ἀπλωνότανε στὸν ναυαγὸ πού παράδερνε στὸ κύμα,
 ὅτι Σωτήρας θεὸ νάρχοταν ἀπ' ἄλλοῦ στῆς Ἐξορίας τῆ γῆ,
 χαρούμενος, χαρίζοντας Χαρά. Κι' ἦταν ἀλήθεια:

Ἀπὸ παλιὰ, πολὺ παλιὰ, ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια ἀκόμα πίσω,
 ἦταν παρμένη ἡ μεγάλη ἀπόφασι. Καί ὅταν ἤρθ' ἡ ὥρα,
 τὸ Βασιλόπουλο, τοῦ Ρήγα ὁ Μονογιὸς ὁ ἀγαπημένος,
 (ἓνα μὲ τὸν Πατέρα του καί μὲ τὸ Πνεῦμα τῆς ἐξουσίας τῆς Ρηγικῆς)
 παράτησε τὸ Ἔθρονον, τὰ χρυσάφια καί τὰ φῶτα,
 κι' ἤρθε στῆς ἐξορίας τῆ γῆ, δρόμον αἱματοστόλαχτον, Ἀγάπης, νά τε-
 [λέση.

Ἔγινε σ' ὅλα ἴδιος μὲ τοῦ Ἄδα τῆ γενιά—ἴδιος, μόνο πού μέσ' ἀπὸ τὸ
 [ρούχο τὸ εὐτελές
 χτυποῦσε μιὰ μοναδικὴ καρδιά, στὸ πατρικὸ τὸ θέλημα ὑποταγμένη,
 δίχως τὴν τρέλλα τῆς ἀποστασίας, δίχως
 τὸν ὀλέθριο πόθο γιὰ τὸ ταξεῖδι στὸ σκοτάδι.

στὴν καρδιά του πλημμύριζε τὸ φῶς, νόστος ἐπιστροφῆς στὴ φωτοδόξα.
 Κι' ἤρθε—πρωτόκουστο ἀγγελμα—γιὰ νά λυτρώσῃ
 ἐκείνους πού διαπαντός τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας.

Μιά πού ἡ βασιλικὴ Σοφία δὲν μπορούσε, οὔτε πού τῆς ταίριαζε,
 τίποτα σφαιρὸ νά κάμῃ, ἔπρεπε—ἦταν τὸ σωστό—
 κάτ' ἀπ' τὴν Τιμωρία—Συνέπεια νά παραδέρνουν
 ἐκεῖνοι πού τὸ θέλημά τους στήσαν ἀντιμέτωπο
 μὲ τοῦ Πατέρα-Βασιληᾶ τὴ γνώμη, προσταγὴ μαζὺ καί συμβουλή.
 Ὅμως ἡ Ἀγάπη—τοῦ ἴδιου Πατέρα-Βασιληᾶ ἡ ἀγάπη—βρῆκε τρόπο
 δίχως ἀταίριαστην ἀπόφασι νά πάρῃ, νά γλυτώσῃ
 τοὺς Κολασμένους. Δίχως στραβοτιμονιά, ὄχι μὲ κοτραθὰ μάτια
 ἢ Χάρι—σὰ νᾶταν ἀδικη τῆς καταδίκης ἢ ἀπόφασι—
 μὰ μὲ θυσία τοῦ ἴδιου ἐκείνου πού ἀγαπᾷ. Ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη
 δὲν εἶν' τοῦ Δίκου ἀντίθετη, μόνο πληρῶνει αὐτή. Δὲ βγάζει λόγους
 κι' οὔτε πού ζητᾷ, μ' ἔξωδ' ἄλλωνῶν τί τῆς ἀρέσει.

Ἔτσι τοῦ Βασιληᾶ-Πατέρα ὁ Μονογιὸς—εἰκόνα τοῦ ὅτι πιὸ ἀξέτιμητο—
 ἐρχόταν νά τυραννηθῆ στὴ γῆ τῆς ἐξορίας, καί τὸν ἴδιο νόμο νά σηκώσῃ.
 Πάνω του θάπεφτε τῆς τιμωρίας τὸ ἀσήκωτο βᾶρος
 κι' ἦταν ἱκανός—ἓνας αὐτός—τὰ πλῆθη τ' ἀναρίθμητα τῶν ἄλλων νά γλυ-
 [τώσῃ

—τὸ νοιώθει, ἂν συλλογιστῆς ποιὸς ἦταν.

Κι' ἐπράσθηξε ἴσια μπρός. Πίσω δὲν κύτταξε ποτέ, παρὰ τὰ μάτια

ἐσθῆλωσε ἀπὸ Ἔργο τὸ μεγάλο τῆς Ἀγάπης καὶ στὸ Χρέος,
 ὅσο κι' ἂν γύρω του ἢ ἀχαριστία τῶν εὐεργετημένων ὠργιάζε,
 τ' ἦταν ἔτσι εἰπωμένο, πὼς τὸ ἴδιο τὸ χέρι πού θά λύτρωνε,
 ἔξω ἀπ' τὰ Τείχη θά τὸν ἔρριχνε, χέρι πού θά γινόταν
 ὁ ἓνα μωστηριακὸ ἀνακάτεμα—τῆς σωτηρίας του σκληρός κι' ἀθέλητος
 | ἐργάτης.

Ἔτσι τὸ Βασιλόπουλο πού δίχως λύπησι, ἀφθονα, σκόρπισε
 βασιλικά πλούτη στῶν ἐξόριστων τὰ διψασμένα χέρια,
 γιὰ νὰ τοὺς φέρη, μὲ λόγια κι' ἔργα, ἕναν ἀντίπαλο ἀπ' τὴ μακαριότητα
 πού θάχαν στὸ Βασίλειο τῆς Χαράς, μαρτυρημένο Βασιλόπουλο,
 ἀφοῦ γιὰ χάρι του α' ἐπισημες στιγμές ἀκούστηκαν ἴσαμε τὴν αὐχηρῆ
 | κοιλιάδα

—χαιρετισμὸς καὶ δοξολόγησι—οἱ βασιλικές σάλπιγγες,
 ἂν καὶ δὲν πόθησε ποτέ τὰ ἔξω τῶν Τειχῶν σκοτάδια,
 ἂν καὶ καμμιὰ δὲν τὸν ἐθάρανε καταδίκη,
 ἦρθε ἡ ὥρα πού βουερῆ τοῦ ὄχλου ἡ μάνητα τὸν ἔρριξε κατόμονο
 ἔξω ἀπ' τὰ Τείχη! Ἐθάσταζε ἔτσι—δίχως ἔνοχο πόθο ἢ καταδίκη—
 τὴν κατάρρα ὀλάκαيره. Ριγμένος μέσα στὰ θεριά, σὲ γκρεμούς καὶ σὲ
 | φουρτούνες,

εὐρέθηκε τοῦ Βασιληᾶ ὁ Γυιός. Μὰ δὲν μπορούσαν
 νὰ τὸν κρατήσουν τὰ σκοτάδια. Ἐχλώμιασαν μόλις τὸν εἶδαν,
 ἢ παγωνιά τους ἔλυσε ἀπὸ τὴ θέρμη τοῦ νόστου πού φλόγιζε τὴν καρ-
 | διά του:

Δὲν ἐποθοῦσε, καθὼς τὰ παιδιὰ τοῦ Ἄδα, νὰ χαθῆ στὴν ἀγνωστὴ ἐρημία.
 Ἄλλοι τὸν ἔρριξαν, κι' ἀμέσως τὸ δρόμο ἐζήτησε πού φέρνει
 πάλι πρὸς τὸ Βασίλειο τῆς Χαράς.

Ἔτσι γι' αὐτὸν τὸ νὰ βγῆ ἔξω ἀπὸ τὰ Τείχη στάθηκε
 γυρισμὸς ἀπὸ τὴ γῆ τῆς ἐξορίας στὸν Πατέρα πάλι—γυρισμὸς ἔνδοξος
 | καὶ τρισμακάριος,

ἐν δεξιᾷ τοῦ Θρόνου τῆς Μεγαλωσύνης.

Καὶ ἀπὸ τότε οἱ κολασμένοι, ὅλοι οἱ κολασμένοι—τί χαρά!—
 ἄμα νοιώσουνε τὴν τραγικὴ κατάντια τους κι' ἀφήσουν
 νὰ γλυκάνη τὴ φαρμακωμένη καρδιά τους ὁ νόστος γιὰ τὸ Βασίλειο τῆς
 | Χαράς.

τῆς μακαριστῆς ἐπιστροφῆς ὁ πόθος—τί χαρά!—
 φτάνει νὰ πιστέψουμε πὼς τοῦ Ρήγα Μονογυιός ἦταν ὁ κατατρεγμένος
 | ἄγνωστος ξένος—

ὥστε ἀπ' τὸ χέρι του νὰ πάρουνε τὸν ἴλασμό—
 κι' ἀμέσως πάει τὸ δράμα, τὰ σκοτάδια, ὁ χαμός κι' ὁ θρήνος!
 Ἄς μανιάζη τῆς ἀποστασίας ἢ φωτιά. Τοῦ Ἰλασμοῦ τὴν ἀπέραντη θά-
 | βλασσα

δὲν μπορεῖ νὰ πυρπολήση. Κι' ἔτσι δίχως πληρωμῆ καμμιὰ
 χάρισμα, δωρεάν, προσφέρεται—ἀστεῖρευτο ποτάμι—ἡ Σωτηρία.
 Ἄκου τὴν, κυλάει τὸ νάμα τῆς τραγουδιστό!

Ἀνθρώπε, δὲν εἶν' ἄλλο νὰ χαρῆς στὸν Κόσμο παρά ἐτοῦτο!

Η ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΚΑΙ Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

ΦΥΣΙΚΑΙ ΜΕΤΑΤΡΟΠΑΙ

Ἐτερον σημεῖον ἐκ τῶν εἰς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν προσπιπτόντων φαινομένων τῆς φύσεως, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διαπιστοῦμεν ἔμφανως τὸν νόμον τῆς ἐντροπίας καὶ τὴν ὑποβάθμισιν τῆς ἐνεργείας, εἶνε αἱ φυσικαὶ καὶ αὐτόματοι μετατροπαὶ ἐνεργείας, αἱ ἀνὰ τὸ σῦμπαν σημειούμεναι, αἵτινες καταλήγουσι συνήθως εἰς τὴν κατωτάτην μορφήν ἐνεργείας, ἧτοι τὴν θερμότητα. Πᾶσα φυσικὴ καὶ αὐτόματος μετατροπὴ ἐνεργείας δὲν ἀποζημιούται ἀναγκαίως, διότι δὲν παράγει πάντοτε ἔργον χρήσιμον, ἐν τῷ ὁποίῳ νὰ ἀποταμιεύηται ὑπὸ νέαν μορφήν ἢ αὐτομάτως μετατροπὴν ἐνεργείας τῆς ἐνεργείας (1). Ἐχομεν ὡς ἐκ τούτου εἰς τὰς μετατροπὰς ταύτας διαφυγὴν ἐνεργείας, ἢ ὁποία μετατρέπεται εἰς θερμότητα διαχυομένην καὶ διασκορπιζομένην.

Οὕτως, ἵνα ὁμιλήσωμεν διὰ παραδείγματός λαμβανομένου ἐκ τῶν πρὸ τῶν ὀμμάτων ἡμῶν σημειουμένων, ὁ Ἥλιος ἐκπέμπει ὑπὸ μορφήν ἀκτινοβολίας τεράστια ποσὰ ἐνεργείας. Ἀλλ' ἐκ τῶν ποσῶν τούτων τῆς ἐνεργείας μέγα μέρος ἐκδηλοῦται ὑπὸ μορφήν θερμότητος ἐκσφενδονιζομένης μετὰ ταχύτητος 300.000 χιλιομέτρων κατὰ δευτερόλεπτον. Καὶ μέρος μὲν τῆς θερμότητος ταύτης φθάνει καὶ μέχρις ἡμῶν. Ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῆς διασκορπίζεται εἰς τὸ κενόν, καὶ ἀποτελεῖ θερμότητα διαφεύγουσαν καὶ διαχυομένην ἀνὰ τὸ σῦμπαν ὑπὸ μορφήν κατωτέρας θερμότητος, ἧτοι θερμοκρασίας ὀλονὲν ἐλαττωμένης. Διότι εἶνε ἔμφανές, ὅτι ἡ θερμικὴ ἀκτινοβολία τοῦ ἡλίου ἔχει θερμοκρασίαν τοσοῦτον χαμηλότεραν, ὅσην περισσότερον ἀπομακρύνεται ἐκ τοῦ ἡλίου. Ὅσον ἐγγύτερον πρὸς τὸν ἡλίον συλλαμβάνομεν τὰς θερμικὰς ἀκτίνας, τόσο ὑψηλότερον εἶνε οἱ βαθμοὶ τῆς θερμο-

κρασίας. Καὶ ὅσον ὑψηλότεραν θερμοκρασίαν ἔχομεν, τόσο καὶ χρησιμότεραν θερμικὴν ἐνέργειαν ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας. Ἀλλ' ὅσον ἡ θερμικὴ ἀκτινοβολία ἀπομακρυνομένη τοῦ ἡλίου διαχύνει ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὸ κενόν τὴν θερμοκρασίαν τῆς καὶ καταπίπτει εἰς βαθμοὺς χαμηλότερους, τόσο καὶ ἀποβάλλει τὴν χρησιμότητά της καὶ καθίσταται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀχρηστος. Οὕτως ἔχομεν κατὰ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ὑποβάθμισιν τῶν ἐν τῷ ἡλίῳ ἀποθεμάτων ἐνεργείας. Δὲν αἰμορροεῖ μόνον ὁ ἡλιος ἐκσφενδονίζων διαρκῶς τὰ ἀποθέματα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐκσφενδονιζόμεναι ποσότητες τῆς θερμικῆς ἐνεργείας ὑποβαθμίζονται, καθ' ὅσον ἀπομακρύνονται ἐκ τοῦ ἡλίου, καὶ ἡ ποιότης αὐτῶν καθίσταται ὀλονὲν κατωτέρα.

Ἐξ ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ποσότητα τῆς ἡλιακῆς ἀκτινοβολίας, ἢ ὁποία φθάνει μέχρις ἡμῶν. Αὕτη διαχυομένη ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας χρησιμεύει, ἵνα θερμαίνῃ τοῦτον καὶ διατηρῇ τὴν ἐν αὐτῷ φυτικὴν καὶ ζωικὴν ὑπαρξιν. Πλεῖστα ὅσα μετατροπαὶ φυσικαὶ καὶ αὐτόματοι, ἐπισυμβαίνουν εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην. Ἡ πῶσις πρώτιστως τῆς θερμοκρασίας ταύτης ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν αὐτῆς βαθμῶν, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐκπέμπεται ἀπὸ τῆς ἡλιακῆς ἐστίας, εἰς τοὺς βαθμοὺς τῆς θερμοκρασίας τῆς γῆς, ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν αὐτόματον μεταμόρφωσιν τῆς ἐνεργείας ταύτης. Ἐκ τῆς θερμοκρασίας ταύτης μέγα μέρος μεταβάλλεται καὶ εἰς μηχανικὴν ἐνέργειαν. Τὰ μεγάλα ἀτμοσφαιρικὰ καὶ θαλάσσια ρεύματα ἔχουσι τὴν πρώτην τῶν αἰτίων εἰς τὴν ὑψηλότεραν θερμοκρασίαν τῶν τροπικῶν χωρῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰς πολικὰς ἢ τὰς εὐκράτους χώρας. Αἱ ἐξαιρέσεις καὶ αἱ ὑπὸ μορφήν νεφῶν ἀνυψούμεναι κολοσσαῖαι ποσότητες ὕδατος εἶναι καὶ αὐτὰ ἀποτέλεσμα μετατροπῆς καὶ καταναλώσεως θερμικῆς ἐνεργείας. Ἡ ἐπὶ τῶν σειρῶν τῶν ὀρέων συρροὴ τῶν ὕδατων, ἔ-

(1) Brunhes, Energie, ἄρθρον ἐν Dict. Apologetique, A. d' Alés, τόμ. I σελ. 1359.

τινα ἐκρέοντα ἀπὸ τοῦ ὕφους αὐτῶν παρέχουσι νέαν μηχανικὴν ἐνέργειαν, ὀφείλονται καὶ αὕτη εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἡλιακῆς ἐνεργείας. Ἀλλὰ καὶ χημικὰς μορφὰς ἐνεργείας ἔχομεν ἐκ τῶν φυσικῶν τούτων μετατροπῶν τῆς θερμικῆς ἐνεργείας τοῦ ἡλίου. Ἡ ἡλιακὴ ἀκτινοβολία προσπίπτουσα ἐπὶ τοῦ ἐν τῷ πλανήτη μας πρασίτου συντελεῖ εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ ἐν τῇ ἀτμοσφαιρᾷ ἀνθρακικοῦ ὀξέος καὶ δημιουργεῖ οὕτω διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς φυτικῆς ζωῆς ἀποθέματα χημικῆς ἐνεργείας ὑπὸ μορφήν φυτικοῦ ἀνθρακος, ἐξ οὗ προέρχονται αἱ εἰς τὰ σπλάγγνα τῆς γῆς ἐναποθηκευμέναι καύσιμοι ὕλοι. Ἀποτελοῦσιν αὗται ἀποθέματα χημικῆς ἐνεργείας ὀφειλόμενα εἰς φυσικὰς μετατροπὰς τῆς θερμικῆς ἐνεργείας τοῦ ἡλίου.

Ἄλλ' ἐάν παρακολουθήσωμεν τὴν ἀπόδοσιν τῶν μορφῶν τούτων τῆς ἐνεργείας, θὰ ἴδωμεν, ὅτι αὗται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀναλίσκονται χωρὶς νὰ ἀποζημιωθῶσι διὰ τῆς ἀποδόσεως ἔργου. Ἐκ τῆς ἀναλώσεως δὲ ταύτης σημειοῦται φθορὰ καὶ ὑποτίμησις ἐνεργείας εἰς εὐρυτάτην κλίμακα καὶ διασπάσεις αὐτῆς ὑπὸ μορφήν θερμότητος εἰς βαθμοὺς χαμηλοῦς, οἵτινες καθιστοῦσιν αὐτὴν ἄχρηστον καὶ ἀνωφελεῖ. Πράγματι: ἐκ μὲν τῆς εἰς ἀνωτέρους ὁμοσθέντες βαθμοὺς θερμότητος, ἢ ὅποια ἐν καιρῷ ἡμέρας φθάνει μέχρι τοῦ πλανήτου ἡμῶν, μεγάλα ποσὰ ἐκπέμπονται ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ εἰς τὸ κενὸν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀποζημιώσεως. Τὰ ποσὰ ταῦτα εἶνε διασπαθίζομένη ἐνέργεια ὑπὸ μορφήν ὁλονέν καταπιπτούσης καὶ διαχυομένης θερμότητος, ἢ ὅποια οὕτω καθίσταται ἄχρηστος κατὰ τὸ πλεῖστον. Ἐκ τῆς μηχανικῆς πάλιν ἐνεργείας, ἢ ὅποια ὑπὸ μορφήν κινήσεως ἀνέμων, θαλασσίων ρευμάτων, πτώσεως βροχῆς καὶ ποταμίων ρευμάτων κλπ. οὐδὲν κατὰ τὸ πλεῖστον παράγεται ἔργον, συλλαμβάνον καὶ ἐναποθηκεῖον τὴν ἐνέργειαν ταύτην ὑπ' ἄλλην μορφήν. Οὕτω καὶ ἐντεῦθεν ἔχομεν ἡμερησίως κολοσσίαν διαφυγὴν καὶ ὑποδάθμισιν τῆς ἐκ τοῦ ἡλίου λαμβανομένης ἐνεργείας. Ἡ πτώσις τῶν ὕδατων αὐτομάτως, μόνον καθ' ὅσον διὰ τῶν φυσικῶν ἀρδύσεων ζωοποι-

εῖ τὴν φυσικὴν ζωὴν καὶ συντελεῖ εἰς τὴν παραγωγὴν καυσίμου ὕλης, μετατρέπεται ἐν τινι μέτρῳ εἰς χημικὴν ἐνέργειαν. Ὡς ἐνέργεια μηχανικὴ ἐκδαπανᾶται ἄνευ ἀποζημιώσεως τινος σοβαρᾶς (1).

ΕΠΙΔΡΑ ΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΤΟΥ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΥ:

Γενῶνται ἤδη τὸ ἐρώτημα: Ἡ παρέμβασις τοῦ ἀνθρώπου τί θὰ ἴδύνατο νὰ συντελέσῃ ἐν μέτρῳ τῆς οὕτως συντελουμένης διασπαθίσεως καὶ ὑποδάθμισεως τῆς ἐνεργείας;

Διὰ μηχανικῶν ἐγκαταστάσεων ὁ ἄνθρωπος ἐπιτυγχάνει νὰ συλλάβῃ μέρος τι τῆς διαφευγούσης ταύτης καὶ διασπαθίζομένης ἐνεργείας καὶ νὰ χρησιμοποίησῃ αὐτήν. Νὰ δημιουργήσῃ ἐνέργειαν ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀδύναται ἀπολύτως ὁ ἄνθρωπος. Τὸ ὅτι δὲν ἐπέτυχε παρά πάσας τὰς προσπάθειάς αὐτοῦ τὴν πραγματοποίησιν ὄχι μόνον τοῦ ἀεικινήτου, τοῦ καλουμένου πρώτου εἶδους, τουτέστι τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς παραγωγῆς ἔργου, ἀλλ' οὔτε καὶ τοῦ ἀεικινήτου τοῦ δευτέρου εἶδους καθ' ὃ, ἀθροίζων καὶ συνδυάζων τὰς ὑπαρχούσας πολλαπλὰς φυσικὰς δυνάμεις θὰ ἴδύνατο νὰ ἔχῃ εἰς τὴν διάθεσίν του συνεχῶς ἐνέργειαν, ἄνευ δαπάνης τινός, ἀποδεικνύει ὅτι τὸ προσὸν τοῦτο ἀποτελεῖ προνόμιον μόνον τοῦ Δημιουργοῦ.

Τὸ μόνον, ὅπερ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπιτύχῃ εἶνε τὸ νὰ ἐκμεταλλευθῇ ἐνεργειαν φυσικὴν, ἣτις ἀφιεμένη εἰς ἑαυτὴν ἐκδαπανᾶται ἄνευ παραγωγῆς χρησίμου ἔργου καὶ ἄνευ αἰσθητοῦ ἢ καὶ πενιχρᾶς ἀποζημιώσεως. Οὕτω χρησιμοποιοῖ ἤδη ἐν τινι μέτρῳ, ἐλαχίστῳ πάντοτε καὶ ἀσημάντῳ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ποσὰ τὰ μένοντα εἰσέτι ἀνεκμετάλλευτα, τὰς πτώσεις ὕδατων, τὰ ρεύματα τῶν ἀνέμων κλπ., δι' ἀναμομύλων, δι' ἰστιοφόρων πλοίων, δι' ὕδρομύλων, δι' ἄλλων ὕδροκινήτων ἢ ἀεροκινήτων μηχανῶν κλπ. εἰς μετατροπὴν καὶ ἐναποθήκευσιν χρησίμου μορφῶν ἐνεργείας καὶ εἰς παραγωγὴν ἔργου. Ἀλλὰ καὶ πάλιν διὰ τῆς παρεμβάσεως ταύτης ὁ ἄνθρωπος δὲν προλαμβάνει ὀριστικῶς τὴν ὑποδάθμισιν καὶ δι-

(2) Brunhes ἐνθ' ἄνωθ. σ. 1359.

ασπάθισιν τῆς ἐνεργείας, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπιβραδύνει αὐτήν. Ἀκριβῶς δὲ ἡ βιομηχανία τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ ὀρισθῇ ὡς ἡ ἀνθρωπίνη προσπάθεια κατὰ τῆς φυσικῆς ὑποδαθμίσεως τῆς ἐνεργείας, πᾶσα δὲ βιομηχανία εὐνοοῦσα τὴν ὑποδάθμισιν αὐτήν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐκπολιτιστικὴ καὶ προοδευτικὴ, ἀλλ' ὡς καταστραπτικὴ⁽³⁾.

Ὅτι δὲ διὰ τῆς ἐκπολιτιστικῆς βιομηχανίας δὲν προλαμβάνεται ἡ φυσικῶς λαμβάνουσα χώραν ὑποδάθμισις τῆς ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἐκπεμπομένης πρὸς τὴν γῆν ἐνεργείας, ἀλλὰ μόνον ἐπιβραδύνεται αὐτή, ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ὅσων ἤδη εἶπομεν περὶ τῶν ἀπωλειῶν, αἵτινες σημειοῦνται κατὰ τὰς τεχνιτάς μετατροπὰς τῶν διαφόρων μορφῶν ἐνεργείας. Εἰς τρόπον ὥστε δυνάμεθα γενικῶς νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι «ἡ ἐπαναφορά τῆς ἐνεργείας εἰς ὑψηλοτέρας μορφάς ἐκ τῆς κατωτέρας μορφῆς τῆς θερμότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπετιμύθη θεωρεῖται ἀδύνατος, ἐνῶ ἡ διασπορὰ καὶ ὑποδάθμισις αὐτῆς τελικῶς εἶνε ἀναπόφευκτος»⁽⁴⁾.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΑΤΟΜΙΣΜΟΣ

Ἐπὶ τοῦ καθολικοῦ τούτου φαινομένου τῆς ὑποδαθμίσεως καὶ ἀχρηστεύσεως τῆς ἐνεργείας ἐπιφυλασσόμεθα νὰ ἐπανέλθωμεν, ὅταν θὰ παρακολουθήσωμεν αὐτήν καὶ ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ σύμπαντος. Τότε δὲ θὰ ἐξετάσωμεν καὶ πᾶσαν τυχὸν προδηθείσαν ὑπόθεσιν, τείνουσαν νὰ περιορίσῃ ἢ καὶ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰ ἐκ τῆς ὑποδαθμίσεως αὐτῆς ἀποτελέσματα. Πρὸς τὸ παρὸν τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα ἐξαρκοῦσιν, ἵνα συναγάγωμεν βέβαια συμπεράσματα ἐν σχέσει πρὸς τὸ τέως κρατῶν καὶ ἤδη καταλυθὲν ἀξίωμα τῆς ἀφθαρσίας τῆς ὕλης.

Τὸ φαινόμενον τῆς μεταστοιχειώσεως τῆς ὕλης ἀφ' ἐνός, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ ὕλη μετατρέπεται εἰς ἐνέργειαν, καὶ τὸ φαινόμενον τῆς ὑποδαθμίσεως τῆς ἐνεργείας ἀφ' ἐτέρου, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἐνέργεια διατηρεῖται μὲν ὡς ποσότης, καταπίπτει ὁμῶς συν-

εχῶς ὡς ποιότης, ὁλονὲν ἐξαντλουμένον τῶν ὑπελείμων ἀποθεμάτων αὐτῆς καὶ ἀξανομένων τῶν ἀχρηστευθέντων ποσῶν αὐτῆς, ἀγούσιν εἰς τὸ συμπεράσμα, ὅτι «ἡ ἀφθαρσία τῆς ὕλης, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ βᾶσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ ὀλισμοῦ, ἀποδεικνύεται ἤδη ἀνυπαρκτος»⁽⁵⁾. Ὅτι ἐπρέσβευον οἱ παλαιοὶ ἀτομικοὶ φιλόσοφοι περὶ τῆς συστάσεως τοῦ ἀτόμου ἀπεδείχθη ἤδη ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν τῆς φυσικῆς ἀσύστατον καὶ πεπλανημένον. Περὶ τῆς συστάσεως τοῦ ἀτόμου ἐκράτησαν ἤδη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἀντιλήψεις διάφοροι ὅλως τῶν φιλοσοφικῶν ἐκείνων ἀντιλήψεων. Καὶ ὁ φιλοσοφικὸς λεγόμενος ἀτομισμὸς, ὁ βασιθεῖς ἐπὶ τῶν περὶ ἀτόμων τῆς ὕλης ἐκδοχῶν τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ τῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀνανεωσάντων ὑπὸ διαφόρους μορφάς αὐτήν, δὲν συμφωνεῖ, ἀλλὰ διαστακαὶ ὅλως πρὸς τὸν ἐπιστημονικὸν ἀτομισμὸν, τὸν διερμηνεύοντα τὰς περὶ ἀτόμων τῆς ὕλης νεωτέρας ἀντιλήψεις, τὰς σχηματισθείσας κατὰ τὰ πορίσματα τῶν νεωτέρων τῆς φυσικῆς ἐρευνῶν καὶ προόδων. Οὕτω κατὰ τὸν φιλοσοφικὸν ἀτομισμὸν τὰ ἄτομα ἀποτελοῦσι τὰς ἐσχάτας ὑποδιαίρέσεις τῆς ὕλης. Καὶ ἐδέχθησαν μὲν οἱ ἀτομισταί, ὅτι τὰ ἄτομα δὲν στεροῦνται ἐκτάσεως, ὁσονδήποτε μικρὰ καὶ ἀδιόρατα καὶ ἂν εἶνε αὐτῇ, ἀλλὰ δὲν ἀποδέχοντο, ὅτι ταῦτα ἠδύνατο καὶ περαιτέρω νὰ διακιρευθῶν. Ὑποστηρίζοντες δὲ ὅτι πάντα τὰ ἄτομα εἶνε ὁμογενῆ καὶ ἴσα κατὰ τὸν ὄγκον καὶ τὴν ἔκτασιν αὐτῶν καὶ μὴ δεχόμενοι, ὅτι λαμβάνουσιν ὄθησιν ὑπὸ ἐσωτερικῆς τινος δυνάμεως, ἐξήρτων τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην σύνθεσιν αὐτῶν ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν θὰ συνεκρούοντο ὅλως τυχαίως πρὸς ἀλληλα, καὶ ἐκ τῆς καταλλήλου θέσεως, τὴν ὁποίαν μετὰ πολυπληθεῖς τοιαύτας συγκρούσεις θὰ κατελάμβανον ἐν τέλει ἀπροβλέπτως καὶ ἄνευ προδιαγεγραμμένου τινὸς σχεδίου ἢ σκοποῦ. Οὕτω κατὰ τὸν φιλοσοφικὸν ἀτομισμὸν αἱ διάφοροι μορφαὶ καὶ ιδιότητες τῶν ἐν τῇ φύσει σωματιῶν εἶνε ἀποτελέσματα τοῦ διαφόρου ἀριθμοῦ τῶν ἀτόμων, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σώματα ταῦτα συνιστῶνται, καὶ τοῦ σχήματος.

(3) Bruhnes ἐνθ' ἄνωτ. στήλη 1363.

(4) Δ. Αἰγινήτου. Προεδρικός Λόγος ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν, 1929, σελ. 18.

(5) Δ. Αἰγινήτου. ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 17.

καθὼς καὶ τῆς διαφόρου θέσεως, τὰ ὅποια τὰ ἄτομα ταῦτα διὰ καθαρῶς τοπικῆς καὶ μηχανικῆς κινήσεως προσέλαβον παρὰ τοῖς διαφόροις σώμασιν (⁶). "Αφθαρτα καὶ αἰώνια τὰ ἄτομα τῆς ὕλης κατὰ τοὺς ἀτομιστὰς δὲν ὀφείλουσι τὴν ὑπαρξίν των εἰς δημιουργὸν τινα, ἀλλ' ἀποτελοῦσι ταῦτα τὸν δημιουργὸν τοῦ παντός, χάρις εἰς κινήσεις τυχαίας καὶ εἰς συγκρούσεις συνεχεῖς, αἵτινες σημεῖονται μετ' ἀλλήλων κατὰ τὴν ἐν τῷ ἀπεράντῳ κενῷ πτώσιν των. Οὕτε λοιπὸν καὶ σκοπιμότης τις ὑπάρχει πράγματι ἐν τῇ συστάσει καὶ ταῖς ποικίλαις συνθέσεσι τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης, προϋποθέτουσα τὴν ὑπαρξίν δημιουργοῦ Νοῦ. Τὰ πάντα προήλθον καὶ προέρχονται καὶ θὰ προέρχονται: ἐκ τῶν ἀνωλήθρων τούτων στοιχείων, εἰς τὰ ὅποια ἀναλύονται τὰ πάντα, καὶ εἰς τὰς τυχαίας συγκρούσεις αὐτῶν.

"Ἄλλ' αἱ νεώτεροι ἐρευνᾶι τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ἀνέτρεψαν ἐξ ὁλοκλήρου τὰς προϋποθέσεις ταύτας. Βεβαίως ἡ ὕλη καὶ κατὰ τὰς νέας ἀνακαλύψεις εἶνε ἀτομικῆ. Τὰ ἄτομά της ἴσως δὲν εἶνε οἷα ἐξεδέχθησαν αὐτὰ οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀτομικῆς θεωρίας. "Ὅμως τούναντι οἱ νεώτεροι ἐπιστήμονες ἀντὶ ν' ἀποδίδωσι παθητικὰς μόνον ιδιότητας εἰς τὴν ὕλην, ὡς ἔπραττον οἱ ἀτομικοὶ φιλόσοφοι, κλίνουσι νὰ ταυτίσωσι τὴν ὕλην πρὸς τὴν ἐνέργειαν, ὀρίζοντες τὴν ὕλην ὡς συμπίκνωσιν τῆς ἐνεργείας ἢ ὡς ἄλλην μορφήν αὐτῆς. Ἐγένετο δὲ ἤδη γενικῶς δεκτόν, ὅτι ἡ ὕλη δὲν εἶνε παθητικόν τι, ὡς μόνον ιδιότητα ἔχουσα τὸ νὰ δέχεται ὄθησιν ἐκ τῶν ἔξω, ἀλλ' εἶνε κατ' οὐσίαν ἐνεργητικῆ, καὶ ἕκαστον ἄτομον αὐτῆς ἀποτελεῖ ἀποθήκην κολλοσιαίων ποσοτήτων δυνάμεων, συγκρατουμένων ἐν ἰσορροπίᾳ ὑπ' ἀλλήλων. Ἐντεῦθεν τὰ ἄτομα τῆς ὕλης δύναται νὰ μετατραπῶσι κατὰ τὸ ὅλον ἢ ἐν μέρει εἰς ἄτομα ἐνεργείας. Καὶ τὰ ὕλικά ἄτομα ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀποτελοῦσι ποσότητα ἀμετάβλητον καὶ ἀνώλεθρον, λαμβάνουσαν δι' ἀπλῆς καὶ συνεχοῦς ἀναταράξεως τυχαίως καὶ αὐτομάτως διαφόρους θέσεις καὶ ἀποσυνθέσεις. Ἡ ποσότης τῶν ὕλικῶν ἀτόμων, ἐφ' ὅσον λαμβάνει χώραν

μεταστοιχείωσις καὶ ἀφετερισμὸς τῆς ὕλης, ὑπόκειται εἰς μείωσιν, καὶ μόνον τὸ ἄθροισμα ὕλης καὶ ἐνεργείας παραμένει ἀμετάβλητον καὶ πάντοτε τὸ αὐτό. Ἄλλα καὶ ἡ ἐνέργεια, ὡς ἤδη εἰδείχθη, δὲν ἀλλοτρεῖται ποσοτικῶς, ἀλλὰ διαρκῶς ὑποβαθμίζεται.

Ὅτω δὲν ἔχομεν μόνον ποσότητα ὕλικῶν ἀτόμων ὑποκειμένων εἰς διαρκῆ μείωσιν, ἀλλ' ἔχομεν καὶ τὰς μάξας τῆς ἐνεργείας ὅλον ἐν ἀχρηστευόμενας. "Ὅστε ὁ κατὰ τὴν ἀτομικὴν θεωρίαν δημιουργὸς τοῦ παντός, ἡ ὕλη δηλαδὴ μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἐγκριπτομένων δυνάμεων, δὲν εἶνε δημιουργὸς ἀφθαρτος, ἀναλλοίωτος εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ καὶ ἀγήρατος. Εἶνε δημιουργὸς γηράσκων, ἐξασθενῶν, ὅλον ἐν καταπίπτων, ἀχρηστευόμενος καὶ ἀποστεροῦμενος τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Πῶς εἶνε λοιπὸν δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς αὐτάρκης καὶ ὡς ἔχων μόνον ἀναγκαῖον σύντροφον καὶ συνεργάτην αὐτοῦ τὴν τύχην;

Ὅτως ὁ ἀχρογονιαῖος λίθος τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς ἀτομικῆς θεωρίας κατασυνετρίθη. Δὲν δύναται νὰ λεχθῆ ἤδη, ὅτι τὰ ἄτομα τῆς ὕλης κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ βάθος εἶνε τὰ αὐτὰ πάντοτε καὶ κατὰ ποσὸν καὶ κατὰ μέγεθος καὶ κατὰ ποιότητα. Οὕτε δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἐν τῷ οἴνῳ ἢ τῇ κληρωτῖδι, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνακινουνται τυχαίως καὶ ἄνευ προδιαγεγραμμένου σκοποῦ τὰ στοιχεῖα τῆς ὕλης, ἔχομεν πάντοτε τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν στοιχείων, τὸ αὐτὸ πλῆθος καὶ τὴν αὐτὴν πάντοτε ποιότητα τῶν πρωταρχικῶν μονάδων, ἐκ τῶν ὁποίων συντίθεται τὸ σύμπαν. Αἱ πρωταρχικαὶ αὗται μονάδες δὲν εἶνε ἀνώλεθροι, οὔτε τῆς αὐτῆς πάντοτε ποιότητος. Καὶ τὸ οἴνιον λοιπὸν ἢ ἡ κληρωτῖς, ὅπως θὰ ὀνομάζομεν τὸ κενόν, ἐν τῷ ὁποίῳ διὰ τῆς πτώσεως αὐτῶν ἀναταράσσονται συνεχῶς τὰ στοιχεῖα τῆς ὕλης, δὲν ἐμπερικλείει πάντοτε τὸ αὐτὸ ὕλικόν. Τὸ περιεχόμενον τοῦτο εἶνε ρευστὸν καὶ διαρρέει συνεχῶς, αἱ ἀναλογίαι δὲ αἱ κρατοῦσαι ἐν αὐτῷ ἀξομιοῦνται συνεχῶς καὶ δὲν ἔχουσι τίποτε τὸ σταθερὸν. Δὲν ἀξάνει μόνον ἡ ἐντροπία. Φθείρεται ἀκόμη καὶ ἡ ὕλη μετατραπομένη εἰς ἐνέργειαν.

(6) Mc Williams, Cosmology, New York 1938, β' ἔκδοσις: σελ. 183-186.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

ΣΤΑ ΝΗΣΙΩΤΙΚΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Σχετικώς πρὸς τὸ ἄρθρον «Χριστιανικὲς ἐπιδράσεις στὰ δημοτικὰ μας τραγούδια», τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη εἰς σελ. 163 ἐπ. τοῦ παρόντος τόμου, λαμβάνομεν τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν, τὴν ὁποίαν εὐχαριστῶς δημοσιεύομεν, διότι περιέχει ἐνδιαφέροντα, πρᾶγματι, συμπληρωματικὰ στοιχεῖα.

Τακτικὸς ἀναγνώστης τῶν «Ἀκτινῶν» ἀπ' τὴν πρώτη ἐμφάνισί τους, διάβασα μὲ πολλὴ ἐνδιαφέρον στὸ πανηγυρικὸ τεύχος «Τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα εἰς τὰ νεοελληνικὰ Γράμματα» καὶ τὸ τελευταῖο στὴ σειρά ἄρθρο «Χριστιανικὲς ἐπιδράσεις στὰ Δημοτικὰ μας τραγούδια». Βέβαια ὁ ἀξιόλογος συντάκτης τῆς μελέτης ἐκεῖνης δὲν ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατὸν μῆσα σὲ ὀκτῶ σελίδες νὰ περιλάβῃ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις καὶ χριστιανικὲς ἐπιδράσεις στὰ δημοτικὰ μας τραγούδια, οὔτε καὶ εἶχε—ὅπως ὁμολογεῖ καὶ ὁ ἴδιος σὲ ὑποσημείωσί του—ὄλα τὰ σπάνια καὶ δυσεῦρετα βιβλία γιὰ νὰ κάμῃ ὅσο μπορούσε πληρέστερη τὴν ἐργασία του.

Ἔτσι ἂν. χ. ὑπάρχουν πολλὰ δημοτικὰ τραγούδια τῶν νησιῶν μας, ὅπου φαίνεται ἢ πλατεῖα ἐπιδρασι τῆς πίστεως στὸν Θεόν, στὴν Παναγία καὶ στοὺς λοιποὺς Ἁγίους κλπ. κλπ. Τόσον δὲ εἶναι βαθεῖα ἐμποτισμένη ἡ ζωὴ τῶν νησιωτῶν μας μὲ τὴν ὑπαρξὶ ἑνὸς ἀνωτέρου ὄντος, ὥστε, σὲ κάθε σκέψι, σὲ κάθε πράξι, σὲ κάθε οἰκονομικὴ ἐκδήλωσι χαρᾶς, λύτης, σὲ κάθε ἐορτάσιμη συγκέντρωσι δημοσία ἢ ἰδιωτικὴ, τὰ ὀνόματα τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἱ. Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τῶν ἁγίων καὶ μαρτύρων, ἀναφέρονται μὲ σεβασμὸ καὶ κατάνυξι καὶ ὑμνοῦνται μῆσα στὰ λογιῆς-λογιῆς τραγούδια, σὲ παροιμίας, σὲ εὐχὰς καὶ ἀπευχὰς, καὶ σ' ὅλες τέλος τὶς σωμαθηματικὰς συγκινήσεις καὶ ἐλπίδες τοῦ ἀνθρώπου στὸν παρόντα καὶ στὸν μέλλοντα βίον.

Κατὰ τὴν θὰ παραθέσω μερικὰ ἀποσπάσματα τῆς νησιώτικης λαϊκῆς μας ποιήσεως, ἀντιπροσωπευτικὰ μιᾶς πλουσίας παραγωγῆς καὶ ἐμπνεύσεως, σχετικὰ μὲ τὸ ὑπὸ συζήτησι θέμα μας: Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ πλάστης, κι' ἀπ' τὴν ἀγάπῃ του μᾶς ἔρχονται ὄλα τὰ αγαθὰ:—Εὐ-

χαριστῶ τὸν οὐρανὸ καὶ τὸ Θεὸ δοξάζω, ποῦ μοῦ δωσε...»·Κι' ἄλλου—«Μεγάλῃ ἢ χάρι τοῦ Θεοῦ ποῦ καμε τὸν ἀγέρα...». —«Θεὸ μεγαλοδύναμη, μεγάλο θᾶμα κάνεις...»· «Θεὸ ἐμοῦ, ποῦ ἴσαι στὰ ψηλά, πολὺ παρκαλῶ Σε...»· «Θεὸ μεγαλοδύναμη, ὅπου τὸν κόσμον ῥίζεις»... Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ καλὸς Πατέρας ποῦ δὲν ἀφήνει ποτὲ τὰ πλάσματα τοῦ ἀπροστάτευτα, ἀλλὰ τὰ γλυτώνει καὶ τὰ φυλάει ἀπ' ὅλες τὶς ἀτυχίες τοῦ κόσμου:—«Ἄν πέψ' ἢ χάρι τοῦ Θεοῦ καὶ δῶ τῇ λευτερίᾳ μου...» (πραγούδα ὁ αἰχμάλωτος) —«ὅπου ἔχει τὶς ἐλπίδες του εἰς τὸ Θεὸ τὸν ἕνα, τρώγει καὶ πίνει καὶ γλυτᾷ καὶ θέτει ἀναπαμένα...». —«Ὁ Πλάστης κάνει ὄρφανὰ καὶ τὰ καταδικάζει, μὰ εἶναι πολυέλεος καὶ τὰ καλομοιράζει». «Ὁ Πλάστης ποῦ δίνει τὰ παιδιὰ, Αὐτὸς τὰ κυβερνᾷ...» —«Θεὸ μου, παντοκράτορα, θέλω νὰ σὲ ρωτήσω, μὲ τὴ δικὴ Σου δύναμι τὸν πόνο θὰ νικήσω...».

Ἄλλ' ὁ Θεὸς εἶναι καὶ τιμωρὸς τῶν κακῶν καὶ τῶν ἀμαρτανῶν ψάλλει ἢ λαϊκὴ Μούσα. —«Ἀφήνω σε εἰς τὸν Θεόν, ὅπου ναι δίκαια κρίσι...» —«Δὲν ἐφοβούσουν τὸν Θεὸν μηδὲ τὴν Παναγία, νὰ κάμῃς τέτοιον ἀδικο καὶ τέτοιον ἀμαρτία;» —«Ἐβρεχε δυὸ μερόνυχτα δίχως στιγμὴ νὰ πάψῃ, κι' ὅλοι φωνάζουν ὁ Θεὸς, θε νὰ μᾶς κατατάξῃ (=τιμωρήσῃ, ὡς ἀμαρτανολός)». —«Εἰς τὸν Θεὸ τὸν ρίχτουσι, νὰ κάμῃ δίκαια κρίσι». —«Τ' ἅγιο Πνεῦμα μίλησε ἀπὸ μέσ' ἀπ' τ' ἅγιο Βῆμα, ποῦ πᾶς μωρὴ ἀμαρτανῶν, μωρὴ κριματισμένη...» —«Κι' ἂν εἶν' ἀλήθεια κι' εἶπε το, ὁ Θεὸς νὰ τότε κρίνῃ, κι' ὡς ἦτο Χριστιανὸ παιδί, ὁ Θεὸς ὑπάκουσέν του» κλπ. κλπ.

Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἱ. Χριστὸς μὲ τὴν Παναγία τὴ μητέρα του εἶναι ἢ καθε ἐλπίδα, ἢ καθε παρηγοριά καὶ βοήθεια

του χριστιανού αιώδου. Χιλιάδες στίχοι λαϊκών τραγουδιών είναι γεμάτοι από τις ιδέες αυτές. Ίδου μερικοί: —«Βάλλω σας τὸ Χριστὸν ἔμπρός, τὴν Παναγιά κοντά σας, καὶ νάν' ἡ ὥρα ἢ καλὴ στὰ διακινήματά σας» (γάμον). —«Ὡρα καλὴ στὴν πλώρη σου κι' ἄερας στὰ πανιά σου, κι' ἡ Παναγία κι' ὁ Χριστὸς στ' ἀντενοκάρτατά σου» (πρὸς πλοῖον ταξιδιάρικο). Ὁμοίως: —«Τὴν προσευχὴ μὰς τὸ Χριστὸ νὰ δώσῃ τὴν εὐχὴ τὸν, γιὰ νὰ ναι καλορρίζικο, μάλιαμα τὸ καρφί του». Καὶ ἀπὸ ἓνα λεμβοδρομικὸ τραγούδι μικρὸν ἀπόσπασμα: —«Ὅλοι ἔμπρός κι' ὁ Χριστὸς, πάλι ὅλοι κι' ὁ Χριστὸς, βοήθος καὶ σκοπός, κι' ἡ βάρκα μὰς ἔμπρός...».

Ἰδιαίτερα οἱ ἐπικλήσεις πρὸς τὴν Παναγία εἶναι γεμάτες ἀπὸ τρυφερὴ συγκίνησι καὶ ἐγκαρδία ἀνάτασι. Ὁ λαϊκὸς τραγουδιστὴς βλέπει στὸ πρόσωπο τῆς Παναγίας μιὰ μητέρα θεϊκὴ, μιὰ πονετικὴ μάννα, πού γι' αὐτὸ παίρνει θάρρος ὅλα του τὰ πάθη νὰ τῆς ξεμολογήθῃ, μὲ τὴν τρανὴ ἐλπίδα πὼς θὰ μεσιτέψῃ στὸν Κύριο γιὰ τὴ λύτρωσίν του. Ίδου μερικὰ ἀπόσπασματα: —«Νὰ χαίρεισαι τὴν ἑορτὴ, χρόνια πολλὰ νὰ ζήσῃς, στῆς Παναγίας τὸ θρονὶ νὰ πᾶς νὰ προσκυνήσῃς» —«Ὡ Σπηλιανὴ μου Παναγία, πούσαι στὰ ψηλωμένα, ὅπου γνωρίζεις τὰ κρυφὰ καὶ τὰ φανερωμένα...». —«Παρακαλῶ τὸν Ἰ. Χριστὸ ὡς καὶ τὴν Παναγία νὰ δώσουν εἰς τ' ἀνθρώπου πνευματικὴν ὑγείαν. Στὰ νανουριματά πρὸ πάντων ἢ προστασία καὶ ἡ εὐλογία τῆς Παναγίας ὡς μητέρας εἶναι ἑξαιρετικὰ πολυπόθητη. Καὶ τραγουδοῦν οἱ νησιώτισες: —«Στὸν Ἰορδάνη ποταμῷ, παιδί μου, σὲ βαπτίσαν κι' ἦτον κι' ἡ Παναγία νουνιά κι' ἀγγέλοι μετανοίσαν». —«Κοιμήσου μὲ τὴν Παναγία καὶ μὲ τὸν Ἄϊ Γιάννη μὲ τὸν ἀφέντη τὸ Χριστὸ κι' ὅπου πονεῖς νὰ γιάνῃ». Ἡ: —«νάνι τὴ τὴν κοροῦλα μου τὴν ἀγιοχαρισμένη, πού μου τὴν ἔχαρισαν ὅλοι οἱ ἅγιοι τοῦ κόσμου, κι' ἡ ἅγια Ζωτοκόπη μὲ τὴν Εὐαγγελίστρα». —«Παίδι μου καλορρίζικη νὰ ναι ἡ ἡλικία σου κι' ἡ Παναγία νὰ σταθῇ εἰς τὰ προσκέφαλά σου». —«Κοιμήσου, παλληκάρι μου, κοιμήσου, κάμε νάνι μὲ τὴν Κυρά τὴν Παναγία καὶ μὲ τὸν Ἄϊ Γιάννη».

Ἄφθονες εἶναι κι' οἱ ἐπικλήσεις σταῦς ἅγ. Ἀποστόλους καὶ στοὺς λοιποὺς ἁγίους, πρὸ πάντων στοὺς ἥρωες τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸν ἄϊ Γεώργη, τὸν ἄϊ Δημήτρη κι' ἄλλους πολιοῦχους προστάτες τῶν διαφόρων νησιῶν. Παραθέτω ὀλίγα δείγματα: —«Πέτρος καὶ Παῦλος τόπανε κι' οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, νὰ ζήσ' ἡ νύφη κι' ὁ γαμπρὸς κ' ἡ συντροφία μὰς ὅλη». —«Πανερημιώτῃ Συμιακὴ κι' ἅγια Σοφία τῆς Μπόλις, κι' Ἄϊ Δημήτρη ἔφαρμε ἀπὸ

τὸ Σαλονίκι». —«Ἄϊ Γεώργη μεγαλόχαρε καὶ σὺ Πανερημιώτῃ, κάμετε τὴν ἑλένη στὴν ἐδικὴ μου νιότη». —«Ἄϊ μου Πανερημιώτῃ, γιάτρη τῶν πονεμένων, βοήθη τοὺς προσκυνητὲς, τὸν κόσμο τῶν κλαμμένων...». Καὶ ἓνα ναυτικόν: —«Ἄϊ Νικόλα, λῆθαρε μὰς, στὴ στεριὰν ἀνεύσερε μὰς, κι' ὅλα σου τὰ καντήλια νὰ τ' ἀσημώσωμε, καὶ τὴν εἰκόνα σου νὰ τὴν μαλαματώσωμε...».

Γνωστότατο εἶναι τὸ τραγούδι τοῦ ἁγ. Γεωργίου, τοῦ ὁποῦ ὑπάρχουν περὶ τὶς δέκα παραλλαγές. Σημειῶνῶ ὀλίγους στίχους: —«...τὴν ὥρα τοῦ κοιμήθηκες, ἦρτ' ἓνα περιστέρι κ' ἔθάουα εἰς τὸ πόδι τοῦ ἓνα χρυσοῦ ξεφτέρι, στὴ μέση ἔγραφε Σταυρὸ, στὴν ἄκρα Ἄϊ Γιώργη, κι' ὅπου πιστεύει στὸ Χριστὸ, ποτὲ δὲ μετανοῖνει...». Ἐπίσης μεγάλα νησιώτικα θρησκευτικὰ τραγούδια ὑπάρχουν γιὰ τὶς μεγάλες ἑορτές τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὰ Χριστούγεννα, τὰ Φῶτα, καὶ τὴ Σταυρώσι τοῦ Κυρίου. Παραθέτω ὀλίγους στίχους ἀπὸ ἓνα ποίημα λαϊκὸ τῶν Φώτων: —«Δὲν εἶναι τούτῃ ἡ ἑορτὴ ὡσάν τὴν περασμένη, μόνο μεγάλη καὶ φριχτὴ καὶ δοξολογιασμένη, γιὰ τὴ θεοφάνεια ἀνθρώπου ν' σωτηρία...». Καὶ κατωτέρω: —«Οἱ θάλασσες κ' οἱ ποταμοὶ πὸ τὴ χαρὰ χορεύουσι καὶ πάλι πὸ τὸ φόβο των ἐστρέφουσι καὶ φεύγουσι. Κι' ἀκόμη καὶ τὸ σημερο οἱ ναῦτες τὸ κρατοῦσι, νὰ βαπτιστοῦνε τὰ νερά, στὸ πέλαος νὰ βγοῦσι» κλπ. κλπ. Σ' ἓνα ἄλλο Ἀκριτικὸ τραγούδι ὁ ἥρωας τοῦ Μιλιαρίδου (Ἐμίρης) φυλακίζεται κατὰ βασιλικὴν προσταγὴν καὶ τάξει γιὰ νὰ βγῇ ἔξω στοὺς φυλακὲς του: ἄσπρα καὶ φλουριά καὶ τὰ περιφῆμα ρούχα του πού: —«τὰ βόλλ' ὁ βασιλιάς τρεῖς ἑορτές τὸ χρόνο, τὰ Φῶτα, τὰ Χριστούγεννα καὶ τ' Ἄϊ Βασιλείου, ἕως τὴ Μεγάλῃ Κυριακῇ πού τρέμ' ἡ γῆς κι' ὁ κόσμος».

Μὲ τὰ ὀλίγα αὐτὰ ψήγματα ἀπὸ τὸν ἀνεξάντλητο θησαυρὸ τῆς νησιώτικης Μούσας, δὲ μπορεῖ κανένας νὰ πῇ ὅτι ἓνα τέτοιο πλατὺ θέμα εὗρηκε τὴν ἱκανοποιητικὴν παρουσιάσιν του, ἀλλ' ὁ σκοπὸς μὰς δὲν ἦταν αὐτὸς, γιὰτὶ μιὰ πραγματικὴ μελέτη θὰ μὰς ἔφερνε πολὺ μακρὰ σὲ ὀρίζοντες πού οὔτε ὁ χρόνος οὔτε ὁ ἄνθρωπος οὔτε οἱ περιστάσεις θὰ μὰς τὸ ἐπέτρεπαν. Ἄν δμως καταρωθῶσαμε μὲ τὰ πρόχειρα παραπάνω λαϊκὰ τραγούδια νὰ δεῖξωμε πὼς καὶ στὰ νησιά μὰς ἡ χριστιανικὴ ἐπίδρασι εἶναι βαθειὰ καὶ μεγάλη, αὐτὸ θὰ εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἱκανοποίησι μὰς...

Μ. Μιχαηλίδης—Νουῆρος
καθηγητὴς Κολλεγίου

ΕΛΕΗΣΟΝ ΜΕ....

Μ' είχες καλέσει στα κρυστάλλινα σου δώματα,
Στους κήπους σου που άφρός άνθουν οι κρίνοι,
Στά πεντοστάλαχτα βασιλικά σκηνώματα
Πού τό κρασί σου πίνουν στενοί φίλοι.

Μ' είχες καλέσει... Και τό ένδυμα του γάμου
Τό είχαν λαμπρύνει στό αίμα του Άμνου
Άγγέλων χέρια που ύφαμένο τόχαν πάνω
Στ' άσημογάλανα τελλάρα τ' ουρανού.

Άπ' τής αύγής τό θάμα πι' δμορφη ή θωριά μου
Στό γλέντι θάσπεκα τό μυστικό,
Ρόδο όρθάνοιχτο μπροστά σου ή καρδιά μου,
Λίθωνωτό άπ' τών Μάγων πιό άκριβό.

Μ' είχες καλέσει... Όμως ξεχάστηκα στή γή.
Δέν ζήταγα χρυσάφι νά πλουτίσω:
Στου κόσμου τούτου ήβελα τήν κάθε μιά πηγή
Τή νέα μου μορφή νά καθρεφτίσω.

Μέ ζάλισαν άπ' τ' άνθισμένα άμπέλια οι εύωδιές
Τής άνοιξης, γλυκά άποσπερνά,
Άπάνω μου άσπρολούλουδα τινάξαν οι μηλιές...
Άνοιξε ή πεταλούδα τά φτερά.

Κι' έγώ ξεπίσω της σάν νεραϊδοπαρμένη
Σέ άνθώνες τήν κυνήγησα κι' άγρούς.
Λημόνησα πώς κάπου άλλοū με είχαν καλεσμένη:
Στους κήπους του Θεού τους μυστικούς.

Και τό χιτώνα της γιορτής στής γής τά μονοπάτια
Όλημερίς άφρόντιστα φορώ.
Του κόσμου σου τά κτίσματα με τ' άπληστά μου μάτια
Όλα νά τ' άγκαλιάσω προσπαθώ.

Μά όταν τό σούρουπο σιγά-σιγά άνεβαίνει
Άπ' τήν κοιλάδα στή στερνή κορφή,
Σιγά-σιγά κι' ό λογισμός άλύπητα βαραίνει
Τήν τόσο μου άδύνατη ψυχή.

Μ' είχες καλέσει, δέν ξεχνώ, πάλι τώρα πολλά χρόνια,
Κι' έγώ στό δρόμο τόσο άργοπορώ...
Θά κάνη ίσως ή πλατειά, ή θεϊκή συμπόνοια
Τήν πόρτα σου κλεισμένη νά μη βρώ:

Η ΟΥΡΑΝΙΑ ΦΩΝΗ

"Ανοιξα τὴν πλατεὶ ἀγκαλιὰ
γιὰ σέ στὴ μαύρην ὥρα.
Τ' ἄλμυρό δάκρυ στέγνωσα,
σταμάτησα τὴ μπόρα
καὶ τὸ σκοτάδι τὸ πιχτό
ποῦ σ' ἔζωνε ὀλόγυρα,
ζόκαμα φῶς, ποῦ ὀλόχρυσθ
σοῦ κέντησε πορφύρα.

Μέσ' τῆς ψυχῆς σου τ' ἄδυστα
ροδόπεπλες ἀχτίδες,
καινούργια πλέξαν δνειρα,
κι' ἐντύθησαν οἱ ἐλπίδες,
καὶ τ' ἀγρίου λαίλαπα ὁ ἀχός,
τραγοῦδι ἔγιν' ὀλόχαρο,
τροπάρι καὶ Ψαλμός.

"Ανοιξα τὴν πλατεὶ ἀγκαλιὰ
γιὰ σέ στὴ μαύρην ὥρα.
Τὰ χέρια σου τ' ἀδύναμα
πλούσια φόρτωσα δῶρα,
κι' ἀπάνωθ' σου ἡ Δεξιὰ
σ' ἀπάγκιαζε σὰ φράχτης,
κι' εἶπα κι' ἐπύληξε στὴ γῆ
ὁ ἀγριος καταρράχτης.

Τ' ἄγονο χῶμα τὸ στεγνὸ,
ἀπ' τὸ καφτὸ λισπύρι,
ποῦ σ' ἔζωνε, μιᾶς "Ανοιξης
πανώρησθ πανηγύρι,
εἶπα κι' ἐφούντωσε ξανά.
Τ' ἀνθια σκορπίσαν εὐωδιές
καὶ τὰ πουλιὰ Ὡσονά.

Σέ κράτησα σὰν τὸ παιδί
ὡς νὰ περάσ' ἡ μπόρα.
Μὰ τώρα στὴν ἀνηφοριὰ
τοῦ πᾶς, καλὴ σου ἡ ὥρα,
ἂν σ' ἀνταμῶσθ ὁ σίφουνας
κι' ἡ σκιὰδα τοῦ θανάτου,
Τὸ Ξύλο τ' Ἄγιο τὸ θεϊκὸ
ὅπου τραβᾶς, τοῦ Αἱμάτου,

κράτα ψηλά κι' ἀλύγιστα
μέσ' στοῦ θαρμού τις ὥρες'
Ἡ χάρη, σκίζει τὴ μυχτιὰ
καὶ γαληνεύει μπόρες,
κι' ἐκεῖ βαθειὰ μιᾶς χαραυγῆς
τὸ ὑφάδι χρυσοῦφαίνει,
κι' ὅπου στὸν τάφο ἦταν νὰ μπῆ
Αυτρώνει κι' Ἀναισταίνει.

N. M.

ΟΡΘΡΙΝΟ

Μέ τ' ἄροτρο τῆς προσευχῆς ὄργωσα τὴν ψυχὴ μου
τὴν θεία σπορὰ γιὰ νὰ δεχτῶ
τὰ ντύματα ποῦ δείχτανε βρώμικο τὸ κορμί μου
στὸν θεῖο τᾶκαψα βωμό.

Καὶ θὰ φυτρώσει. Καὶ γοργὰ κλωνάρια θὰ βλαστήσει
—κι' ὦ πόθος μου κρυφός—
ἠἄρῃ ὁ Νυμφίος θεριστής. Βαθιά θὰ με φωτίζει
τ' ἀνέσπερό του φῶς.

N. EYTYXOZ

Απόψεις

ΤΑ ΑΠΟΝΕΡΑ

Στην στήλη αυτή θα συγχωρηθῆ, φαντάζομαι, ἂν διακόψῃ μιά στιγμή τὴν σειρά τῶν θεμάτων πού τὴν ἀπασχολοῦσαν, γιὰ νὰ δώσῃ τὸ λόγο στὸν... Πταισματοδόκη! "Ὅτι τὰ δικαστήρια τροφοδοτοῦν πολλές φορές τὰ πιὸ ἑτερόκλητα εἶδη τοῦ λόγου, αὐτὸ εἶναι γνωστὸ. Σ' αὐτὴν τῇ στήλῃ γίνεται γιὰ πρώτη φορά κάτι τέτοιο. Θὰ προτιμοῦσε νὰ μὴν εἶχε ἐμφανισθῆ οὔτε αὐτὴ ἢ περίπτωσις. Ἴδετε περὶ τίνος πρόκειται, καὶ κρίνετε μόνοι σας:

Τὸ ἐργοστάσιο μιάς ὑφαντουργικῆς ἐταιρείας. "Ἐνας ἐργάτης, ἐργάζεται στὸ ἐργοστάσιο αὐτὸ. Οἰκογενειάρχης, τίμιος, ἐργατικὸς, προκομμένος, ἔχει συνδέσει τὴν ὑπαρξί του μετὰ τῆ δουλειὰ στὸ ἐργοστάσιο. Δέκα ἔξη χρόνια συνέχεια δουλεύει σ' αὐτό, οἱ προϊστάμενοί του εὐχαριστημένοι, τὸν κρατοῦν στὴ δουλειὰ ὅλο αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα, μ' ὅλο πού στὸ χέρι τους ἦταν νὰ τὸν διώξουν ὅποτε ἤθελαν. Τίμιος, ἐργατικὸς, καλὸς ἐργάτης!

Ὅσοι τὰ πράγματα ἔλλαξαν. "Ἦλθαν τὰ σκληρὰ χρόνια τοῦ πολέμου. Ὁ τιμάρθιος ἀνεβαίνει, τὸ μεροκάματο στὸ ἐργοστάσιο αὐτὸ ἀνεβαίνει ἐπίσης. Ἄλλὰ ὁ τιμάρθιος καὶ ἢ μαύρη ἀγορὰ τοῦ ἐργοστασίου ἀνεβαίνει μετὰ τὸ ἀσανεὲρ, τὸ μεροκάματο σκαλοπάτι σκαλοπάτι προσπαθεῖ ν' ἀνεβῆ κι' αὐτό. Τὸ συμπέρασμα γιὰ τὸν φτωχὸν αὐτὸν ἐργάτη, στερησις. Καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς στερήσεως... «Καμιά κλεψιά, θὰ σκεφθῆτε ἴσως, ἔτσι μοι νὰ ζητήσετε ἐπιείκεια γιὰ τὸν νέο αὐτὸ Γιάννη Ἀγιάννη. "Ἐ, ὄχι λοιπόν. Δὲν τὸ βρήκατε! Ἐδῶ ἢ πραγματικότης δὲν ἀκολουθεῖ τὸν Οὐγκώ. Ἡ συνέχεια λοιπόν, νὰ τὴν! Ὁ πιστὸς αὐτὸς ἐργάτης ζητᾷ βοήθεια ἀπὸ τὴν ἐταιρεία. Ἐχει τοὺς λόγους του. Μαζὶ μετὰ τὴν στέρησι, ἀρρώστεια στὸ σπῆτι, τὰ οἰδήματα κάνουν τὴν ἐμφάνισί τους. Ἐν τῷ μεταξύ ἢ ἐταιρεία... παθαίνει τεραστία ἐξόγκωσι τοῦ πορτοφολιοῦ τῆς, ὅπως δὰ ξέρομε... Καὶ ὅμως, ὄχι μόνον δὲν βελτιώνει τὴν θέσι τοῦ πιστοῦ τῆς ἐργάτη (παρ' ὀλίγον νὰ πῶ: τοῦ πιστοῦ τῆς σκύλλου) παρὰ ζητεῖ νὰ τὸν πετάξῃ στὸν δρόμο. Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως κάποιος νέος νόμος τὸν

προσταθεύει. Δὲν μπορεῖ νὰ πεταχθῆ ἔτσι, χωρὶς ἀφορμὴ. Ἢ καὶ ἢ ἐταιρεία γυρεῖ τὴν ἀφορμὴ!

Συνέχεια: Ἡ στερησις στὸ σπῆτι τοῦ ἐργάτου κάνει τὸ ἔργο του, ἀδυσώπητα. Πεθαίνει ἢ μητέρα του. Πεθαίνει—τὸ ἔνα ἀπάνω στ' ἄλλο—ὁ γυναικῶδες φῶς τοῦ πού ζοῦσε μαζί του. Πρόβλημα κι' αὐτὴ ἢ κηδεῖα, κι' αὐτὸ τὸ κάπως ὑποτυπωδὲς πένθος. Μὲ μαυρισμένη τὴν ψυχὴ, ὁ ἐργάτης πηγαίνει τὴν ἐπομένη πάλι στὸ μεροδοῦλι του. Κρατᾷ στὸ χέρι τὸ φόρεμα (ἄς τὸ ποῦμε φόρεμα!) τῆς γυναικῆς του. Πρέπει νὰ τοῦ δώσῃ τὸ χρώμα τοῦ πόνου, τοῦ πένθους. Πηγαίνει λοιπὸν στὸ ἐργοστάσιο, στὸν ὀχετὸ πού βγαίνουν κατάμυρα τὰ ἀπόνερα τοῦ βαφείου καὶ ἐρχόνονται ἰσθὴ δημοσία ὑπόνομο, βουτᾷ τὸ φόρεμα στὰ ἀπόνερα τοῦ ὀχετοῦ, καὶ τὸ γυρίζει κατάμαυρο στὸ σπῆτι τοῦ πένθους!

Ναί, ἀλλὰ τὸ ἀγρυπνο ἵατι τῆς ἐταιρείας τὰ βλέπει ὅλα αὐτὰ, τὰ παρακολουθεῖ μετὰ κάθε λεπτομέρεια. Καὶ ὁ κύριος Διευθυντῆς φαντάζεσθε τώρα: ὁ κ. Διευθυντῆς συγκινεῖται ἀπὸ τὸ τραγικὸ θέαμα, προσκαλεῖ τὸν ἐργάτη καί, ἔτσι καὶ μετὰ καθυστέρησι, προσπαθεῖ κατὰ τὴν ἀπάνω πάλι στὸ χρέος του. "Ἐ, ὄχι! Πάλι πέσατε ἔξω! Ὁ κύριος Διευθυντῆς, χαρούμενος, ἀρπάζει τὴν εὐκαιρία αὐτή. Εἶναι ἢ ἀφορμὴ πού ζητοῦσε γιὰ νὰ διώξῃ τὸν ἐργάτη πού του ἦταν περιττός, ἀφοῦ καὶ χωρὶς αὐτὸν μπορούσε νὰ πολλαπλασιασθῆ τὰ ἑκατομμύρια του!

Θὰ ρωτήσετε τώρα, πῶς ἢ τραγικὴ αὐτὴ ἱστορία ἦταν ἢ ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἀπόλυσι. Ἄκουστε τὴν μεγαλοφυῖα. Λοιπόν: Τὸ ὅτι ἔθωπε ὁ ἐργάτης τὸ φόρεμα τῆς γυναικῆς του σ' ἀπόνερα τοῦ ὀχετοῦ (εἶπαμε: τὰ ἀπόνερα πού ἐφευγαν γιὰ νὰ ριχθοῦν ὡς ἀχρηστὰ στὴν δημοσία ὑπόνομο, στὴν θάλασσα), αὐτὸ εἶναι κλοπὴ! "Ἐκλεψε, βλέπετε, ὁ ἐργάτης, τὸ ποσὸ τῶν βαμμένων ἀπόνερων πού ἀπορροφῆσε τὸ φόρεμα! Λοιπόν, (βλέπετε πῶς ὁ Οὐγκώ δὲν τὰ εἶχε σκεφθῆ ὅλα) τὸ ἐγκλημα πρέπει νὰ τιμωρηθῆ. Μήνυσι λοιπὸν κατὰ τοῦ ἐργάτου. Νὰ καταδικασθῆ, γιατί—ἔδῶ ἐφθάσαμε στὸ ψητὸ—ἔτσι, μετὰ τὴν καταδίκη του ὡς κλέπτου, θὰ ἔχωμε τὴν ἀφορμὴ πού ζητᾷμε, νὰ τὸν πετάξωμε στὸν δρόμο χωρὶς μάλιστα ἀποζημίωσι! Νὰ το! Δὲν εἶναι θαῦμα μαυραγορικῆς ἐφευρετικότητος;

Μόνον πού βρέθηκε μιά τόση δὰ δυσκολιούλα! Τὸ δικαστήριον ἠθώωσε τὸν κατηγορούμενον ἐργάτη. Καὶ ἢ πανηγυρικὴ ἀ-

θώσις του είναι ράπισμα κατά τῆς—πῶς νὰ τὴν χαρακτηρίσωμε τώρα τὴ διαγωγή αὐτῆ τοῦ ἐργοδότη; Διαγωγή πού δὲν θὰ τὴν πιστεύατε δυνατὴ, ὅπως οὐτ' ἐγὼ δὲν τὴν ἐπίστευα, ὡς πού μοῦ ἔδειξαν κι' ἐδιάβασα ὁ ἴδιος τὴν ἀπόφαση. "Ἐχει ἀριθμὸ 1235/1943 καὶ εἶναι δημοσιευμένη στὸ περιοδικὸ «Δικαστικὴ» Τόμος 14ος—15ος σελ. 195 ἔπ.

"Ἄλλὰ μὲ τὸ ράπισμα μόνον τί ἔγινε; Τὸ δικαστήριον ἔκαμε, βέβαια, τὸ χρέος του. Ἄλλὰ ἡ ἀρρώστεια ἐθεραπεύθηκε μ' αὐτό; Ἡ ἀρρώστεια πού ἐμφανίζεται κάθε τόσο σὲ πολυποικίλες ἐκδηλώσεις, πού δὲν προλαμβάνονται μὲ δικαστικὲς ἀποφάσεις; Γιατί, γιὰ νὰ γίνονται τέτοια πράγματα θὰ πῆ πὼς καὶ σάπι ὑπάρχει. Ὁ ἐργοστασιάρχης πού ἀναφέραμε δὲν εἶναι μεμονωμένος τύπος, ἀλλοιώτικα δὲν εἶχε κανένα λόγο νὰ ἀπασχοληθῆ μαζί του ἡ στήλη αὐτή. Ὁ ἐργοστασιάρχης εἶναι ἀπλῶς ἓνα δείγμα πνευματικοῦ λιμοῦ. Καὶ τὸν λιμὸ αὐτὸ δὲν τὸν ἔφερε ὁ πόλεμος, γιὰ νὰ περάσῃ μαζί μ' αὐτὸν ὅπως γίνεται στὴν ἱστορία. Αὐτὸν τὸν λιμὸ τὸν ἔκαμε παγία κατάσταση ἡ μανία μας νὰ κόψωμε κάθε πνευματικὴ τροφοδοσίαν ἀπὸ τὴν κοινωνία μας. Ἐπάσχισαν, ὅσον μπορούσαν, οἱ ἀρμόδιοι, οἱ ἐπιστηθόνες μας, οἱ λόγιοι μας, οἱ δάσκαλοι μας, ἐπάσχισαν νὰ μᾶς ξεριζώσουν κάθε ὑψηλότερη εἰκόνα. Καὶ ὅσιστα ἀπὸ τὴν πνευματικὴ αὐτὴ ἀδιαικίαν, βλέπομε τὸ κατάντημα. Σιγὰ σιγὰ ὁ ἄνθρωπος μέσα μας πεθαίνει, ζωντανεῖται τὸ θηρίο, τὸ ἔξυπνο ὅμως καὶ μορφωμένο θηρίο, πού ἔχει νόμους καὶ μηχανεῦται ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ μηχανευθῆ τὸ θηρίο τῆς ζούγκλας!

Ὡς πού θὰ πάη αὐτὴ ἡ κατάσταση λοιπόν; Θὰ ἤθελα νὰ θέσω αὐτὸ τὸ ἐρώτημα σ' ὄλους ἐκείνους τοὺς «πνευματικούς» παράγοντες πού ἐπὶ γενεῆς ὀλόκληρες ἐκυβέρνησαν τὴν πνευματικὴν τροφοδοσίαν μας, καὶ νὰ τοὺς ρωτήσω, ὡς πού φρονοῦν αὐτοὶ ὅτι θὰ πάμε ἔτσι, μὲ τὴν ἔλλειψιν κάθε ἠθικοῦ ἔργατος. Ἄλλὰ ἂς ἀφίσωμε τὰ ἐρωτήματα. "Ἄς δοῦμε, καλύτερα, τὴν ἀνάρρωσιν πού ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται στὴν κοινωνία μας. "Ἄς παρηγορηθοῦμε μὲ τὴν διαπίστωσιν πὼς, ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια, κάποιο ζήτημα πνευματικὸ ἀρχίζει, μιά πνευματικὴ ἀναγέννησις ἐμφανίζεται. Αὐτὴ ἡ διαπίστωσις μᾶς δίδει τὴν ἐλπίδα ὅτι δὲν θὰ γίνωμε κοινωνία λύκων. Καὶ ἔχομε πολλὰ ἔμπρακτα δείγματα—ἀκριβῶς μέσα στὶς δυσκολίες τοῦ πολέμου ἐφανερώθηκα—ὅτι ὁ ἐργοστασιάρχης τῶν μαυρῶν ἀτόνων δὲν εἶναι ὁ τύπος πού θὰ χαρακτηρίσῃ τὴν κοινωνία μας, ἀν προχωρήσῃ ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις πού ἀρχίζει νὰ φανερώνεται!

Π. Δαλμ.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΧΩΡΙΣ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟΝ

Ἀξιότιμε κ. Διευθυντά,

Εἰς ὅσα γράφετε εἰς τὸ κύριον ἄρθρον τοῦ τελευταίου τεύχους τῶν «Ἀκτίνων» θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ προσθέσω ὀλίγας λέξεις λόγῳ τῆς σοβαρότητος τοῦ ζητήματος. Βεβαίως ὁ Χριστιανισμὸς, αἰώνιος καὶ ἀμετάβλητος εἰς τὰς βασικὰς του ἀρχάς, «δὲν ἠμπορεῖ νὰ ζῆσθ μαζί μὲ οἰονδήποτε συμβισμόν»· οὕτε εἶναι δυνατόν νὰ γίνονται συμβιβασμοὶ ἀσυμβίβαστοι. Ἀντιθέτως πρέπει νὰ εὐρίσκται πολὺ ὑψηλὰ εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν συνείδησιν ὄλων τῶν ὀγιῶς σκεπτομένων ἀνθρώπων, χωρὶς ποτὲ νὰ γίνεται ἀντικείμενον μόδας καὶ νὰ χρησιμοποιηθῆ μόνον ὡς πιστοποιητικὸν φρονημάτων καλῆς ποιότητος πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἀτομικῶν συμφερόντων. Καὶ μάλιστα ἀπὸ ὀνθρώπων, τῶν ὁποίων τὸσον ὁ βίος ὅσον καὶ αἱ πεποιθήσεις εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετοι πρὸς τὴν χριστιανικὴν ζωὴν καὶ κοσμοθεσίαν.

"Ἐκείνος ὅμως πού δὲν δέχεται νὰ ἀναλάβῃ εἰς βάρος του τὸν τίτλον τοῦ ὀλιστοῦ εἶναι φυσικὸν καὶ εὐλογικὸν νὰ ἔχη τὸ θάρρος νὰ τροποποιήσῃ ριζικῶς ὄλον τὸν πνευματικὸν του κόσμον, νὰ μὴ περιορίζεται εἰς λόγια χωρὶς οὐσίαν καὶ περιεγόμενον. Ἄλλως, εἶναι καλύτερόν νὰ παραμείνῃ ὀλιστῆς ἢ ὅτι ἄλλο θέλει, μακρὰν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διότι, ὅπως πολὺ ὀρθῶς γράφετε, «εἶναι πολὺ προτιμότερα ἡ εὐλογικὴ ὀπιστία ἀπὸ τὴν νοθευμένην πίστιν».

Ἀσφαλῶς ὑπάρχουν ἀρκετοὶ πού δὲν ἔχουν τὸ θάρρος αὐτὸ νὰ μᾶς φανερώουν καθαρὰ τὰς πεποιθήσεις των καὶ ἀκολουθοῦν σὰν ἀνεμοδείκται, σὲ κάθε βῆμα των, κατάστασιν ἀλλοπροσῶλλον. Ἄλλ' αὐτοὺς ἀκριβῶς ὁ φεῖλεϊ ἡ νέα μας γενεά, μὲ τὸν παλμὸν καὶ τὴν συνέπειαν πού τὴν διακρίνει, νὰ τοὺς φανερώσῃ. Καὶ ἀφοῦ ἀραιώσῃ τὸ προσωπεῖον τῆς ὑποκρισίας των, νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ ξεκαθαρίσουν τὴν θέσιν των. Αὐτὸ δὲ τὸ ξεκαθάρισμα ἔχω κάθε λόγον νὰ ἐλπίζω, ὅτι συντόμως θὰ πραγματοποιηθῆ καὶ εἰς τὸν τόπον μας διὰ τὴν σταματήσῃ ἡ ἄγονος καὶ ἐπιβλαβὴς «νοθευμένη πίστις» πού παρουσιάζουν κατὰ καιροὺς μερικοὶ.

Μετὰ πλείστης τιμῆς

Ἄ. Πατακωνοταντίνου

ΝΑ.ΜΗ ΠΕΡΑΣΗ ΑΠΑΡΑΤΗΡΗΤΟΝ

Ἀξιότιμε κ. Διευθυντά,

Νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ περάσῃ ἀπαρτήρητον τὸ ὄνομα ἑνὸς μεγάλου βιολόγου· τοῦ Fleischman.

Πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἀπεβίωσεν εἰς ἠλικί-

αν 80 ἐτῶν ὁ Α. Fleischmann, καθηγητὴς τῆς Ζωολογίας καὶ Συγκριτικῆς Ἀνατομίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Erlangen. Γνωστὸς ὡς ἐπιστήμιον ἐκ τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν ἐπὶ ζητημάτων τῆς ἐμβρυολογίας τῶν θηλαστικῶν καὶ τῆς ἀνατομίας τῶν μολλακίων ζῶων εἰς τὸ μέλλον θὰ ἀναγνωρισθῆ, ὡς ὀρθῶς σημειοῦται (Natur u. Kultur, 1943, σ. 32), ὡς ἕνας ἐκ τῶν μεγαλύτερων βιολόγων. Δὲν γνωρίζω ποία ἦσαν αἱ μεταφυσικαὶ τοῦ ἀντιλήψεις, τοῦτο ὅμως εἶναι βέβαιον: Ὅτι ὁ Fleischmann, ὅπως συνέθε καὶ μετὸν Driesch, ἦτο κατ’ ἀρχὰς ἐνθουσιώδης ὁπαδὸς τῆς ἐξελεκτικῆς θεωρίας, ἀπὸ τοῦ 1900 ὅμως καὶ ἐντεῦθεν ἀρνεῖται τὴν θεωρίαν τῆς καταγωγῆς καὶ τὰς διδασκαλίας τοῦ Haeckel. Ἐκδίδει σειρὰν ἔργων ὅπου ἐκθέτει τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ἠναγκάσθη νὰ πολεμήσῃ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἐξ αὐτῶν δὲ σημειοῦμεν τὰ δύο παλαιότερα: Die Deszendenztheorie (1901) καὶ Die Darwinistische Theorie (1903).

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς πολλοὺς ἀνατόμους οἵτινες διήρουν τὸ σῶμα καὶ ἐξήταζον κεχωρισμένως τὰ διάφορα μέρη αὐτοῦ, ὁ Fleischmann, ἐτόνιζε πάντοτε τὴν ἀνάγκην τῆς ὁλοκληρωμένης μελέτης τοῦ ὄργανισμοῦ. Κατ’ αὐτόν, τὰ διάφορα διακριτικὰ γνωρίσματα ἐνὸς εἴδους συνδέονται μεταξύ των, ὅπως τὰ μεγέθη μιᾶς ἀλγεβρικής ἐξισώσεως, τὰ ὅποια δὲν δύνανται νὰ μεταβάλλονται ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων. Ἀπὸ τότε ὑποστήριζεν ὅτι δὲν γνωρίζομεν τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὅποιον μεταδίδεται ἀπὸ εἶδος εἰς εἶδος ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατασκευὴ τῶν ὀργάνων καὶ μέχρι σήμερον οὐδὲ οἱ ὑποστηρικταὶ τῆς θεωρίας τῆς ἐξελιξεως δύνανται νὰ δώσουν οἰανδήποτε θετικὴν ἀπάντησιν ἐπ’ αὐτοῦ. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς δαρβινιστάς, ὑποστήριξαν ἀπὸ 40ετίας ὅτι αἱ παραλλαγαὶ καὶ ἡ ἐπιλογὴ κινουῦνται ἐντὸς στενῶν ὁρίων, ἐπὶ πλεόν δὲ ἐτόνιζεν ὅτι δὲν δύνανται αἱ μεταλλαγαὶ καὶ αἱ παραλλαγαὶ νὰ τεθοῦν ὡς βάσις τῆς ἐρμηνείας τῶν φαινομένων τῆς ἐξελιξεως. Νομίζω ὅτι ὁποῖος παρακολουθεῖ τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ ἀποθανὼν καθηγητὴς, ὁμῶδιν τότε, ὑποστήριζεν ἐκεῖνα τὰ ὅποια δέχονται σήμερον οἱ πειραματικοὶ κυρίως ἐρευνηταί.

Προτοῦ κλεισῶν τὴν παροῦσάν μου, θὰ παραθέσω μίαν χαρακτηριστικὴν φράσιν τοῦ καθηγητοῦ Fleischmann, τὴν ὁποίαν ἔγραφε πρὸ 42 ἐτῶν: «Ὁ κατερευμένους φανταστικὸς πύργος τῆς θεωρίας τῆς καταγωγῆς θὰ εἶχεν ἤδη πρὸ μακροῦ ὀριστικῶς κρηωκοπήσει, ἐάν δὲν ἦτο βαθῶς ἐρριζωμένη εἰς τὴν ἀκμίην τοῦ ἀνθρώπου ἢ ῥοπή νὰ συνθέτῃ παραμύθια (Die Deszendenztheorie, σ. 199).

Ἴσως εἶναι ὑπερβολικὸς ὁ χαρακτηρι-

σμὸς αὐτός, ἀλλὰ νομίζω, ὅτι σήμερον πολὺ περισσότερον παρ’ ὅτι τὸ 1901, οἱ ἀνθρώποι ζητοῦν ἀντὶ τῶν μύθων τῶν καλυπτομένων μετ’ ἐπιστημονοφανῆς ἐνδυμιας, μίαν σοβαρωτέραν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς.

Μετ’ ἐξαίρετου τιμῆς

Ἄ ρ. Παλαιολόγου

ΔΙΑΙΣΘΗΣΙΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Κύριε Διευθυντά,

Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ περὶ «Διαισθήσεως εἰς τὰς Μαθηματικὰς Ἐπιστήμιας» ἀρθρου τοῦ παρασημένου τεύχους τῶν «Ἀκτίνων», ἐπιτρέψατέ μου νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς:

Ἡ συμβολὴ τῆς διαισθήσεως εἰς τὴν πρόδον τῆς Φυσικῆς παρουσιάζεται πρὸ ἡμῶν τεραστίαν ἐάν σκεφθῶμεν ὅτι μία ἀπὸ τὰς βάσεις αὐτῆς, τὸ 2ον θερμοδυναμικὸν ἀξίωμα, ὀφείλεται εἰς τὴν διαισθητικὴν δύναμιν τοῦ κατὰ πρότον διατυπώσαντος αὐτὸ ἐρευνητοῦ, ὄθω ὁ Ν. S. Carnot ἔθετο τὰς βάσεις τοῦ 2ου θερμ. ἀξιώματος τὸ 1824, διὰ τὸν περιψήμου κύκλου του, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὅποιαν δὲν εἶχε διατυπωθῆ τὸ 1ον θερμ. ἀξίωμα καὶ δὲν εἶχε λογικῶς ἐξακριβωθῆ ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων ἢ σχέσις μεταξὺ θερμότητος καὶ μηχανικοῦ ἔργου.

Τὸ 1ον θερμ. ἀξίωμα, ἐκκολληθὲν ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ R. J. Mayer κατὰ τὸ ἐν Ἰάβη ταξιδίον του τὸ 1840, διατυπώθη ὑπ’ αὐτοῦ τὸ 1842, δηλ. πολὺ βραδύτερον ἢ τὸ δεύτερον ἀξίωμα καὶ εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὅποιαν ὁ Carnot δὲν εἶχε πλέον, καὶ εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος (ἀντιδράσις, μακροχρόνιου ἐπιθέσεως, εἰρωνία) μετὰ τὸν ὁποῖον τὸ ὑπεδέχθησαν οἱ ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀψαρσίας τῆς ἐνεργείας ἐγένετο παραδεκτὴ ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων ἀκόμη ἀργότερον (1847) κατόπιν τῆς συγγραφῆς ὑπὸ τοῦ H. Helmholtz τῆς περιψήμου πραγματείας: «Περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς δυνάμεως» καὶ ἰσραϊσθῆ ἢ πίστις ἐπ’ αὐτὴν διὰ τοῦ πειραματικοῦ προσορισμοῦ τοῦ μηχανικοῦ ἰσοδυναμίου τῆς θερμότητος ὑπὸ τοῦ Joule περὶ τὸ 1850.

Βλέπομεν, λοιπόν, ὅτι ὁ Carnot ἐμελέτησε τὴν μετατροπὴν θερμότητος εἰς ἔργον εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὅποιαν δὲν εἶχεν ἀποδειχθῆ σχέση μεταξὺ θερμικῆς καὶ μηχανικῆς ἐνεργείας.

Μεταξὺ ὅμως τῶν παραδειγμάτων τῶν ἀποδεικνόντων τὴν συμβολὴν τῆς διαισθήσεως εἰς τὴν φυσικὴν ἐρευνάν δέον νὰ ἐξαχθῆ τὸ παράδειγμα τοῦ Faraday, ὅστις προσέφευγε πρὸς ἀπόδειξιν τῶν σχέσεων του, εἰς πειραματικὰ μέσα ὀδυσσεύσαν λογικὴν σχέσιν ἔχοντα, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, μετὰ αὐτάς, οὕτως ὅστε καὶ ὁ Γ. Γ. Γ. εἶπεν διὰ τὰς ἐρευνας του ὅτι: «Ἐάν οἱ φυσικοὶ εἰς ἐργασίαν ποῖα μέσα ἔχω μεταχειρισθῆ εἰς τὰς δοκιμασίας μου, θὰ με ἀπεκρίπτουν ἅπας διὰ παντός».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, νομίζω, ὅτι ἐπάγεται τις, ὅτι ἡ διαίθεσις δὲν ἐπαίξει βεβαρυμένα ρόλον εἰς τὴν πρόσθεσιν τῆς Φυσικῆς βεβαιώσεως, ὅτι συνέτελεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν δύο βασικῶν αὐτῆς κεφαλαίων τῆς θερμοδυναμικῆς καὶ τῆς Ἠλεκτροδυναμικῆς.

Ματ' ἐξαερέτου τιμῆς

Σ. Σβολόπουλος

Πειραιῆς 8 Ἰουλίου 1943.

ΤΑ ΔΙΚΑΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΩΝ

Φίλε κ. Διευθυντά,

Μερικῆς κριτικῆς, ποῦ δημοσιεύθηκαν γιὰ βιβλία, ποῦ κυκλοφόρησαν τελευταία, ἀφίνου καὶ πάλι νὰ ὑπονοήται τὸ παράπονο ὅτι «οἱ Ἕλληνες δὲν διαβάζουσιν», πρῶγμα ποῦ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν κατηγορία, ὅτι γιὰ τὴν κατάστασιν ὑπεύθινον εἶναι μόνο τὸ ἀναγνωστικὸ κοινόν. Ὑστερα ὁμοῦ ἀπὸ τοὺς ἀριθμούς, ποῦ δημοσιεύθηκαν σὲ προηγουμένον τεύχος τῶν «Ἀκτινῶν» γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ χριστιανικοῦ ἐντύπου στὴν Ἑλλάδα καὶ μερικά ἄλλα εὐσίωνα σημάδια στὸν πνευματικὸ μας ὄριζοντα, νομίζω πὼς ἡ κατηγορία αὕτη εἶναι ἐντελῶς ἀδικη καὶ φαίνεται ὅτι μᾶλλον τὸ ἀντιθετὸ συμβαίνει ὅτι δηλαδὴ ὑπάρχει πολὺς κόσμος ποῦ ζητᾷ τὸ καλόν, τὸ ἐξυψωτικὸ βιβλίον, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν ἀρκετοὶ ποῦ θὰ τοῦ τὸ δώσουν.

Πρέπει, λοιπόν, ἐκεῖνοι ποῦ γράφουν, ν' ἀρχίσουν νὰ μᾶς σερβίρουν κάτι οὐσιαστικόν, δηλαδὴ, ὅτι ἀπὸ ἀνεκάθεν τρέψει τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Αὐτὸ ἄς μὴ ταραξῆ ἐκεῖνους, ποῦ γυρεύουν νὰ κρύψουν τὴν πνευματικὴν τους γύμνια μὲ τὸ περίφημον δόγμα «ἡ Τέχνη γιὰ τὴν Τέχνη», ἀρχίζοντας νὰ φωνάζουν ὅτι τοὺς γυρεύομε νὰ γράφουν «χρησιμότητες» «κατὰ παραγγελίαν». Κάθε ἄλλο, τέτοια ἀνοστα κατασκευάσματα δὲν μᾶς ἱκανοποιοῦν. Ἐκεῖνον ποῦ ζητᾷμε εἶναι οἱ τέτοιοι ἢ ν' ἀλλάξουν μυαλὸ καὶ ζωὴ, ὅποτε καὶ κεῖνα ποῦ θὰ γράφουν δὲν θάβηαι «κατὰ παραγγελίαν» ἀλλὰ θὰ βγαίνουν ἀπ' τὴν καρδίαν τους αὐθόρμητα καὶ πηγαία, ἢ νὰ παύουν νὰ παραπονούνται ὅτι δὲν τοὺς διαβάζομε. Ἐπειδὴ ὁμοῦ εἶναι ζητήματα ἂν θὰ μπορέσουν νὰ κάμουν τὸ πρῶτον, γι' αὐτὸ οἱ νέοι ποῦ ἀρχίζουν νὰ γράφουν ἄς προσπαθῆσουν νὰ καταλάβουν τί μεγάλο κί' ἔνδοξο στάδιο ἀνοίγεται ἐμπρὸς τους, ἂν ὁδηγὸ γιὰ τὴ ζωὴ τους θὰ ἔχουν τὴν χριστιανικὴ Ἀλήθεια.

Φιλικώτατα

Ἐρ. Ὀλυμπίας.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη: Οἱ ἐν τῷ Ἑλληνοσχολεῖῳ Μετσόβου διδάξαντες καὶ διδασθέντες (Ἀνατοπῶσις ἐκ τῶν Ἠπειρωτικῶν χρονικῶν Τόμ. ΙΕ' 1940). Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἐκπαίδευσιν γενικῶς ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰδικώτερον ἐν Ἠπείρῳ μένουσιν ἐκπληκτοὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας εἰς Ἰωάννινα καὶ ὁμολογοῦν μετὰ τοῦ Ν. Δούκα ὅτι «ἐκ τῶν Σχολείων τῶν Ἰωαννίνων ἐξεργήσαν ρύακες ἱκανοὶ νὰ ποτίσουν τὴν διψῶσαν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ἐν τῷ μεγίστῳ ἐκείνῳ ἀρχῶν». Ἀλλὰ τὰ γραμματικά ἐκαλλιέργησαν ὄχι ὀλίγον καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἠπείρου, ἰδιαίτερος δὲ εἰς τὸ Μέτσοβον. Τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ Μέτσοβον ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδευτικῆς δὲν ὑπέβησε καθόλου τῶν Ἰωαννίνων. Συνετήρησεν ὄχι ὀλίγα σχολεῖα, προσέλασεν «ἀρίστεις» διδασκάλους καὶ ἐμόρφωσε πολυαρίθμους μαθητάς, πολλοὶ τῶν ὁποίων μεγάλως διέπρεψαν ὕστερον. Εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἱστορίαν τοῦ Μετσόβου ἀναφέρεται τὸ πρῆμνημονευθὲν ἔργον τῆς κας Ἰ. Χατζημιχάλη.

Ἡ σ. γνωστὴ διὰ τὴν σοβαρωτάτην συμβολὴν τῆς εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἀνάδειξιν τῆς ἑλληνικῆς λαϊκῆς τέχνης καὶ διὰ τὰ τόσα λίαν ἀξιόλογα κοινωνικά καὶ μορφωτικά ἔργα τῆς, ἐν τῇ ἰδιαίτερα αὐτῆς στοργῇ πρὸς τὴν πατρίδα τῶν μεγάλων εὐεργετῶν, ἠρεμήσεν ἐπιμελῶς καὶ ἐξέδωσεν εἰς βιβλίον ἐκατόν καὶ πλέον σελίδων τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἐν Μετσόβῳ. Τὸ Μέτσοβον ἀνέδειξε κατὰ τὴν σ. «ἐξέχοντας ἱεράρχας, διαπρεπεῖς ἐξάρχους, σοφοὺς διδασκάλους, ἀξιολόγους καὶ γλωσσομαθεῖς συγγραφεῖς, λογίους, ἐπιστήμονας, πεπαιδευμένους μεγαλειεπόρους, ἐντίμους καὶ εὐφρεῖς προεστῶτας, φιλογεροὺς πατριώτας», μεγάλους εὐεργέτας, ἐθνομάρτυρας κληρικούς, φιλικούς καὶ ἄλλους πρωτοπόρους τῆς κοινωνικῆς προνοίας, ἀνθρώπους δηλαδὴ οἱ ὅποιοι προσέφεραν ἀνυπολογίστους πολυμερεῖς ὑπηρεσίας εἰς τὸν δουλεύοντα τότε Ἑλληνομόνον. Εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοιούτων ἀνδρῶν συνετέλεσε τὰ μέγιστα ἡ προστασία τῶν γραμμάτων καὶ τῶν φιλομαθῶν. Κλήρος καὶ λαὸς ἐν θαυμαστῇ συνεργασίᾳ ἱδρυσαν εἰς τὸ Μέτσοβον σχολεῖα κατωτέρας καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Ὁ Νεόφυτος Δούκας, μαθητὴς καὶ διδάσκαλος χρηματίας τῶν Μετσοβείων σχολείων συνεχαιρε βραδύτερον, ὅπως ἀναγράφει ἡ σ., τοὺς δημογέροντας τοῦ Μετσόβου καὶ τοὺς προέτρεπε νὰ καλλιέργησουν ἀκόμη περισσώτερον τὴν παιδείαν ἐξ αἰτί-

ας τῆς ὁποίας «πολὺς ὁ λόγος πανταχοῦ μεταξύ τῶν πεπαιδευμένων καὶ πάντων ἀπλῶς περὶ τῆς ὑμετέρας πατρίδος διασαλπίζεται καὶ ὁ ἔπαινος ἀφθονός...» (σελ. 12). Εἶναι δὲ ἄξιον προσοχῆς ὅτι τὴν παιδείαν ἐθεώρουν στενῶς συνδεδεμένην πρὸς τὴν θρησκείαν, ὁλοκληρωμένην οὕτω εἰς «θεάρεστον ἔργον», τὸν δὲ διδάσκαλον καὶ ὡς θρησκευτικὸν καθοδηγητὴν, καθὼς πολλοῦ τοῦ ἔργου τῆς ἀποδεικνύει ἡ σ. 'Ο διδάσκαλος ἔπρεπε, ὅπως ἀπὸ συμφωνητικόν τι ἐξάγεται, «νά παραδίδῃ ἀόκνως καὶ ἐπιμελῶς τὰ μαθήματα «καὶ νὰ διδάσκῃ ἀπ' ἄμβωνος τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ὅπου τὸν ἤθελε τὸν φωτιστὴν ὁ Κύριος πρὸς ὠφέλειαν πάντων.. νὰ διαβάξῃ τίς προφητείας καὶ ἄλλες τάξεις τῆς ἔκκλησίας κατὰ τὸ πρῶτον τῶν διδασκάλων» (σελ. 9). Σπουδαία καὶ διαφωτιστικά τὰ ὅσα συνεκέντρωσεν ἡ σ. περὶ τῶν ἐν Μεσοβῶν διδασκάλων, περὶ τοῦ ἱεροῦ. Παρθενοῦ Κατζούλη, τοῦ καὶ πρώτου μεγάλου συλλογέως δημῶδων παρομιῶν τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς, περὶ τοῦ ἱεροδιδασκ. Νικολάου Στυγῆ, ἔξαιρέτως μορφωμένου ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ θεολογίᾳ, τοῦ πολλοῦ καὶ ὑπὸ πολλῶν διακαίως ἐπαινουμένου διὰ τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ μόρφωσιν, τὰ πολλὰ ἔργα, τὴν ἔκπαιδευτικὴν του δράσιν καὶ εὐσεβείαν Νικολ. Τζερτζούλη. Τὰ πάντα κατοχυρώνει ἡ σ. διὰ πολυαριθμῶν μαρτυριῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων κρατοῦμεθα ἐν χειρογράφῳ παρ' ἰδιώταις καὶ βιβλιοθήκῃς παρέμενον ἀγνωστοὶ μέχρι σήμερον.

Ἄς μᾶς ἐπιτρέψῃ ὁμοῦ ἡ σ. νὰ διαφωνήσωμεν ἐπὶ τῶν ὅσων παρεμπιπτόντως περὶ τοῦ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ ἔγραψεν. Ὁ ἱερομάρτυς δὲν «φαίνεται» νὰ ἐθεώρει ἄγωνα «τὰ νάματα τῆς Θεογνωσίας καὶ τῶν προφητειῶν (σελ. 58), ἀλλ' ὅλους τὸναντίον, καθὼς μαρτυροῦν οἱ βιογράφοι του, αἱ διασωθεῖσαι ἐπιστολαὶ του καὶ αἱ κατὰ τόπους διατηρηθεῖσαι παραδόσεις, ἐθεώρει αὐτὰ κατ' ἐξοχὴν γόνιμα καὶ ἐπωφελῆ. Τὴν ἀληθῆ Θεογνωσίαν τὴν περιέχουσιν τὴν καθαρὰν πίστιν καὶ καθοδηγοῦσιν εἰς ὀρθὴν ζωὴν ἐκίρηντε πάντοτε διὰ τοῦ λόγου του καὶ τὴν προέβαλλε ζωντανῆν μετὰ παράδειγμά του. Ὡς ἐν παρόδῳ θὰ ἠθέλαμεν νὰ σημειώσωμεν ἀκόμη, ὅτι ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Σχολῇ εἰς τὴν ὁποίαν ὡς υποδιδάσκαλος ὑπὸ τὸν Μπαλάνον εἰργάσθη ὁ Τζερτζούλης δὲν ἔλεγτο σχολὴ Γκιόμια (σελ. 50), ἀλλὰ Γκιόμια, καθ' ὃ ἱδρυθεῖσα καὶ ἐπιχορηγηθεῖσα ὑπὸ τῶν πλουσίων ἀδελφῶν Λεονταρίτου καὶ Ἐμμανουὴλ Γκιόμια. Ὡνομάζετο δὲ ἀκόμη καὶ «Πρώτῃ» λόγῳ τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς

Γενικῶς ἡ συγγραφεὺς κατέβαλε ἐπιμελεμένην προσπάθειαν καὶ παρουσίασε τὸ βιβλίον τῆς, ἀπὸ ἀπόψεως συστήματος, ἀκριβείας, ὕφους καὶ πηγῶν, ἐξαιρετόν, εἰς

πλούσιον διαφωτισμὸν τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἱστορίας τοῦ Μεσοβίου καὶ εἰς πολύτιμον συμβολὴν περὶ τῆς ἐν Ἠπειρῷ ἐκπαιδευσεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

I. Θ. Κ.

*

Δύο Πανεπιστημιακὰ βιβλία θέλομεν νὰ κάμωμεν εἰς κάπως εὐρύτερον κύκλον γνωστά, τὸ ἓνα μὲ κάποιαν καθυστέρησιν ἴσως. Τὸ τελευταῖον αὐτὸ ἔχει τὸν τίτλον Φυσικοχημεία καὶ εἶναι γραμμικὸν ἀπὸ τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Καραγκούνην. Τὸ ἄλλο εἶναι ἡ τρίτη ἔκδοσις τῆς Ἐπιτόμου Φυσικῆς τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Ἀθανασιάδου, συμπληρωμένη καὶ ἐπιτηχημένη.

Εἰς τὸ ἔργον του ὁ κ. Καραγκούνης, παρ' ὅλον ὅτι εἰς τὸν πρόλογον δὲν παραλείπει νὰ δηλώσῃ ὅτι «ἡ προσφερομένη ὕλη ἀποτελεῖ τὸ ἐλάχιστον τῶν φυσικοχημικῶν γνώσεων τὰς ὁποίας πρέπει νὰ κατέχωσιν οἱ ἐξερχόμενοι τοῦ Πανεπιστημίου χημικοὶ καὶ φυσικοί», ἐν τούτοις δὲν ἀφήνει ποτὲ τὸν ἀναγνώστην νὰ σχηματίσῃ ἐντύπωσιν ἀνακριθεῖν περὶ αἰσθητέρας ζητήματος τὸ ὅποιον προγραμματεύεται. Εἰς τὰ σημεῖα εἰς τὰ ὁποία ἡ ἐπιστῆμη δὲν ἔχει νὰ μᾶς δώσῃ μίαν θετικὴν ἀπάντησιν, δὲν παραλείπει νὰ μᾶς εἴπῃ καὶ τὰς ἀσθενεῖς πλευράς τῶν συμπερασμάτων εἰς τὰ ὁποία μᾶς ὀδηγοῦν τὰ ἀνεπαρκῆ ἐπιστημονικὰ δεδομένα. Γενικῶς διαβλέπει κανεὶς εἰς τὸ μοναδικὸν αὐτὸ διὰ τὴν Ἑλλάδα βιβλίον, τὴν τυπικὴν ἀκριβολογίαν καὶ ἀντικειμενικότητα, ἡ ὁποία ἀρμόζει εἰς βιβλία τοῦ γράφοντα ἀπὸ ἀνθρώπων ἐμπνευσμένων ἀπὸ τὸ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, τὸ ὅποιον δυστυχῶς τόσοσὸν πολὺ σπανίως, βλέπομεν νὰ ὑπάρχῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπιστήμονας.

Ὁ κ. Καραγκούνης ἀναλύει εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Φυσικοχημείας του τὰ τρία ἀξιώματα τῆς θερμοδυναμικῆς καὶ τὰ προκύπτοντα ἐξ αὐτῶν πορίσματα, τὰ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχουν ἐφαρμογὴν τινα εἰς τὰς διαφόρους μεταβολάς, χημικῆς κυρίως φύσεως, τῶν μελετωμένων συστημάτων. Ἐν συνεχείᾳ κάμνει σύντομον ἔκθεσιν τῆς κινητικῆς θεωρίας καὶ τῆς θεωρίας τῶν διαλυμάτων.

Εἰς τὸ τέταρτον κεφάλαιον ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἠλεκτροχημίαν, διὰ νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὸ πέμπτον τὰ περὶ κολοειδοῦς καταστάσεως τῆς ὕλης. Τέλος δίδει μίαν σύντομον ἐπισκόπησιν τῆς ἀτομικῆς θεωρίας καὶ τῆς θεωρίας τῶν κβάντα, μὲ ἓνα συμπλήρωμα περὶ φωτοχημικῶν φαινομένων ἐν τέλει.

Διὰ νὰ καταδειχθῇ σαφέστερον ἡ ἀντικειμενικότης καὶ ἡ ἀκριβολογία τοῦ συγγραφέως, παραθέτομεν περιεκτικὰς τινὰς ἀφορώσας εἰς γενικώτερον ἐνδιαφέροντος θέματα: «Κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετί-

αν, γράφει (σ. 5), ἡ ὑπό τοῦ Heisenberg ἀνακαλυφθεῖσα σχέση τῆς ἀβεβαιότητας ἐκκλίνει τὴν ἀπ' ἀρχῆς ὀφισταμένη πίστιν τῶν ἐρευνητῶν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἰσχύον τῶν φυσικῶν νόμων..... Τῆς γενικῆς αὐτῆς ἀρχῆς τῆς ἀβεβαιότητας κατὰ τὴν παρούσαν κατάστασιν ἐξελλίξεως τῆς ἐπιστήμης, δὲν φαίνεται νὰ δύναται νὰ διαφύγῃ οὔτε αὐτὸ τὸ πρῶτον ἀξίωμα τῆς θερμοδυναμικῆς, ὁ νόμος τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ἐνέργειας».

Εἰς ἄλλο σημεῖον λέγει (σ. 43-44), διὰ τὰ ἀντιστρεπτά φαινόμενα, τὰ ὁποῖα χαρακτηριστικῶν γνώρισμα ἔχουν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἀναστραφῶσιν ἀπ' ἑαυτῶν χωρὶς νὰ χρειασθῆ νὰ καταβάλωμεν ἡμεῖς ἐνέργειαν πρὸς τοῦτο, ὅτι «παριστῶσιν ἀκραιῶς ἰδανικὰς περιπτώσεις, μὴ πραγματοποιησίμους. Οὕτω καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὅλα τὰ πραγματικὰ φαινόμενα εἶναι μὴ ἀντιστρεπτά (δηλ. φαινόμενα κατὰ τὰ ὁποῖα πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προστεθῆ ἐνέργεια ἔξωθεν διὰ νὰ καταστή δυνατὴ ἡ ἀντιστροφή των). Καὶ εἰς τὸ γεγονός τοῦτο ἔγκειται ὅτι ἀνωτέρω ὠνομάσαμεν τὴν τύχην τοῦ κόσμου εἰς τὸν ὁποῖον ζῶμεν' τὸ μὴ ἀντιστρεπτόν τῶν φαινομένων ὀρίζει τὴν πρὸς μίαν καὶ μόνην κατεύθυνσιν ἐκτύλιξιν τῶν γεγονότων, τὴν μονόπλευρον πρὸς ἓν τέρμα τείνουσαν ἐξέλιξιν αὐτῶν».

«Ἐπειδὴ ὡς ἤδη ἀνεπτύχθη», λέγει μετὰ σύνταμον μαθηματικὴν ἀνάλυσιν τῶν περὶ ἐντροπίας, «ὅλα τὰ ἀπ' ἑαυτῶν συμβαίνοντα ὕλικά φαινόμενα μεμονωμένων συστημάτων δὲν εἶναι ἀντιστρεπτά, πρέπει ἡ ἐντροπία τοῦ σύμπαντος συνεχῶς νὰ αὐξάνη» (*).

Ὅταν ἡ ἐντροπία φθάσῃ τὴν μεγίστην αὐτῆς τιμὴν, πρὸς τὴν ὁποῖαν τείνει διαρκῶς, θὰ ἐπέλθῃ ὁ θερμοκὸς θάνατος τοῦ σύμπαντος. Οὗτος δὲν θὰ συνίσταται εἰς τὴν ἔλλειψιν θερμότητος, ἀλλὰ εἰς τὴν ἔλλειψιν τοπικῶν διαφορῶν ἐνέργειας, ἡ ἐξίσωσις τῶν ὁποῖων ἀποτελεῖ τὸ σύνολον τῶν φαινομένων κινήσεως καὶ ζωῆς. Ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς ἐνέργειας τοῦ σύμπαντος θὰ ἔχῃ μεταβληθῆ εἰς θερμότητα τῆς αὐτῆς θερμοκρασίας» (σ. 69).

Κατὰ τρόπον ἐπαγωγὸν ὁ καθηγητὴς κ. Καραγκούνης μᾶς εἰσάγει εἰς τὰς

(*) Ἡ ἐντροπία δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν νὰ ὀρισθῆ ἀκριβῶς παρὰ μόνον διὰ τῶν μαθηματικῶν. Διὰ νὰ ἔχωμεν ὁμοῦ κατὰ προσέγγισιν τὴν ἐννοιαν αὐτῆς, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐνέργειαν ἐκείνην ἡ ὁποία κατὰ τὴν πορείαν τῆς μεταβολῆς ἐνὸς τυγόντος μεμονωμένου (κλειστοῦ) συστήματος τρέπεται πρὸς τὰ ἐντὸς αὐτοῦ ὑπὸ μορφήν θερμότητος, χωρὶς νὰ δύναται πλέον νὰ χρησιμοποιηθῆ πρὸς παραγωγὴν ἔργου.

νεωτέρας περὶ τῶν φυσικῶν νόμων ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι γεννοῦν πολλάς σκέψεις εἰς τὸν σημερινὸν διανοούμενον. Οὕτως ὡς ἐξῆς ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν: «ὅλοι οἱ νόμοι τῆς Φυσικῆς... εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀνθρωπίνης πείρας, μὴ ἔχοντες οὐδεμίαν ἄλλην δικαιολογίαν ὑπάρξεως ἀπὸ τὸ μόνον ἀπλοῦν γεγονός, ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν παρετηρήθη φαινόμενον τι ἀντιτιθέμενον εἰς αὐτούς». Ἐκ τούτου συνάγει ὅτι «τὰ ὅρια τῆς ἰσχύος αὐτῶν (τῶν φυσικῶν νόμων) κείνται ἐκεῖ ὅπου παύει ἡ ἀνθρωπίνη πείρα, τούτέστιν ὁ ἀπ' εὐθείας πειραματικὸς ἔλεγχος καὶ συνεπῆς πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτὴν, προσθέτει (σελ. 70) τὰ ἐξῆς:

«Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτός (τῆς ἀδήσως τῆς ἐντροπίας τοῦ σύμπαντος) ἀποτελεῖ γενίκευσιν τῆς ἐν μικρῷ ἐλεγχέσεως ἀσιότητος (τῆς ἐκφρασοῦσης μαθηματικῶς τῆς ἐντροπίας) καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι ἐλευθερος πάσης αὐθαρείας...».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐάν πράγματι τὸ σύμπαν βαίῃ πρὸς θερμοκὸν θάνατον, πρέπει, ἀφοῦ ἡ ταχύτης τῆς αὐξήσεως τῆς ἐντροπίας εἶναι πεπερασμένη, ἢ νὰ ἐπέλθῃ ποτε δημιουργία τοῦ σύμπαντος, δηλ. δημιουργία τῶν διαφορῶν ἐνέργειας τῶν ὁποῖων τὴν ἐξίσωσιν νῦν ἐπιζῶμεν, ἢ πρέπει καὶ νῦν νὰ συντελοῦνται φαινόμενα δημιουργικὰ, συνοδευόμενα ὑπὸ ἐλαττώσεως τῆς ἐντροπίας, ἄτινα φροντίζουσι διὰ τὴν αἰώνιον ὑπαρξίν τοῦ κόσμου. Ἡ οἰκοδομικὴ ὁμῶς αὕτη πλευρὰ τοῦ σύμπαντος παραμένει μέχρι σήμερον ἀπρόσιτος εἰς ἡμᾶς».

Ὁ καθηγητὴς κ. Ἀθανασιάδης μᾶς παρουσίασε τὴν νέαν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του, με συμπληρώσεις αἱ ὁποῖαι τὸ ἀνυψώσαν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν καλύτερων συγχρόνων εὐρωπαϊκῶν βιβλίων.

Εἶναι ἐξαιρετικῶς εὐχάριστον ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖ, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν ὁλοκληρωμένην ἔκθεσιν τῶν προβλημάτων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, χωρὶς οὐδεμίαν πλευρὰ αὐτῶν νὰ παρασιωπάται. Αἱ προσωπικαὶ πεποιθήσεις τοῦ συγγραφέως, τὰς ὁποίας σεβόμεθα ἀπολύτως, διαγράφονται ἀρκετὰ σαφῶς διὰ τῆς μεταξύ τῶν ἄλλων διατυπωμένης γνώμης ἐν τῷ ἐπιλόγῳ του, καθ' ἣν «ὁ ἀναγινώσκων δύναται ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ (τῆς Φυσικῆς) νὰ διδῆ τὸ μεγαλοπρεπὲς δημιούργημα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὅπερ ἔγκειται εἰς τὴν διὰ τῆς Φυσικῆς ἐπιτελουμένην τάξιν τῆς φυσικῆς γνώσεως». Τοῦτο ὁμοῦ δὲν τὸν ἐμποδίζει καθόλου ἀπὸ τὸ νὰ ἐκθέσῃ με ἀντικειμενικότητα πᾶν ὅ,τι ἀντιλέγεται ἐν τῇ φυσικῇ ἐπιστήμῃ.

Οὕτω, προκειμένου περὶ τῆς μεταδόσεως

τοῦ φωτός, ἐκθέτει τὴν θεωρίαν τῶν κυμάνσεων τοῦ αἰθέρος μετὰ τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ, τὴν ἠλεκτρομαγνητικὴν θεωρίαν τοῦ Maxwell, τὴν θεωρίαν τῶν quanta τοῦ Planck, τὰς προσπάθειάς συνδυασμοῦ τῶν κυμάντων μετὰ τὰ quanta ποῦ ἔγιναν ἀπὸ τοῦ De Broglie καὶ Schrödinger κυρίως, ἐκθέτει συντόμως τὴν κυματοθεωρίαν τῆς ὕλης καὶ, χωρὶς νὰ ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν πίστιν του πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὁμολογεῖ μετὰ εὐκρίνειαν ὅτι: «Ὁ φυσικὸς κόσμος δὲν γίνεταί ἀντιληπτός, ὡς ἐπιστεύετο πρότερον, μετὰ εἰκόνας καθαρώς μηχανικὰς καὶ παραστατικὰς. Τὰ ἠλεκτρικὰ καὶ τὰ φωτεινὰ φαινόμενα δὲν εἶναι μηχανικὰ. Ἐγχεῖται ὁμως εἰς τὴν ἔμφυτον τάσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος νὰ ἐπιζητῆ πάντοτε παραστατικὰς ἐννοίας τῶν πραγμάτων, ὅπως ἀντιληφθῆ καὶ ἐρευνηθῆ αὐτά. Ἐπιζητεῖ ἐπιμόνως ἐν μηχανικὸν ὑπόδειγμα ἢ πρόπλασμα τῶν μὴ μηχανικῶν γεγονότων. Τὸ ὑπόδειγμα τοῦτο κατὰ βάθος δὲν ἔχει βάσιμον σχέσιν πρὸς τὰ σχετικὰ φαινόμενα. Δὲν ἔχει θετικὴν ἀξίαν διὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων καὶ δὲν ἐρρημνεύει ποσῶς τὴν πραγματικὴν ἀξίαν αὐτῶν. Τὸ ὑπόδειγμα εἶναι μόνον βοήθητικὸν μέσον διὰ τὴν σκέψιν...» (σ. 425).

Καὶ κατωτέρω, (σ. 980) ἀναφερόμενος εἰς τὴν δυαδικὴν μορφήν τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ φυσικὸς κόσμος, τονίζει ὅτι μετὰ ὅλα ὅσα λέγομεν περὶ ἠλεκτρονίων, πρωτονίων καὶ φωτονίων, «ἐδημιουργήσαμεν δύο ἀπαραίτητα παραστατικὰ πρότυπα, ἅτινα ὑποβουθῶσι τὴν σκέψιν, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ συνάγεται ὅτι ταῦτα χαρακτηρίζουσι τὴν ἀληθῆ φύσιν τῆς ὕλης...», εἰς συμπλήρωσιν τοῦ ἐν σελ. 424 ἀναφερομένου, ὅτι «ἡ ὕλη εἶναι δυαδικὴ τὴν φύσιν ὡς καὶ τὸ φῶς...».

Δὲν ἔχομεν τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ εὐχηθῶμεν νὰ ὑπάρξῃ συνέχεια μακρὰ τοιούτων βιβλίων καὶ ἐν Ἑλλάδι.

I. O.

*

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ

Καὶ ἄλλοτε δέδοθη ἡ εὐκαιρία εἰς τὰς «Ἀκτίνας» νὰ κατατοπίσωμεν τοὺς ἀναγνώστας των ἐπὶ τῶν μεγάλων καὶ οὐκ ὀλίγων μεταβολῶν ποῦ σημειοῦνται κατὰ τὰ τελευταῖα 40 χρόνια γύρω ἀπὸ τὰ θεμελιώδη προβλήματα τῆς Φυσικῆς Ἐπιστήμης. Διὰ τὸν νέον αὐτὸν προσανατολισμὸν, ἐργάσθησαν πολλοί, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὅπως ἐξέχουσιν θεῖον κατῆξι ὁ διάσημος φυσικός, καθηγητῆς Werner Heisenberg.

Ὁ Heisenberg, τῷ 1927, εἰς ἡλικίαν 26 ἐτῶν ἔρριψε τὴν τορπίλῃν ποῦ συντάραξε ὀλοκλήρῃ τὸν πύργον τῆς Φυσικῆς ποῦ εἶχαν ἀνεγείρει γενεαὶ γενεῶν. Αἱ θεωρίαι τοῦ ἀποτελοῦν ἀκόμη τὴν πέτραν τοῦ σκανδάλου μέ-

σα εἰς τοὺς κύκλους τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν.

Ἔτσι ὁ διὰ τοῦ βραβείου Nobel τιμηθεὶς νεαρὸς ἀκόμη φυσικός Heisenberg, εἶναι εἰς θέσιν νὰ μᾶς ὁμιλῇ διὰ τὰς «μεταβολὰς τῶν βάσεων εἰς φυσικῆς ἐπιστήμης» (W. Heisenberg: Wandlungen der Grundlagen der Naturwissenschaften. Leipzig 1942, S. 96, R. M. 4), δημοσιεύων μετὰ τὸν τίτλον αὐτὸν μίαν σειράν γενικῶν διαλέξεων ποῦ εἶχε γράμει τὰ τελευταῖα 10 χρόνια ἀπὸ ἐπισήμων βημάτων. «Αἱ προκείμεναι διαλέξεις, γράφει σ. 3, πρέπει νὰ διεγείρουν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν παράστασιν τῆς ἀξιοσημειώτου θέσεως (Situation) ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ σημερινὸς φυσιοδίτης—ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀρχαίαν του ἐπιθυμίαν—ἔλκεται, ὅταν παρατηρῇ τὴν πραγματικότητα τῆς θέσεως αὐτῆς. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι πεπεισμένος ὅτι ἡ θέσις αὐτή—ὡς ἐνὸ ἀπὸ τὸ πολλὰ διακριτικὰ σημεῖον μίᾳ μεταβαλλομένης ἐποχῆς—προαναγγέλλει μίαν βαθυτάτην μεταβολὴν εἰς τὴν ὅλην ὀλοκλήρῃν τῆς πραγματικότητος».

Τὴν πρώτην διάλεξιν ἔκαμε τὸ 1932 εἰς δημοσίαν συνεδρίαν τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Σαξωνίας μετὰ τὸ θέμα: Ἡ ἱστορικὴ ἀνασκόπησις τῆς φυσικῆς ἐρμηνεύσεως τῆς φύσεως. Ἐξετάζει ἱστορικῶς τὸ ὅλον πρόβλημα τῆς ἐρμηνεύσεως τῶν πρωταρχικῶν στοιχείων ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζεται ὁ κόσμος καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ μακροχρόνιος καὶ συστηματικὴ ἐργασία χιλιάδων ἐτῶν δὲν ἠμύρασε νὰ μᾶς ἐρμηνεύσῃ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὅπως ἡμεῖς ἐπερμύναμεν ἀρχικῶς. Ἐδημιούργησε μόνον τὰς προϋποθέσεις ἐκεῖνας ποῦ μᾶς βοηθοῦν διὰ τὰ ἐργαζόμεθα εἰς τὸ μέλλον κάτω ἐπωφελέστερα, ὄχι μόνον εἰς τὸ πεδίον τῆς Φυσικῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ ἐπιστητοῦ.

Ἡ δευτέρα διάλεξις ἐγένετο τῷ 1934 ἐνώπιον τῆς γενικῆς συναλεύσεως τῶν γερμανῶν φυσιοδιδῶν καὶ ἱστροῶν ἐν Ἀννοβέρφ. Ἡ τρίτη ἐγένετο εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιέννης τὸ 1935. Κατ’ αὐτὰ ἐξήτασε τὰ θεμελιώδη μαθηματικὰ ἀξιώματα ἐν σχέσει μετὰ τὸ φυσικὸν περιεγόμενον αὐτῶν καὶ τὰς ἀναθεωρήσεις ποῦ ἔγιναν τελευταίως γύρω ἀπὸ τὰς βασικὰς ἐννοίας τῆς Φυσικῆς, διὰ νὰ τονίσῃ τελικῶς (σελ. 50) ὅτι τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸν ἀσπεκτικισμὸν, ἀλλ’ ἀντιθέτως «παριστῇ μίαν ἄλλην ἐκφράσιν τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἡ ἐπέκτασις τοῦ πεδίου τῆς ἡμετέρας ἐμπειρίας θὰ φέρῃ εἰς φῶς πάντοτε νέας ἀρμονίας». Σχεχωριστὸν ἐπίσης εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον ποῦ προκολοῦν αἱ ἄλλαι δύο ὁμιλίαι αὐτοῦ («Ἰδέαι τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας τῆς Φύσεως ἐν τῇ νεωτέρῃ Φυσικῇ», καὶ «ἡ περὶ χρωμάτων θεωρία τοῦ Goethe καὶ Newton ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σημερινῆς Φυσικῆς»).

Ἄλλ’ ἐντελῶς ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀξία εἶναι ὅσα ὁ μεγάλος φυσικός ἀναπτύσσει εἰς τὴν τελευταίαν διάλεξιν του, ποῦ ἔκαμε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1941 εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς

Λειψίας με θέμα «Ἡ ἐνότης τοῦ φυσικοεπιστημονικοῦ κοσμοειδώλου».

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Kepler, λέγει ὁ Heisenberg, ὑπῆρχε μία ἀπλή καὶ ἐνιαία εἰκὼν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ δὲν ἦτο στηριγμένη ἐπάνω εἰς τὰς ἀνακαλύψεις τῆς Φυσικῆς πού τότε ἤρχισαν νὰ παύνον νέαν πνοήν. Σιγά σιγά ἤρχισαν τότε νὰ δημιουργηθῶν μία ἐπανάστασις εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ἐπικολούθησαν αἱ ἀνακαλύψεις τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνος εἰς τὸ πεδῖον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Οἱ ἐρευνῆται ἐχωρίσθησαν, εἰδικεύθησαν καὶ ἀπεμονώθησαν. Ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ χάσουν τὴν ἐνότητα τῆς εἰκόνας τοῦ κόσμου πού εἶχαν οἱ παλαιότεροι. Τοῦτο τοὺς ὠφέλησε πολὺ ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξῆμίωσε πολὺ. Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος διὰ μίαν μεθοδολογικὴν ἐνότητα τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Αὐτὴ προήλθεν ἀπὸ τὴν πεποιθῆσιν τῶν χημικῶν ὅτι τὰ χημικὰ φαινόμενα τῶν ὀργανισμῶν ἐξελίσσονται κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους πού κυβερνοῦν τὴν νεκρὰν ὕλην. Οἱ νόμοι ὁμοῦ κλονίζονται καὶ καταπίπτουν, συμπληρούμενοι καὶ ἀντικαθιστάμενοι ἀπὸ ἄλλους, αἱ κλασικαὶ θεωρίαι κρημνίζονται καὶ εἰς τὸ ἔδαφος τῶν κτίζονται ἄλλαι. Νέοι τρόποι τοῦ σκέπτεσθαι δημιουργοῦνται. Εἰδωλα τῆς Φυσικῆς τοῦ 19ου αἰῶνος, τὰ ὁποῖα ἐλατρεύσαμεν, κατέπεσαν καὶ ἤλθαν εἰς τὴν θέσιν τους ἄλλα.

Εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, λέγει ὁ Heisenberg, ἐτέθη τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς πού εὐρίσκεται ἐπάνω ἀπὸ τὴν Φυσικὴν καὶ τὴν Χημείαν. Ἡ Βιολογία ἔχει πάρει πρὸ μακροῦ δύο ἀντιθέτους κατευθύνσεις διὰ τὸ ζήτημα τῆς ζωῆς. Τὴν βιολογικὴν καὶ τὴν μηχανιστικὴν. Ἡ ἀρετηρία τῆς πρώτης εἶναι ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ νομοτέλεια πού χαρακτηρίζει τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς εἶναι βασικὴ καὶ ἐχωρίζεται ἀπὸ τοὺς φυσικοχημικοὺς νόμους. Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ὀργανισμοῦ περιγράφεται μὲ ἔννοιαν ὅπως π. χ. ἀβῆσις, ἀλλαγὴ τῆς ὕλης, πολλαπλασιασμός, προσαρμογὴ, τάσις πρὸς θεραπείαν κλπ., ἔννοιαι πού εἶναι ἀγνωστοὶ εἰς τὴν Χημείαν καὶ τὴν Φυσικὴν. Ἀντιθέτως ἡ μηχανιστικὴ θεωρία ὑποστηρίζει ὅτι πάντα τὰ φαινόμενα τῶν ὀργανισμῶν, ὅπου ταῦτα εἶναι δυνατόν νὰ ἐξετάζονται, φαίνονται νὰ ρυθμίζονται βάσει τῶν γνωστῶν νόμων τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Χημείας.

Τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς δὲν ἐλύθη ἀκόμη διαβεβαίωσι ὁ Heisenberg. Εἶναι πρόβλημα εἰς τὸ ὁποῖον καμμίαν ἀπάντησις σαφῆς καὶ πειστικῆς δὲν ἐδόθη. «Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τονίζει τελικῶς (σελ. 94), δὲν δυναμέθα μὲ εὐ-

κολίαν νὰ προτείνωμεν τόσον ἀπλῶς ἀναλογίας ὡπως τὴν ἀκόλουθον: Ἡ Βιολογία σχετίζεται πρὸς τὴν Χημείαν, ὡπως ἡ Χημεία πρὸς τὴν Φυσικὴν». Καὶ τὸ πρᾶγμα, λέγει, εἶναι περισσότερο καταφανές, «ὅταν, παραλλήλως πρὸς τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς, ζητήσωμεν νὰ θίξωμεν μίαν νέαν περιοχὴν τῆς πραγματικότητος: τὴν περιοχὴν τῆς συνειδήσεως καὶ τέλος τὸ πεδῖον τῶν πνευματικῶν φαινομένων. Δὲν πρέπει νὰ περιμένωμεν ὅτι ἡ ἀπ' εὐθείας ὁδὸς τῆς γνώσεως τῶν κινήσεων τῶν σωμάτων εἰς τὸν χρόνον καὶ τὸν χώρον θὰ ἠμποροῦσε νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν μελέτην τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Διότι εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ἔχομεν διδαχθῆ ὅτι ἡ πραγματικότης τῆς ἡμετέρας σκέψεως χωρίζεται ἐν πρώτοις εἰς διάφορα στρώματα, τὰ ὁποῖα συγκλίνουν εἰς ἓνα ἀπρηρημένον γῶρον πού κρύπτεται πίσω ἀπὸ τὰ φαινόμενα».

«Τώρα εἰμεθα περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε πεπεισμένοι ἀπὸ τὴν Φυσικὴν ὅτι δὲν ὑπάρχει κανένα ἀσφαλές σημεῖον ἀναχωρήσεως, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἠμποροῦμεν νὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τοῦ ἐπιστητοῦ, ἀλλ' ὅτι ὅλας μας αἱ λύσεις πρέπει νὰ αἰωροῦνται ὑπεράνω ἐνὸς ἀπυθμένου βάθους...».

Καὶ συμπεραίνει (σ. 95). «Ἐτοί δὲν εἰμεθα πλέον εἰς τὴν εὐτυχὴ θέσιν τοῦ Kepler, εἰς τὴν ὁποίαν, διὰ τῆς βουλήσεως τοῦ Δημιουργοῦ, τοῦ ἐδίδετο ἐν τῷ συνόλῳ ἡ συνάφεια τοῦ κόσμου καὶ ὁ ὁποῖος μὲ τὴν γνώσιν τῆς ἀρμονίας τῶν σφαιρῶν ἐπίστευεν ἀκροδάντως, ὅτι εὐρίσκειται πρὸς κατανοήσεως τοῦ Σχεδίου τῆς Δημιουργίας. Ἀλλ' ἡ προαισθησις μιᾶς τοιαύτης μεγάλης συναφείας μέσα εἰς τὴν ὁποῖαν προσπαθοῦμεν νὰ διετιδώμεν συνεχῶς διὰ τῆς σκέψεώς μας, μένει δι' ἡμᾶς ἡ ὀψούσα δύναμις τῆς ἐρεῦνης».

Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ καθηγητοῦ Heisenberg μαρτυροῦν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν καὶ διαπιστώνουν τὴν ἀγωνίαν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται σήμερον ὁ ἐπιστήμων ἐρευνητὴς τῆς φύσεως, πού διὰ τῆς ὑπερβολικῆς εἰδικεύσεως ἔχασε τὴν ἐνότητα τῆς εἰκόνας τοῦ κόσμου καὶ νοσταλγεῖ τὰς ἡμέρας πού περνοῦσαν οἱ ἐρευνηταὶ ἐκεῖνοι πού ἠμποροῦσαν νὰ ὑψωθῶν πρὸ ὕψηλᾶ ἀπὸ τὸ νεκρὸν πείραμα καὶ τὴν ἐπιρὰν παρατήρησιν.

Ὁ Heisenberg ὁμοῦ, ἔκαμε καὶ μίαν στοιχειώδη παραίτησιν: Ἐπειδὴ δὲν θὰ γνωρίζῃ ἑλληνικᾶ, δὲν ἐφρόντισε νὰ συμβουλευθῆ διὰ συγγράμματα μερικῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων «εἰδικῶν» περὶ τὰ βιολογικὰ ζητήματα, διὰ νὰ εἶναι συγχρονισμένον τὸ ἔργον του!

Σέργιος Παῦλος